

A close-up, high-resolution photograph of a person's face, focusing on the right eye which is a striking blue. The person has dark, wavy hair and is looking slightly off-camera. The lighting is soft, highlighting the texture of the skin and the intensity of the eye.

ELLEN HEIJMERIKX

WIJ DANSEN NIET

'Een vrouwelijke
Jan Siebelink.'

GPD-KRANTEN

NWADAM

Van dezelfde auteur:

Blinde wereld (2009)

Ellen Heijmerikx

Wij dansen niet

N^WADAM

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Deze uitgave kwam tot stand met medewerking van Van Grunsven Creative Management, zie ook www.vangrunsvencm.com

© Ellen Heijmerikx 2011

Alle rechten voorbehouden

Omslag Nanja Toebak

Omslagillustratie © Mohamad Itani/Trevillion Images

NUR 301

ISBN 978 90 468 1060 6

Deze digitale editie is gemaakt naar de 1e druk 2011 met ISBN 978 90 468 1059 0

www.nieuwamsterdam.nl/ellenheijmerikx

www.ellenheijmerikx.nl

1

Haar vader hield vooral van haar moeder als ze lachte. Dan kroop het wit van haar tanden in zijn ogen en vergat hij de vuurmonden van de staalfabriek, de misselijkmakende hitte tijdens zijn dagelijkse gang over de gloeiende platen, het onophoudelijk bukken en nummeren, en zijn baas die achteroverleunde en toekeek. Haar moeder draaide haar krullen voor de spiegel in de gang en dan zei haar vader het ook, dat er niemand zo mooi was, en dan werd het wit in zijn ogen nog witter en het goud om de spiegel nog glanzender, en dan zei ze dat schoonheid van binnen zat, ergens in je buik, bedoelde ze, of net iets daarboven, wees ze, en dat die schoonheid belangrijker was dan de buitenkant.

Januari 1959. Louwmaand, looimaand, klaagmaand. Tijdens die koude winter liet haar vader ze zien, in de schuur waar haar moeder nooit kwam. Het peertje schemerde achter een vlies van webben en het rook er lekker. Zijn hand schoof het gaasluik opzij en graaide in het stro. Het moederkonijn sprong wild heen en weer. ‘Als een gek,’ zei IJze en hij hield zijn knuisten in zijn zak. Maar Janne kroop langs hem heen en rekte zich uit. Snoof diep. Een geur die prikkelde in haar borst.

Toen lagen ze daar, drie kale bultjes, tussen de groeven in de palm van zijn hand. Als muizen zo klein.

‘Niet te lang, vooral niet te lang,’ zei haar vader, ‘anders kan de moeder vervreemden van haar jonkies en ze opvreten. Nog voor ze hun oogjes openen en het pluiz van het hooi leren te onderscheiden. En dat zou niet mooi zijn.’

Janne porde met haar elleboog in haar broers ribbenkast. Ze wilde ze aaien, iets zeggen in die verfrommelde oortjes, dat ze zich geen zorgen hoefden te maken, dat als haar vader voor hen zorgde alles altijd goed kwam. Dat er mensen waren die je niet moest geloven. Gemene roddelaars die hun halzen strekten om maar niets te missen en lelijke dingen verzonnen. Ze boorde haar gedachten door de minuscule konijnschedels. Labbekakkers uit de buurt, die zeggen dat we er niet bij willen horen, dat we beter willen zijn dan de rest. Dat zo iets altijd verkeerd afloopt...

Maar haar vader legde de drie lijfjes terug in het nest, tussen het stro en het pluiz dat de moeder uit haar borstvlucht had getrokken, en schoof het luik op

zijn plaats.

‘Vort, naar bed. Voordat ma jullie opeet met huid en haar.’

Zijn klompen kloten over de tegels van de achterplaats.

Haar moeder had geen last van vuurmonden in een staalfabriek, geen zorg voor konijnenmoeders die hun jongen opvrat. Ze oefende toonladders. Ze zong bij ‘Loof de Heer’. Bij de gootsteen hield ze Jannes kin vast en poetste haar tanden na, de nieuwe kiezen achterin. Anders deed ze het niet goed. Kreeg ze gaten tot in haar hersens, volgens IJze, holen voor vleermuizen, waardoor zij zelf ook op haar kop ging hangen, volledig van lotje getikt.

Na de toonladders volgden de liptrillers. Haar moeder produceerde het geluid van een speelgoedauto, een briesend paard. Zo maakte ze haar gezicht los, de spieren rond haar mond. Daarop volgden de snelle emmen. Dan ging het straks gemakkelijker, wist Janne, tijdens de repetitie van het koor, als ze vliegensvlug een reeks Latijnse woorden moest zingen.

Buurman Blikslager had gefluisterd dat haar vader te simpel was voor haar moeder, een Tukker die geen fatsoenlijk Hollands sprak, een arbeider die alleen geschikt was voor het domme werk. Tante Riek had gesmoesd dat hij was gevallen voor haar uiterlijk, als een kwijlende hond, en dat zij bang was dat ze overbleef. Maar dat waren leugens. Grote vette leugens.

‘Mo, mee, mie, ma, mu, moe...’ Haar moeder stond op één been, wisselde bij de volgende klankladder van voet. Donkere krullen vielen in trossen over haar schouders, rolden langs de dunne zijde van haar blouse, haar borsten, de glazen knoopjes. Haar ogen waren gericht op Jannes mond.

Het poetsen deed zeer. De vingers knepen om haar kin. Alle meisjes in haar klas deden het al zelf. Janne keek haar moeder strak aan. Stop met zingen. Nu!

Haar moeder zweeg na de hoge noot. Janne moest op haar tenen staan om de tandpasta in de gootsteen te spugen. IJze kon gewoon blijven staan.

‘Het scheelt een kop, vleermuis,’ zei hij, en schopte hard tegen haar hakken. Maar Janne trok zich op, perste haar tong tegen haar losse kies tot ze bloed proefde. Ze richtte haar ogen op IJze en liet lange, witrode slierten langs haar kin druipen, bleef hem aanstaren terwijl ze de rest van de tandpasta naar het putje van de gootsteen spoog.

Februari. Sprokkelmaand, schrikkelmaand, slijkmaand. De hulstbessen waren weggepikt, de vorst van de afgelopen winter had ze zoet gemaakt en hun gif vernietigd. Janne strooide broodkruimels voor de heggenmussen, de kleine

jantjes die onafgebroken kwetterden, en haar moeder maakte een jurk op de nieuwe naaimachine. Haar voeten hoefden niet meer te trappen, dat ging nu elektrisch.

Eerst tekende ze een patroon. Dan tuurde ze naar de foto van een vrouw, een Franse dame, zei ze. Er zaten geen plooien in de jurk. Je zag de billen vlak onder de stof. Janne mocht met het radertje rollen, lijnen met gaatjes prikken in krantenpapier. Later reeg haar moeder het geraderde papier aan de stof. Met de schaar knipte ze net naast de rijgsteken. Daarna mocht de stekker in de wanddoos.

IJze trok het snoer uit Jannes handen.

‘Opzij, vleermuis. Daar kun je een schok van krijgen. Dan ga je dood.’

Janne sloeg en krijste. ‘Poephoofd.’ Een haal van haar nagels. Op het erf ruzieden vogels, luid schreeuwend en kwetterend. Met gestrekte arm hield IJze haar op afstand, grijnzend stak hij de staafjes in het stopcontact. Toen snorde de machine, de naald prikte als een bezetene en haar moeders voet op het pedaal leek wel gas te geven als in een auto.

Het duurde een paar middagen voordat de jurk klaar was. Maar toen werd haar moeder die Franse dame. Heel anders dan haar zus, tante Mireille, of de vrouwen uit de buurt. En wel duizendmaal mooier dan de zussen van haar vader die in Twente woonden, grauwe jurken droegen om hun dikke lijven en al hun woorden leken in te slikken.

Nu leek het wel of de spiegel haar moeder wilde opslokken. De ganglamp kroop in het goud van de lijst en maakte een schilderij. De jurk, haar gestifte lippen. Ze legde een langspeelplaat op de platenspeler en danste. IJze vond dat ze gek deed zo midden op de dag en keek naar buiten, maar Janne sprong met haar mee. Daarna typte haar moeder razendsnel letters op de typemachine, witte vellen vol ratelende zinnen die IJze en Janne niet konden lezen. Woorden uit een ander land waar haar moeder voor had gestudeerd. Tussen de vellen stak carbonpapier. Zo moest ze brieven maken voor haar baas, zoals haar vader staalplaten moest nummeren.

Eigenlijk had hij boer willen worden, maar dan was haar moeder niet met hem getrouwd. Nu was haar echtgenoot een fatsoenlijke man met een nette baan. Op tijd thuis. Een schoon hemd. Schone tanden. Zijn haar met water achterovergekamd. Wel hielp hij boer Joor met melken en spaarde hij konijnen in de schuur, zoals IJze sigarenbandjes spaarde in een blik. Kippen in een ren. Een moestuin met groenten. Een rookton voor vis. Maar dat vond haar moeder goed. Daar aten ze van en dat scheelde geld.

Haar vader was slim, voordat hij gegrepen werd en zijn leven radicaal omgooide. Maar soms zei haar moeder het toch. Als ze kwaad op hem was. In de jaren voordat ook zij gegrepen werd en alles daarvoor opgaf. Dat hij alleen de lagere school had gevolgd. Dat ze net zo goed had kunnen trouwen met het paard van de schillenboer, malle Joop die met een mattenklopper voor de fanfare uit marcheerde. Haar mond leek wel aangebrande aardappels te spugen. Dan leek de schoonheid die van binnen zat, daar net boven haar buik, en die zo veel belangrijker was dan de buitenkant, opeens verdwenen.

2

Maart. Lentemaand, guldenmaand, dorremaand. De tulpen stonden kort en groen op het veld. Janne telde de ijsvogeltjes die over de brede sloot scheerden, op zoek naar stekelbaarsjes. Bij iets beter weer zouden ze wegtrekken om te gaan nestelen. Een enkeling had de vorst niet overleefd, ondanks het brede wak dat haar vader de afgelopen winter had geslagen voor de krakeenden.

Halverwege die maand beloofde boer Joor voor de konijnen en kippen te zorgen zodat het gezin naar Twente kon reizen om drie dagen bij opa en oma te logeren. Janne en IJze juichten. Ze zouden verwend worden, chocola, een puntzak koekkruimels, oma zou voorlezen uit *Jan en Annechien*, en heel misschien mocht Janne op het luchtbed voor de kolen-kachel.

Het was een lange reis met de oude DKW, maar de hele familie van haar vader kwam naar het kleine huis aan de Nachtegaalstraat om hen te verwelkomen. De kleur van haar moeders nieuwe jurk vulde de huiskamer, meer nog dan haar woorden dat konden. De tantes sloten hun mond en streken de ribbels van hun grauwe jurken glad om hun buik. En oma stootte haar hoofd tegen de lamp boven de tafel. Maar opa zat glimlachend in zijn leunstoel, Janne liet de muntjes van haar armband rinkelen en haar vader deed alsof zijn vrouw dagelijks jurken droeg met billen vlak onder de stof.

En toen, terwijl IJze op het beslagen raam een auto met een zwaailicht tekende, vulde de kleur van de jurk ook de ogen van de ooms. Ze lachten en knipoogden naar haar moeder, die haar benen over elkaar sloeg, slokjes thee dronk en vertelde dat ze de mogelijkheid van haar baas kreeg om nog een vreemde taal te leren. Dat ze gewoon thuis kon blijven werken om voor de kinderen te zorgen en toch meer ging verdienen.

Maar dat bleken geen goede woorden van haar moeder. De wind sloeg dorre takken tegen het raam. De auto van IJze maakte zich los van het glas en scheurde met een loeiende sirene naar de gang. Oma haastte zich naar de bijkeuken en de ooms leken hun ogen schoon te schudden, mompelden dat een vrouw na haar huwelijk al haar aandacht aan haar gezin moest besteden, staken sigaren op en keerden terug naar de oorlog die voorbij was. En de tantes plukten aan hun jurk voor meer ruimte om hun buik en verhaalden over

zwarte katten die onverwacht de weg konden oversteken voor het wiel van je fiets; dat je dan dezelfde dag nog zou sterven. Ze vertelden over de duwende hand die niet Antje in haar rug had gevoeld, toen ze bijna werd overreden. Ze fluisterden over de Duitse soldaten, die een maagdenhuis wilden binnengaan en niet veel goeds in de zin hadden, maar werden tegengehouden door een muur van vlammen die niemand anders zien kon. Ze spraken over families die gingen emigreren naar een ver land om een nieuw leven te beginnen, en niet meer aan de oorlog herinnerd wilden worden. En de kamer werd weer gewoon. De pauwenveren op de schoorsteenmantel knikten met hun blauwgroene ogen. Buiten op straat riep een mannenstem al verder weg: 'Vodde, vodde.' En haar moeder kneep haar lippen samen alsof ook zij een nieuw leven wilde beginnen.

Die zondag trok de wind aan de klep van de brievenbus en weigerde haar vader mee te gaan naar de kerk. Thuis ging hij al een eeuwigheid niet meer naar die poppenkast, zelfs niet toen zijn vrouw in het koor ging zingen, dus waarom hier in het oosten dan wel?

Janne keek op van haar bord. Het venster. Een strook licht op het tafelblad. Ze zag haar vader, de frons die zijn voorhoofd sneed, de ogen die knipperden als de zeug in het varkenskot. Haar vader was niet dom, niet simpel. Zij wist beter.

Hij prikte zijn plak krentenwegge aan zijn vork, mikte de snee terug in de broodmand alsof hij nog nooit zoiets vies had gezien en zei tegen opa dat hij ze niet meer kon pruimen. Die ouderlingen met hun zure koppen die op iedereen neerkeken. En de dominee al helemaal niet. Wat dacht zijn vader zelf dan van die man? Eerst half heulen met de moffen en nu maar preken en smeken om geld voor arme zieltjes. En maar roken en drinken en zijn buik volvreten. Terwijl iedereen in deze tijd zo hard moest werken voor zijn geld.

De wind joeg regen tegen het raamkozijn, blies langs brokkelige stopverf. Een vlieg gleed op zijn vleugels over de vensterbank, dood, de poten omhoog.

Janne bracht stukjes brood naar haar mond zonder haar armband te laten rinkelen.

Haar moeder zuchtte in een taal die niemand verstond. Ze verdween in de gobelin boven de divan, wandelde tussen dames in lange jurken met wapperende waaiers en hapte thee alsof haar kopje gevuld was met levertraan.

IJze kantelde zijn stoel, balanceerde op de achterpoten. Zijn linkerhand werd een pistool, zocht een doel, richtte tussen de ontbijtbordjes door naar Janne.

Haar vader haalde zijn neus op. Hij zei dat hij die smiesterd van een dominee wel had zien gluren naar zijn vrouw, haar benen in de dunne kousen. En had de man zich tijdens de bevrijding niet maar al te graag ontfermd over die Duitse hoer met haar afgeknipte haren? Geen stok die hem nog naar de kerk kon krijgen. Hij spuugde bijna, de kruimels op zijn bord schoten weg over het tafelkleed en zijn ei bleef ongeopend in de dop.

Buiten droop de wind af. De regen, die even daarvoor nog op het raam had geroffeld. En zo gingen IJze, Janne, haar moeder en opa en oma lopend naar de kerkdienst aan de Oldenzaalseweg en bleef haar vader alleen achter in het huis aan de Nachtegaalstraat.

‘Er staat daar iemand.’ IJze lag op het luchtbed voor de kachel. De kolen gloeiden nog na en zijn vinger wees naar het raam. ‘Hij kijkt.’

Janne kroop weg op de divan, trok de deken op tot net onder haar ogen en tuurde naar de spleet tussen de gordijnen. ‘Ik zie niks.’

‘Het is een soldaat. Kijk dan.’ IJze kwam omhoog van zijn bed. De achterkant van zijn hoofd leek na te gloeien als een kool. ‘Een Duitser. Een dooie mof.’

‘Hoe weet je dat?’ Haar stem bibberde.

‘Dat-ie dood is?’

‘Ja.’

‘Hij heeft een gat in zijn kop met bloed erop en er zit een hakenkruis op zijn kraag.’

‘Dat kan helemaal niet. Een dood mens kan niet lopen.’

‘Wel waar. Dat is die mof die door opa is neergeslagen. Zijn helm is kwijtgeraakt. En nu woont hij in het kolenhok. Zijn geest dan.’

‘Heeft opa iemand doodgeslagen?’

‘Dat weet je toch wel? Die mof die dacht dat oma alleen thuis was.’

‘Wat deed-ie dan?’

‘Hij wilde in haar buik. Dat vond-ie lekker.’

‘En toen moest-ie dood.’

‘Ja. Oma is alleen van opa.’

De pendule op de schoorsteenmantel tikte traag. Ernaast stonden de pauwenveren. Janne kon ze niet zien in het donker, maar het was fijn dat ze er

waren. Zoals het ook fijn was om terug te denken aan vanmiddag, toen oma naast haar zat en voorlas en ze wel vier blokjes van een chocoladereep mocht. Oma's stem zou haar beschermen. Ook in de nacht. Zodat die dooie soldaat niet door het raam heen kon stappen, zoals echte geesten dat wel konden, volgens tante Riek. Zelfs door een bakstenen muur. Maar tante Riek zei wel meer dingen die niet waar waren, overhangend op één bil naar wie het maar horen wilde, op fluisterende toon. Dat die Duitse hoer van verderop niet met de noorderzon was vertrokken, maar zich had verhangen. Dat haar bloedeigen vader wel degelijk soldaten had neergeschoten op de Grebbeberg. Dat haar broer een grote fout had gemaakt door te trouwen met een westerse dame. Een tutje, die het hoog in de bol had, meezong in een koor voor de radio, haar baan niet wilde opgeven en vast te beroerd was om op zaterdag haar stoep te vegen en het koper van de brievenbus te poetsen. Tante Riek had haar vinger langs haar omhooggestoken neus gehaald. En tante Okje had gelachen alsof dat allemaal heel grappig was.

Buiten klonk geritsel. Een laars met een harde zool. Een tak die knapte. Er krasten bloednagels langs het raam. Manchetknopen van een uniform.

Janne vloog overeind en gaf een ruk aan het gordijn. Zo. Nu kon niemand meer naar binnen kijken. Rillend schoot ze terug onder de deken.

‘Denk je dat dat hem tegenhoudt?’ IJze lachte zoals hij vanmiddag had gedaan. Grommend. Toen hij stiekem opa's pijp in zijn mond had gestoken. ‘Heb je niet naar de dominee geluisterd, kleine lelijke Janne?’ Hij klakte met zijn tong. ‘Die mof heeft zijn ziel aan de duivel verkocht en die kan alles. Ook door een gordijn heen komen en wraak nemen op het liefste bezit van opa. Jij dus. Fluitje van een cent.’

‘Dat kan niet. En opa heeft geen lievelingetjes.’

‘Zei ik dat?’

‘Ja.’

‘Nou...’ IJze zuchtte alsof hij zakken moest sjouwen voor de kolenboer. ‘Dat klopt niet helemaal. Opa wil je beschermen. Meer dan mij. Omdat je klein bent en lelijk.’

‘Ik ben niet lelijk.’

‘Wat weet jij daar nou van? De duivel heeft al heel veel mensen op deze aarde aangeraakt met zijn duisternis. Bevekt, weet je. Vooral de lelijke.’

‘De slechte, bedoelt de dominee.’ Janne slikte.

‘Engerds met lelijke koppen. Je bent te klein om dat te begrijpen. Dat komt wel als je groter bent en bij de spiegel kan. Dan zie je het zelf. Maar opa gaat je helpen hoor. En als je lief bent, ik ook. Dan gaat je ziel niet naar de duivel. Dat scheelt.’

IJzes gloeiende vuisten sloegen wild door het donker. Hij maakte er geluiden bij, doef doef, gevolgd door een kreet van een zwaargewonde. Toen zakte hij terug op het luchtbed.

‘Trusten, vleermuis.’

‘Trusten.’

3

April. Grasmaand, paasmaand, eiermaand. Waar haar vader bang voor was, gebeurde. De gloeiende platen onder zijn klompen in de fabriek. Hij viel, juist toen hij neerhurkte om de cijfers te schrijven. Het krijt brak af en hij verloor zijn evenwicht.

Er kwam een collega aan de deur die zei dat haar moeder naar het ziekenhuis moest komen, en boer Joor fietste naar haar zus om te vragen of ze kon komen oppassen, omdat niemand wist hoe erg de verwondingen waren.

De lucht betrok tot grijs staal. De zwarte Fries van boer Joor draaide zijn kont naar de wind en liet zijn hoofd hangen, en Janne en IJze renden door het huis, trap op, trap af, tot tante Mireille verscheen.

Het regende die middag vette spatten op haar paraplu. De mussen schuilden in de heg en de zoom van tantes jas liet een heksenkring druppels vallen op de kokosmat. Bij de voordeur vroeg IJze of zijn vader in een echte ziekenauto had gelegen met een zwaailicht. Of de sirene aan was geweest en de chauffeur loeihard had gereden. En Janne vroeg of haar vader nu doodging en of haar moeder een zakdoek mee had om haar neus te snuiten als ze heel erg lang moest huilen.

Maar tante Mireille deed haar jas uit, liet de paraplu uitgekapt om te drogen en zei dat hun vader niet zo snel doodging en dat hij misschien wel had genoten van het ritje in de ambulance, ondanks de pijn. Ze zei dat ze straks gebakken aardappelen gingen eten met een heleboel scheppen appelmoes en dat ze daarna net zo lang ging voorlezen tot hun luijkjes als vanzelf zouden dichtvallen. Ze drukte Janne en IJze tegen zich aan, gaf kussen op hun wangen en haren en toverde kleurboeken uit haar tas. Kleurpotloden, stroopsoldaatjes.

Toen mochten ze met boer Joor mee naar de schuur om de konijnen eten te geven. Hooi. Schoon stro. Water. Voer en kalk voor de kippen in de ren. Eieren uit het nachthok. En IJze mocht in de stal meehelpen met melken.

De volgende ochtend was hun moeder gewoon weer thuis en toch aten ze geen broodpap, maar witbrood uit de mand van de bakker met boter en jam. Ogen vol gedachten. Wangen die nauwelijks bewogen. En tante Mireille

bleef. Ze kookte de was op, schildte appels uit de kelder, sneed rotte plekken weg en hakte de overige stukken in mootjes voor in de zondagse appeltaart.

Die middag na school moest Janne zakdoeken vouwen en sokken bij elkaar zoeken. En IJze moest draaien aan de wringer. Tante Mireille mopperde dat hun moeder wel een elektrische naaimachine had, maar geen centrifuge die haar zoveel werk zou schelen.

‘Opoestijl, bah.’ Ze droogde haar handen aan haar schort.

En Janne zei het niet. En IJze ook niet. Dat ze de hele tijd moesten denken aan hun vader. Ook toen de zon doorbrak en tante Mireille de was op de bleek uitspreidde, IJze een stapel papiertjes tussen zijn riem stak om pijltjes te schieten met zijn blaaspijp en Janne in haar nieuwe kleurboek kleurde.

En ook de volgende dag zeiden ze het niet, toen de baas van pa langskwam. Toen hij zijn pet over de knop van de stoelleuning hing, plaatsnam aan de keukentafel, zijn duim achter zijn vestzak haakte en met de vingertoppen van zijn andere hand op het tafelblad trommelde. Even later prikte hij met diezelfde trommelvingers grote brokken appeltaart aan zijn vork, veegde zijn voorhoofd af met een zakdoek die dezelfde bruine kleur had als zijn kostuum, dronk zijn koffie met drie scheppen suiker en zei dat het haar vaders eigen schuld was, dat hij hem al zo vaak had gewaarschuwd om de juiste handschoenen aan te trekken en geen oude stukken kruit te gebruiken, maar dat hij niet wilde luisteren.

‘De taainagel. Eigenwijs als-ie lang is. Hij had beter zijn best moeten doen op school.’ Hij schudde zijn malende kaken en glimlachte als de hoofdmeester die alles kon uitleggen wat moeilijk te begrijpen was.

Buiten betrok de lucht, afgekoeld staal, rollen die per spoor naar kopers werden vervoerd. Over de strandweg denderde een vrachtwagen met een betonblok op de oplegger.

IJze vergat naar het raam te rennen. De ketel op het fornuis borrelde en stoomde, maar tante Mireille schonk geen water op het koffiedik. Janne beet op haar nagels, spaarde de schilletjes als lachende mondjes onder haar tong.

Haar moeder stond op. Haar stoel viel bijna om. Nog net op tijd greep ze de leuning en boog voorover. Toen briepte haar mond dat het leugens waren van de hoge meneren van kantoor. Dat ze hun arbeiders voor hongerloontjes gevaarlijk werk lieten doen. Sneller moest het, sneller. Als ze zelf maar geen vuile handen kregen, geen verantwoording hoefden te nemen als het misging. Het was een geluk dat alleen zijn handen waren verbrand, dat haar man zo snel had gereageerd, anders had hij misschien nooit meer kunnen werken.

Haar moeder leek wel een boze gans in de wei die dreigend blies en lelijk hard kon pikken in het bleke gezicht voor haar.

Janne verschool zich achter IJze, spuugde nagelrandjes tegen zijn trui en wrong haar rok. Alles kwam goed, als haar vader erbij was, maar nu? Haar moeder was anders. Veel te sterk voor die bleke meneer. Haar handen sloegen op het tafelblad, gebaarden alsof ze hem aan zijn stropdas naar zich toe wilde trekken, hem om zijn oren wilde slaan.

Tante Mireille kwam naast haar staan, neuriede mee met de radio, trok het schoteltje met het overgebleven stuk appeltaart naar zich toe en wachtte tot de man zijn kopje neerzette zodat ze ook dat weg kon halen. Haar schoen tikte ongeduldig op de tegelvloer.

De baas van haar vader keek op, kneep zijn ogen, zijn lippen. Er kleefde kruim aan zijn kin, bruine basterdsuiker. Zijn duim liet zijn vestzak los. Witte vingers met schone nagels streken door zijn haar voordat hij opstond en zijn pet opzette. Hij kuchte, dacht na, terwijl er alweer een vrachtwagen voorbij denderde met beton voor in zee. De klok in de voorkamer sloeg, bleef slaan, honderd, duizend. Janne staarde naar de man die wel net zo eigenwijs leek als de hond van achterbuurvrouw Merckelbach. Die ging pas weg als haar vader een teil grauwwater naar het beest gooide. Ksst... wegwezen... Pis maar op je eigen erf.

Toen zei de baas dat hij beter kon gaan, eindelijk zei hij dat, na een eeuwigheid en nog een heleboel tellen. En haar moeder en tante Mireille knikten. Beleefde monden, gekamde haren, strak gestrikte schorten.

‘U begrijpt dat ik me niet laat beledigen, al helemaal niet door de vrouw van een onhandige werknemer die ik kan missen als kiespijn. Als hij zich gewoon aan de veiligheidsvoorschriften had gehouden, de juiste handschoenen had gedragen, was er niets aan de hand geweest. Jammer. Nu zal ik het voorval toch moeten melden. U hoort nog van ons, dames.’ De man in het bruine kostuum knikte kort en beende met grote stappen naar de gang. De bel rinkelde onder de slag van de voordeur.

Het regende weer, een geruisloos miezeren. Grijs water tussen stoeptegels. De mussen waren ergens waar Janne ze niet kon zien. Achter het duin stoomde de blustoren van de fabriek, een lopende band spuugde gietelingen in treinwagons, broden ruwijzer die niet genummerd hoefden te worden.

Haar vader kwam thuis met gezwachtelde handen. Hij omhelsde haar moeder, knipoogde naar IJze, drukte een kus op Jannes haar, vroeg naar de konijnen, de kippen, en zei dat het meeviel met zijn verwondingen. Dat hij zo

slim was geweest om zich af te zetten tegen het staal en dat hij maar niet kon begrijpen waardoor hij was gevallen. Van al zijn collega's had hij de meeste ervaring, was hij de handigste, ja eigenlijk de beste, al was dat raar om te zeggen van jezelf. Maar iedereen zou dat beamen. Hij lachte en vroeg IJze een sigaar voor hem aan te steken.

‘Weten jullie het verschil tussen een mot en een nachtzuster?’

Janne huppelde opgelucht om de tafel. Haar vader was de beste van al zijn collega's en geen mens kon zeggen dat het niet zo was.

Het duurde even, een volle koffiefilter, maar toen niemand het antwoord wist en ook IJze zijn schouders ophaalde, vertelde haar moeder wat zijn baas had gezegd. Met een sissende stem vroeg ze zich af of die man soms gelijk had. Met onnodig veel lawaai zette ze de kopjes op het dienblad.

‘Wat heb ik aan een vent die niet in staat is om zich aan doodgewone veiligheidsvoorschriften te houden, die niet capabel is om door te leren of meer te verdienen dan zijn eigen vrouw?’ Ze zuchtte zwaar, haar ogen gericht naar het plafond. ‘Waarom ben ik in hemelsnaam niet met malle Joop getrouwd? Dat zou toch een stuk rustiger zijn.’

De ramen dropen. Grauw licht legde donkere schaduwen onder de tafel, het dressoir met de krullende poten. Haar vader zonk neer bij de radio en zweeg. Zijn witte knuisten lagen stil tussen de geborduurde rozen op de tafelloper. Lang. Wel tot vlak voor het avondeten, het tafeldekken.

Tot haar vader opstond en haar moeder hem moest helpen in de wc en Janne haar hoorde proesten en toen opeens hen beiden hoorde gieren van de lach.

4

Er veranderde iets in het weer, in de lucht. De kou werd een locomotief die beweging kreeg in zijn wagons en vertrok. De ijsvogels trokken mee. Er liep meer volk op straat en de buurvrouwen van verderop klopten dekens, laptten hun ramen, veegden de stoep en kletsten alsof ze al maanden geen woord hadden gesproken.

Mieke de straatventster kwam aan de deur. De hond van achterbuurvrouw Merckelbach jankte zacht. Janne keek op van haar kleurboek en rolde haar potloden over de tafel. De meeuwen krijsten en scheerden onder de waslijn door, vechtend om een broodkorst. Haar moeder nodigde de vrouw aan de keukentafel. Ze schonk koffie en smeerde een boterham, die Mieke in stukken scheurde en gehaast opschrokte. Ze leek wel uit een ander land te komen met haar dikke kleren en kousen die over haar schoenen slobberden. Ogen die meer wisten, meer hadden gezien dan anderen. Een land waar reuzen woonden en stinkende trollen en waar de zon nooit warm werd. Een uitstervend ras, volgens haar vader. Maar Mieke had geen pukkel op haar neus of mand met giftige appels aan haar arm. Ze rook alleen naar zweet en zette een kist met naaigerei op tafel, waaruit haar moeder de juiste kleur stopgaren zocht, kaartjes met linnen knopen voor kussenslopen, zacht bandelastiek, veters. Goudgeel lint voor het toneelstuk op school waarin Janne een rol speelde. Haar moeder zou de jurk maken.

Haar vader hield wel van een nieuwtje, maar bleef nu in de achterkamer, de deur op een kier. De radio stond zacht. De zwachtels waren verwisseld voor dun verband waardoor hij zelf naar de wc kon, de dieren voerde en werk deed in de moestuin. Maar hij weigerde naar de fabriek te gaan, vloekte als haar moeder erover begon en zat bij de radio voor zich uit te staren terwijl de grote wijzer van de klok zich elke minuut met een luide tik verzette.

Mieke droeg haar geld in een buidel aan haar rokband. Haar gezwollen handen leken het altijd koud te hebben. Haar mond sliste dat de mensen in de buurt het wisten van meneer, zijn brandwonden, en dat ze ongegeneerd rondstrooiden dat het zijn eigen schuld was geweest. Ze fluisterden dat zijn baas het incident eerst wilde verzwijgen, maar er bij nader inzien toch melding van had gemaakt, dat meneer misschien wel ontslagen werd. En wat was een man zonder werk in deze tijd? Een man met misvormde handen. Wie

wilde zo iemand nog in dienst nemen? En van de steun kon een gezin toch nauwelijks leven. Ze spoog belletjes op haar lip, likte ze af, slikte. Maar zij wist wel beter, voegde ze er gehaast aan toe. De mensen roddelden wat af tegenwoordig. Ze genoten van andermans leed en van de oorlog hadden ze niets geleerd. Ze schudde haar grijze hoofd, trok haar lippen terug in haar mond en wreef met haar duim tussen de plooien rond haar ogen. Maar mevrouw was een goed mens, mompelde ze terwijl ze haar kist sloot, een madam met een goed hart. Want een boterham kon er bij anderen nauwelijks af. Toen knoopte ze haar jas dicht, hing de kist om haar gebogen schouders, bedankte met kleine buigingen en verliet het huis door de achterdeur.

‘Hou je vast.’

Janne zat in de kruiwagen. IJze had zakdoeken om haar handen geknoopt en croste over het erf van boer Joor. Hij loeide als een sirene waardoor de bok de ketting strak trok en de kippen alle kanten op stoven. Bij het varkenskot hield hij stil.

‘Nu ik.’ Hij trok de zakdoeken los en wikkelde ze om zijn eigen vuisten. De punten klemde hij onder zijn duimen. Toen stapte hij in de kuip. ‘Rijden, vleermuis. Ik ben zwaargewond.’

Janne pakte de handvatten vast, tilde en duwde met haar buik ver vooruit.

‘Een ziekenwagen gaat veel harder.’ IJze stak zijn gezwachtelde handen in de lucht, stampte met zijn klompen op het ijzer en liet de sirene alweer loeien.

Janne probeerde te rennen. Hijgde. De zon versperde haar de weg, plaatste onzichtbare muren met stenen die over haar heen vielen naarmate ze harder reed. Het grind knerpte onder het wiel, dat gevaarlijk zwenkte.

‘Harder,’ schreeuwde IJze tussen de ta-tu’s door. ‘Harder.’

Bij de bunker ging het mis. De kuip bleef haken achter de vlierbes, kiepte tussen de brandnetels en IJze sprong er net op tijd uit.

‘Wat ben jij nou voor een ziekenwagen?’ Hij propte de zakdoeken in zijn broekzak en rukte de kruiwagen uit de struiken. ‘Laat mij maar.’

Janne stapte in. ‘Niet zo hard hoor.’ Ze klemde haar vuisten om de ijzeren rand en drukte voor de zekerheid haar hakken tegen haar billen. Zo kon ze wegspringen als het misging.

Ergens achter het duin klonk het geluid van een motor die optrok. De weg naar zee. Met een noodgang sjeesde IJze de betonweg op, stuurde rakelings langs de sloot die niet heel diep was, maar waar je evengoed in kon

verdrinken doordat de moddermannetjes je aan je haren onder water trokken, je daar vasthielden tot de blubber op de bodem als vanzelf je keel in kroop. Rakelings scheerde hij langs de poppels met hun dikke stammen die je schedel konden kraken alsof je kop een walnoot was. Hij zwenkte langs roestige lagen prikkeldraad die met hun scherpe stekels je huid konden openscheuren tot het bloed niet meer te stelpen was en je langzaam, heel erg langzaam leeg lekte. In een flits zag ze Samson grazen tussen de ganzen en de paardenstekken. Hij schudde zijn zwarte manen om de vliegen weg te jagen en zou niet eens opkijken als ze nu zwaargewond lag dood te gaan.

Waar de weg opliep tegen de duinen minderde IJze vaart, keerde.

‘Ik wil eruit.’ Janne stond op.

IJze zette af. ‘Niks ervan.’ Hij maakte alweer vaart en Janne viel terug in de kuip. ‘Zitten blijven. Je verdient straf. Je hebt niet geluisterd naar de baas, taainagel. En kijk eens wat ervan komt. Je wordt ontslagen.’ Hij lachte schreeuwerig, rende nog harder dan daarnet. ‘Taainagel. Taainagel.’

De betonblokken weken op sommige plaatsen uiteen en het ijzer bonkte pijnlijk hard in haar rug.

Janne gilde. ‘Stop, IJze, stop.’

Hij stopte. Niet meteen. Maar even verderop. Abrupt. Alsof de zon voor de zoveelste keer een onzichtbare muur had geplaatst en het wiel ertegenaan botste, afbrak. Janne vloog uit de kuip naar voren, scheerde vederlicht door de lucht. Een vogel in duikvlucht. Een vleermuis met gespreide vliezen op jacht naar insecten. Een warme, zachte landing. Een schoot waarop ze kon wegkruipen, week meegevend. Iets waaraan ze beslist niet zou doodgaan.

Eerst was er alleen vormeloze duisternis. Niet eens de stank, nog niet. Eerder opluchting. Janne tastte om zich heen. Kroop op haar knieën. Gleed weg. Kwam toen toch overeind. Haar handen plakten, haar hals, haar kin. Ze haalde adem, zag de lucht met hier en daar een krijstreep als op een schoolbord. Ze veegde haar handen af aan haar buik, wat niets hielp omdat de stof nat was en glibberig groen en bruin.

Toen ineens rook ze de groep achter de koeienkonten in de stal van boer Joor, de bruingele pis die door het rooster droop, het luik naar de gierkelder waar ze niet mochten komen. Het waren mestmannetjes die aan haar benen trokken, haar wilden meesleuren naar hun verstikkende, stinkende grotten, haar ogen, oren en mond wilden volstoppen met stront, zodat ze zou stikken. Janne kreunde en richtte haar wazige blik op IJze, die daar maar wat stond te kijken in zijn schone, blauwe overal. Haar broer leek te lachen en keek toch

ook angstig. Hij zocht een stevige plek voor zijn klomp en stak zijn hand naar haar uit.

‘Kom maar.’

Janne huilde. Ze kon niet anders, probeerde haar gezicht schoon te vegen, maar het werd alleen maar erger. De smurrie in haar haren, haar ogen. Ze sloeg naar IJze, naar zijn uitgestoken hand, zodat de spetters in het rond vlogen. Toen scheurde ze zelf haar schoen los uit de mest. Stapte op het doorweekte beton, zette haar andere voet ernaast en schopte naar IJzes schenen, zijn klompen met daarboven de droge overal. Ze krijste en jankte.

IJze greep haar bij haar jurk vast, de achterkant die nog droog was.

‘Het spijt me, vleermuis. Echt. Het spijt me. Kom, we gaan naar ma.’

Haar moeder kookte water op. Op de achterplaats kleepte ze Janne uit, die haar snikken inslikte en klappertandde. Terwijl IJze alles opbiechtte en zelfs het woord taainagel een paar maal herhaalde omdat hij het zo’n geweldig scheldwoord vond, kiepte haar moeder emmers koud water over Jannes hoofd tot de ergste drek weg was. Daarna mocht ze in de teil met warm water op de keukentafel en werd ingewreven met zeep. Haar rug, wangen en haren. Tot ze alleen nog rook naar boshyacintjes en haar moeder haar in een handdoek wikkelde. Ze kreeg melk met anijs en IJze kreeg niets. Hij moest voor straf naar zijn kamer.

En haar vader stond daar maar op de drempel en had alles aangehoord. Hij schudde zijn hoofd, zei dat het niet gekker moest worden en probeerde tevergeefs zijn gehavende handen in zijn zakken te steken. Toen stapte hij de keuken in, schraapte zijn keel en deelde mee dat hij zich niet zou laten kennen, dat de kinderen niet de dupe mochten worden van die lul in de fabriek, dat hij hem de waarheid zou zeggen, dat zijn collega’s hem zeker hadden gemist en dat hij de volgende dag weer ging werken.

Maar toen hij haar moeder een kus wilde geven en zijn pols langs haar billen streek, week ze van hem weg. Een schelle stem. ‘Wat is een man zonder werk?’ Ze verborg haar gezicht achter haar krullen. ‘Malle Joop? Een zielenpoot die overal wordt weggekeken? Zorg nou maar eerst dat je niet wordt ontslagen.’

‘Ontslagen? Hoe kom je erbij?!’ Haar vader hoestte verbaasd. ‘Om wat die oude heks beweert met haar naaidoos?’ De groeven aan weerszijden van zijn mond werden als zwarte krassen in Jannes kleurboek.

‘Denk toch eindelijk eens na.’ Met vlakke hand sloeg haar moeder tegen

haar voorhoofd. ‘Niemand is in jouw optiek goed genoeg. Je baas niet, de dominee niet, de ouderlingen niet, de buurvrouw niet...’ Ze zwiepte met een ruk haar krullen uit haar gezicht, haar ogen werden pasgeslepen potloden. ‘En wat dacht je van mijn familie? Alleen Mireille en haar man kunnen ermee door, maar mijn vader, mijn broers?’

Ze zette haar benen uiteen alsof ze haar evenwicht zocht op een helling vol stenen. Even leek het of ze de zeep van het schoteltje zou grissen, het glibberige blok naar hem toe wilde smijten. De teil met water erachteraan. ‘Maar het zijn wel mensen die door te leren en hard te werken heel wat meer hebben bereikt dan die van jouw kant.’ Ze plantte haar handen op haar heupen en keek hem vorsend aan. ‘En wat bereikt meneer hier? Nou?’

Haar neusvleugels trilden. Toen liet ze ineens haar armen zakken, schudde haar hoofd alsof het toch geen zin had om verder te praten, of al haar scherpe woorden vergeefse moeite waren geweest en blies naar een terugvallende krul. Het aanrecht werd belangrijk, de mokken aan het rek die niet recht wilden hangen.

Janne werd onzichtbaar. Een plaatje dat alleen tevoorschijn kwam als je er met een potlood zacht overheen kraste. Ze staarde naar de man met de bretels over zijn schouders. Haar vader had geen woorden meer, haar vader had ogen. Hij deed een stap naar voren, wilde haar moeders polsen vastpakken, wat niet lukte door al het verband, dwong toen haar lichaam tegen de keukendeur, die beledigd dichtklapte. Ze werden een tekening op een wit vel die dreigde te mislukken. Kleurvlakken die in elkaar overliepen zonder duidelijke lijnen. Niet bepaald mooi. Tot een onzichtbare hand het vel met een ruk doormidden scheurde in twee helften die niets meer met elkaar te maken wilden hebben.

Pas na de tweede brief van opa uit de Nachtegaalstraat ging haar vader overstag. Er zouden andere dominees komen preken in de kerk aan de Oldenzaalseweg, waardoor hij misschien weer mee zou willen naar de dienst. Het was belangrijk om een leidraad te hebben in het leven en niet doelloos je gang te gaan, schreef opa, en hij drong erop aan om op zondag naar Twente te komen. En toen haar moeder die zaterdagmiddag de brief nogmaals voorlas, sloot haar vader met een klap zijn viskist en borg zijn hengels op in de schuur.

Hij was niet ontslagen bij de fabriek. Het had niet veel gescheeld. Janne wist niet of de harde woorden van haar moeder hadden geholpen. Maar haar vader mocht voorlopig andere werkzaamheden verrichten waar geen hitte bij vrijkwam, tot zijn handen waren hersteld.

In de week na die belangrijke beslissing neuriede haar moeder terwijl ze met een mond vol spelden een nieuwe jurk naaide voor Janne, ze oefende liptrillers en zong snelle emmen op één been terwijl ze gehaktballen draaide bij het aanrecht, en ze lachte toen ze de was ophing aan de lijn en zijn hand langs haar lichaam gleed en verdween tussen de plooien van haar rok.

Die zondag reisden ze al vroeg met de DKW naar Twente. De zon scheen op de pas gewassen motorkap en Janne droeg haar nieuwe jurk met strikken en linten in haar krullen. Ze telde molens, koeien, een kalf erbij dat flapperde met zijn oren en een lam dat op zijn knieën dronk en toestootte voor melk.

Toen IJze halverwege de rit het raampje opendraaide en zei dat daar ergens de echoput stond en de koning van Wezel tetterde alsof dat wat uithaalde zo ver van de put, kotste Janne in haar moeders tas. De broodpap van die ochtend. Op slag weigerde IJze zijn hoofd naar binnen te trekken. Hij kneep zijn neus dicht en keek alsof Janne het vieste zusje op de hele aardbol was.

Haar vader remde af en stopte langs de kant van de weg. Hij draaide zich om en zei dat IJze heel snel zijn hoofd naar binnen moest halen. Heel snel. Want anders reed een tegenligger zijn kop eraf en dat zou godsgeklaagd lullig zijn.

Haar moeder stapte uit en leegde haar tas tussen de graspollen. Ze veegde Jannes mond af met haar zakdoek die rook naar 4711 en gaf haar een

aardappelzak uit de kofferbak.

‘Ga jij maar voorin,’ zei ze kort. ‘En denk erom. De zak is vies en mag niet op schoot.’

Het was nog een heel eind voor ze de Nachtegaalstraat in reden. Een dik uur, waarin de koeien in de weilanden plots bruin waren, Janne twee keer overgaf in de aardappelzak, het zand door de jute tussen haar tenen kroop, haar vader haar op de rug klopte en ze nog misselijker werd door de geur van benzine bij een pomp. Maar het zou het zeker allemaal waard zijn als ze opa moesten geloven.

Het kwam door de mannen van overzee. De Vikingen, volgens IJze. Waardoor ze naar Twente reisden, terwijl haar vader helemaal geen vrije dagen had en ze diezelfde avond dat hele eind nog terug moesten rijden.

Daar zaten ze, op een rijtje in de kerk aan de Oldenzaalseweg. Harde houten banken. Ramen met glas-in-lood. Janne zag haar vader in het vallicht. De bok aan de ketting. Hoornbeest. Een gekromde kop, hoeven om te klimmen. Handen gebald op de knieën. Zijn colbertjasje zat veel te hoog en zijn stropdas bolde scheef uit zijn kraag.

De orgelpijpen zwegen en Janne beet de binnenkant van haar wang stuk. Ze sperde haar ogen dreigend naar de ouderlingen op de zijbank die elkaar aanstootten en haar vader spottend opnamen, fluisterden en lachten.

De zon spiedde door de ruitjes van de klokkentoren, blies scherpe pijltjes naar hun gerimpelde oudemannenhoofden. Janne wilde hun ogen wel uitkrabben, hun haren uittrekken. Rochelen zoals boer Joor kon doen. Het was maar goed dat haar moeder zo prachtig gekleed naast haar vader zat. Daar konden al die poephoofden toch maar mooi jaloers op zijn.

Haar vader staarde naar de tegels op de kerkvloer toen de oude dominee sprak. Naar de nerven en barsten in het hout van de bank voor hem, toen het orgel een gezang aanhief. Naar opa en naar haar moeder, toen de Vikingen naar voren kwamen. Maar na een tijdje hief hij zijn hoofd, wreef over zijn gezicht alsof hij door een spinnenweb was gelopen en luisterde alsof er een nieuwe langspeelplaat werd gedraaid en hij elk moment zou kunnen opstaan om met haar moeder een dansje te doen in het gangpad tussen de kerkbanken. Zijn handen wreven over zijn knieën en het jasje zakte terug om zijn schouders.

Janne zuchtte opgelucht. Daar vooraan in de kerk stond een kleine man die sprak met weinig gebaren, een grotere man ernaast. Witte overhemden. Eenvoudige jasjes. Vlakken zonlicht zonder kleur. Deze vreemde dominees

wilden niet op de kansel staan en toch kon je ze goed zien. Hun stemmen klonken alsof ze liederen zongen over bloemen, vogels, pasgeboren lammetjes en taart eten bij tante Mireille. Ze hadden iemand meegenomen die naast hen stond en hun woorden vertaalde. Achter Janne zaten de ooms en tantes, die net zo luisterden als haar ouders, en geen ouderling lette nog op haar vader en geen kerkganger zocht naar een rolletje pepermunt, knikkebolde of gluurde naar de zondagse kleding van haar moeder.

Toen ze na de dienst terugliepen naar de Nachtegaalstraat, waar ook de ooms en tantes zouden komen koffiedrinken, keek niemand naar haar krullen met de prachtig gestrikte linten of naar het hoedje en de nieuwe lakceintuur om de jas van haar moeder. IJze denderde als een vrachtwagen voor hen uit. De coniferen in de voortuinen kleurden als groene appels. Paadjes lagen bestrooid met sintels. Hier en daar harklijntjes. Grasperken. Haar vader knikte meerdere keren vol ontzag naar opa, die er zo op had aangedrongen dat ze zouden komen. En tante Riek liep, tot ieders verbazing, arm in arm met haar moeder en sprak over de buitenlandse preek die zo prachtig en anders had geklonken dan die van de oude dominee.

In de woonkamer aan de Nachtegaalstraat was het druk. Alle knoppen van de geraniums hadden zich geopend. Ronde ooievaarsbekjes. Je kon ze in de gang al ruiken. De pauwenveren op de schoorsteenmantel glommen en de pendule tikte luid. Oma had de divan geschuierd, het houtsnijwerk boven de gobelin opgewreven en het tafelkleed geklopt. De franjes hingen tot op de zittingen.

De volwassenen wreven hun handen na de wandeling. Ze hingen hun jas en pet op aan de bomvolle kapstok. Schikten haren. Kuchten. En nu deden ze hun best om Hollands te spreken en boden elkaar kop-en-schotels aan met hete koffie, het melkkannetje, de suikerpot, niet te vergeten een lepeltje, het koekblik, en oma stond met lege handen toe te kijken. Ze glimlachte alsof ze nog nooit zoiets had meegemaakt en Janne lachte vanaf de stoof met haar mee.

Haar vader legde zijn hand op oma's schouder en zei dat ze niets hoefde te doen en vooral moest gaan zitten en haar moeder zei tegen tante Okje dat ze ook moest gaan zitten, want ze droeg een kindje in haar buik, en toen iedereen eindelijk plaats had genomen, vroeg oom Sytse aan haar moeder hoe het ging met haar studie in de vreemde taal, of ze al brieven mocht schrijven voor haar baas, en haar moeder vroeg aan tante Riek of ze plezier had in haar werk op de weverij en ze bood tante Okje aan om een zwangerschapsjurk voor haar te naaien. Tante Riek zei dat ze blij mochten zijn met zo'n handige schoonzus en tante Okje knikte instemmend, en haar vader deelde sigaren rond en vroeg

of hij opa straks kon helpen met de kapotte kettingkast van de bakfiets, en oom Bert vroeg aan IJze of hij na de koffie op straat wilde tolleren, en Janne leunde tegen de benen van oma, die haar handen in haar schoot liet rusten en rondjes draaide met haar duimen. En weer zei niemand iets over haar nieuwe jurk met de strikken of de linten in haar haren. Maar het gaf niet, want iedereen leek wel betoverd door de toespraken van de Vikingen.

‘Heb je wel goed geluisterd vandaag, vleermuis?’ Het hoofd van IJze kwam los van de achterbank en zweefde boven haar als een zwarte ballon. Zijn stem blies dwars door het geronk van de DKW. ‘Dat was geen kattenpis, lelijke kleine Janne.’

‘Ga weg. Je stinkt.’ Janne trok haar moeders jas dicht om zich heen, ze wist niet zeker of ze de kots van vanmorgen rook of de oude dekens waarop ze lag.

‘De duivel wil niet alleen lelijkerds pakken zoals jij, maar ons allemaal. En dat is heel gevaarlijk.’ IJzes lach rommelde in zijn keel, zijn donkere hoofd schokte mee met de hobbels in de weg.

‘Ga weg. Je maakt me heus niet bang.’ Janne sloeg zonder te raken.

‘Tut tut, niet zo aangebrand.’ IJze greep haar pols vast. ‘Dat is toch fijn, dat je niet de enige bent. Dat zeiden die Vikingen vandaag. De satan komt als een wolf in schaapskleren, en wil ons allemaal.’

Lantaarnpalen flitsten voorbij. Een verkeersbord. Een vrachtwagen met op de zijkant koeienletters die wel uitgerekte leken van onderaf. Erachter een rammelende laadbak, varkens op weg naar een slachthuis. Een snuit tussen planken. Ze rukte om los te komen.

‘Maar als je veel bidt, God om hulp smeekt en heel hard vecht, dan overwin je al het boze en maak je die gemene bokkenpoot dood.’ IJze kreeg een enge kraakstem, zoals de schuurdeur op de achterplaats kon kermen, en je niet wist of het de wind was of een geest.

‘Ikke?’

‘Ja, jij. Zoals opa de mof dood sloeg. Dan ben je voorgoed van hem verlost.’

‘En jij dan?’

‘Ik ook. Dat hebben ze beloofd. Dan worden we volmaakt. En onze pa en ma ook. Dan maken ze nooit meer ruzie. Ook niet als pa stomme dingen doet.’ IJze kneep harder.

‘Laat me los.’

Zijn andere hand kwam erbij. ‘Maar bij jou duurt het iets langer dan bij mij. Dat begrijp je toch wel?’ Hij maakte gemeen pijnlijk prikkeldraad bij haar arm waardoor Janne moest huilen.

Er zaten kuilen in de weg. De vering bonkte en botste. Ze haalde uit met haar vrije hand, krabde langs zijn hals waardoor hij losliet en zijn bovenlichaam hard terugschoot op de bank.

Maar de donkere ballon stuiterde terug als een satanshoofd. Twee vingers kromden zich tot hoorntjes. Zijn mond siste. ‘Zie je wel, lelijke Janne.’ Speekselspetters op haar gezicht. ‘Jij moet veel harder bidden en vechten dan de anderen. Jij bent veel dommer dan pa. En de duivel heeft al bijna je ziel gekocht.’

Janne spuugde terug en stompte tegen zijn voorhoofd. ‘Pa is niet dom en ik ook niet. En die Vikingen gaan me helpen.’

‘Wie zegt dat?’ Hij maaide haar hand weg.

‘Dat zeiden ze. Als je naar hen luistert, komt alles goed. Maar niet naar gewone dominees, dan verandert er niks. Dat zijn ook wolven in schapenvellen.’

‘Dat zei ik toch al, sufferd. Maar als je lelijk blijft zoals nu, kom je in de hel en daar is het veel erger dan bij de mof in het kolenhok.’

‘Ik blijf niet lelijk. Ik word als de Vikingen.’

De DKW minderde vaart. De richtingaanwijzer klakte. Haar moeders stem klonk boven hen. Streng. Ze zei dat ze moesten proberen te slapen. Ze waren er nog lang niet en morgen was er al vroeg een nieuwe dag.

Janne rolde om in de bocht, stootte haar hoofd. De bult op de bodem van de auto drukte in haar rug, ondanks de oude dekens en haar vaders jas waarmee haar moeder de vloer had opgehoogd.

Toen voelde ze muizenvoetjes over haar neus trippelen. Ze kriebelden in haar hals. Janne moest lachen, of ze wilde of niet. Stil, heel stil. IJzes vingertoppen streelden haar wang.

‘Maar ik zal je helpen hoor, vleermuis.’ Hij fluisterde. ‘Ik word heel snel volmaakt en dan pak ik die mof en de duivel erbij. Fluitje van een cent.’

Mei. Bloeimaand, vreugdemaand. Opa Bos, de vader van haar moeder, woonde in een dorp aan de andere kant van het kanaal. Hij had voeten die onder zijn bureau uitstaken, knieën waar Janne niet op durfde te zitten, een boekenkast tot aan het plafond, dode vlinders in een lijst en een wereldbol op een houten voet.

IJze kon er niet van afblijven. De zon loerde door de achterkamer, de bol tolde en opa overhoorde haar moeder de nieuwe taal. Af en toe riep hij een land, waarop IJze onmiddellijk de globe afremde, met zijn vinger het blauw van de oceanen overstak en zwalkte over groene, gele, roze, witte en oranje vlaktes, tot hij de juiste letters vond tussen lijnen die grenzen waren en het land waar opa op doelde.

Janne draaide rond in een andere wereldbol: de voorkamer met het hoge plafond. Haar vinger volgde de vensterbank, streek langs de scherpe randen van de vrouwentongen, de drie ramen die naar boven konden worden geschoven en uitkeken op het park, de Friese staartklok met het maantje, de kast in de muur waarboven de onderduiker had gezeten die tijdens een razzia werd ontdekt door een Duitse soldaat die deed alsof hij niets had gezien, en bleef staan bij het dressoir. Strakke gezichten in lijsten. Taaie koppen, volgens haar vader, die alle huizen van haar moeders familie vermeed en ook vandaag niet meegekomen was. Daar stonden tante Lummechien met samengeknepen lippen, tante Rikstje, oom Geert de vreemdganger, oom Roelof, oom Gijsbrecht en tante Mireille, de neefjes en nichtjes en het statige portret van Snorrejanbos. De oom naar wie Janne was vernoemd. De broer van opa die Joodse mensen had vervoerd met zijn melkkar, maar werd verraden door zijn buurman. Twaalf gulden en vijftig cent kreeg de verklikker voor de oom en dat was veel in de oorlog, wist Janne van IJze. Daar kocht je misschien een pond boter voor of een mud aardappels.

‘Mongolië.’

Janne bleef staan bij de foto van het huis waar opa en oma Bos hadden gewoond voordat ze verhuisden naar het westen. Toen er nog werk genoeg was in het turfsteken en opa nog niet had gestudeerd. Het ingezakte huis dat hoog uitstak boven het afgegraven land en waar in de nacht witte wieven

zweefden die hun terpen en hunebedden verlieten om baby's om te wisselen of mensen te verleiden met hen mee te gaan. Mensen die net zo lelijk waren als Janne, beweerde IJze, en die nooit meer werden teruggezien. Als je de witte wieven niet lastigviel, zouden ze je geen haar krenken. Maar als ze je eenmaal in hun greep hadden, was er maar één oplossing: een haarspit. Een spies om de zeis te slijpen. Die moest je naar ze toe werpen om aan hun macht te ontsnappen. Hij deed het voor, zwiepte de mattenklopper naar de kippenren, zodat de hennen verschrikt tegen het gaas op vlogen en een dag geen eieren legden.

Maar Janne twijfelde. Opa Bos geloofde niet in witte wieven. Hij sprak het niet uit, maar ze wist dat gewoon. Zoals ze ook wist dat hij de goede God in de hemel maar onzin vond. En dat hij liever toekeek en luisterde en zo min mogelijk woorden uit zijn mond liet rollen. Toch was het vreemd wat opa dacht. Want waar was dan oma Bos, de moeder van haar moeder? De vrouw die erom bekendstond dat ze de turven heel mooi in lijnen kon opstapelen, die maar niet kon wennen aan het westen waar ze de taal niet kon verstaan, de mensen niet begreep. Ze wilde dood, volgens IJze, en ze ging dood. Hier stond alleen nog haar portret met de neerhangende lippen die soms leken te bewegen, alsof ze haar wilden waarschuwen. 'Janne, doen 't neit.'

'Wat, oma, wat moet ik niet doen?'

'Et spiet mien zo.'

'Oma, waar bent u?'

De mond sloot. Een hand schikte de camee op de kraag van haar jurk. De broche die haar moeder nu droeg, zoals Janne de armband met de Wilhelmina-muntjes mocht dragen op zondag. Ze raakte het portret aan, de zilveren lijst. Het glas besloeg onder haar aanraking. Oma Bos was niet in de hemel als ze haar lippen bewoog. Janne huiverde, ondanks de warmte in de kamer. Zou ze het vragen aan opa? Waarom oma dood wilde? Of het waar was van het trapgat?

'Congo.'

Als een land onvindbaar leek, stormde IJze de tuin in. Daar stoven de duiven op van de schutting en verwarmde de zon onverstoord opa's piepjonge druiventrossen om ze zoet te maken. Janne tuurde tussen de schuifdeuren door naar haar broer, die tegen de vuilnisbak schopte, met zijn vuisten tegen de schuurdeur bonkte en vervolgens terugholde het huis in om te vragen om een nieuw land, een groter land, dat gemakkelijker te vinden was, met duidelijker letters. IJze zou zeggen dat ze niet moest zeuren, niet zo diep

moest nadenken over onzinnige dingen, dat oma gewoon in een kist lag op het kerkhof met een steen boven op haar neus die ze onmogelijk kon optillen. Hij zou door zijn benen zakken, tegen een denkbeeldig iets duwen boven zijn hoofd en akelige jankgeluiden maken.

‘China.’

Nee, Janne zou wachten. Misschien als ze met opa alleen was en oma niet met een ijskoude adem in haar gezicht blies, waardoor ze kippenvel kreeg. Ze streek over haar armen tot de haartjes terugzakten op haar huid.

Opa overhoorde haar moeder niet meer, maar luisterde naar haar relaas over de Vikingen. Ze vertelde dat ze na een gebruikelijke preek op zondag onveranderd naar huis ging. Maar als deze broeders spraken en voorbeelden gebruikten, werd ze een ander mens, meteen als ze de kerk verliet. Een beter mens. Geduldiger met de kinderen, liever voor haar man en zijn familie, vriendelijker tegen de mensen in de buurt die stevast leken te roddelen. Dan leerde ze om altijd eerlijk te zijn.

‘Deze vis is van vandaag, maar die vis is van gisteren.’

Haar moeder zong bijna als de Noormannen zelf. Ze zat op het puntje van haar stoel en haar handen bewogen alsof ze geen brieven moest tikken voor haar baas, maar baarzen verkocht op de markt. De stukken in vetpapier verpakte. Het geld afrekende.

‘Iedereen zou dit woord moeten horen.’ Haar stem trilde. ‘Ieder mens. Dan zou er geen kwaad meer zijn, geen achterklap of bedrog. Dan zouden er beslist geen oorlogen meer zijn op deze wereld.’

‘Brazilië.’

Janne liep weg van het dressoir, streek met haar vingers langs de kast, de glazen deur met het kant erachter. Zou oma meeluisteren? Zou ze blij zijn met de vreemde dominees?

Opa’s voeten verdwenen in het gat onder het bureau. Hij strekte zijn rug en schepte een theelepelsuiker in zijn glas, schonk jenever tot de rand. Toen bood hij haar moeder zelfgemaakte wijn en leverworst met mosterd aan.

‘Een mens is een mens,’ zei hij en schudde zijn bonkige schouders, draaide het lepeltje rond in zijn glas.

Bij de schuifdeuren met het glas-in-lood eindigde Jannes tocht. Ze kroop in de leunstoel van opa en ging rechtop zitten, rekte haar hals. Nu raakte haar achterhoofd bijna het rondgehaakte kleedje. Alleen haar kousenvoeten staken

nog maar net iets over de rand. Hier zat ze goed, bijna als een groot mens, en IJze moest straks op de poef. Nog even en dan zou opa opstaan. Dan mocht het televisietoestel aan, de beeldbuis die ze nooit zou durven aanraken. Het bolle glas met daarachter de bewegende zwart-witbeelden.

De dikke en de dunne. IJze zou over de grond rollen van het lachen, maar Janne zou niet lachen. Ze zou haar gezicht zo stilhouden dat haar wangen en lippen versteenden, de wijzers van de staartklok terugdraaiden tot de adem van oma weer warm en levend werd. Ze zou de onderduiker laten meegenieten vanaf zijn plek boven de kast, Snorrejanbos die was omgekomen in het kamp, tante Mireille die zo lekker taarten kon bakken, de vogels in het park die door de vensters gluurden, Mieke de straatventster die het altijd koud leek te hebben.

Iedereen mocht meekijken, maar vooral de vis-Vikingen. Zij konden haar moeder helpen om een beter mens te worden, Janne mooier maken, de tantes leren om niet meer te roddelen; zij zouden de mof vergeven die in oma's buik wilde en was neergeslagen door opa uit de Nachtegaalstraat, hoewel Janne niet zeker wist of alle dingen vergeven konden worden. Dingen die te erg waren om hardop over te praten.

Maar eerst moest ze wachten op het moment dat opa Bos zijn grote voeten onder het bureau vandaan haalde en de knop indrukte. Janne liet haar tenen wiebelen en neuriede. Buiten koerden de duiven.

Opa Bos hoorde als eerste de stemmen. Hij haalde zijn voeten onder het bureau vandaan, strekte zich, gaapte en liep naar het raam. Een blok zon. De klok sloeg. De ketting ratelde. Erdoorheen klonk geroep op straat. Die stem. Alsof er iets gaande was, iets wat ze nodig moesten gaan zien.

‘Brand!’

IJze vloog op, Janne volgde met haar moeder. De buurman van opa stond op de stoep en wenkte met zijn pet.

‘Brand bij Van der Sleet.’

Ze vergaten de beeldbuis, de krant met doppinda’s, stoven de voordeur uit, de straat over naar het huis met de lange oprijlaan. Zanderige sporen tussen onkruid. Honderd snelle stappen naar een schuur aan het einde bij het weiland, waar rook als water onder de dakpannen vandaan stroomde en vlammen opflakkerden uit de gebarsten ruit van het raamkozijn aan de zijkant. Een kat schoot weg. Twee deuren vol bladderende verf besloegen de voorwand. Houtrot boven de drempel. Ervoor hoog opgeschoten gras, brandnetels, alsof de deuren lang niet waren geopend. Bleke wangenblaadjes van een vroege klaproos.

Haar moeder bleef op veilige afstand staan en hief haar hand tegen de zon.

‘De sloot.’ Iemand schreeuwde. ‘We hebben emmers nodig. Snel.’ Een man rende naar het huis. Een andere man versperde hem de weg, wijdbeens. Een reus op zevenmijlsklompen, Goliath tussen de heuvels. Een stem als een hoorn. ‘Fikken laten. Net goed voor die vuile verrader.’

De buurman van opa liep erheen, sloeg op ’s mans schouder en knikte heftig.

‘Laat fikken. ’t Is van die smerige NSB’er. Een weggooier. Wie weet is het wel aangestoken.’ Hij gebaarde alsof hij vuilnis wegsmeet.

De man die wilde gaan blussen liet zijn armen zakken. ‘Als ik het niet dacht.’ Hij zette zijn handen in zijn zij, haalde zijn neus op, rochelde en spoog in het gras. ‘En die schuur... een bouwval toch?’

Haar moeder trok IJze aan zijn oor. ‘Denk erom, niet te dichtbij.’ Ze

omklemde Jannes arm, bang dat ze achter hem aan zou gaan. Maar Janne huiverde, zag hoe de rook al dichterbij een weg zocht naar buiten, door kieren sijpelde, een spel leek te spelen met de brede planken. Hen uitjouwde, siste.

Aan de achterkant golfdde zware wolken over het dak. Daar was het begonnen. Aangestoken. Erboven een ontzagwekkend scherpe hemel. Het was lente, maar er vloog geen enkele vogel door het blauw. Niet tot aan de bosrand. Niet tot de bollenschuur van Oisterwijk aan de andere kant. In de verte lagen schapen die niets te vrezen hadden. Herkauwende wattenbollen met slaperige lammeren.

Een steekvlam schoot omhoog, breidde zich uit. Puntjes vuur huften over de dakpannen. Blauwe vlammegeesten kropen door de dakgoot. Kronkelden, rekten zich, lachten hun witte vampiertanden bloot, beten zich vast in het zink dat langzaam zwichtte onder hun gewicht. Opgeschoten jongens smeten een baal hooi door het kapotte raam. Niemand zei er wat van.

Van der Sleet.

Mensen weken opzij voor de man die hijgend kwam aanrennen. Een snor in een verwrongen gezicht. Lange bakkebaarden achter maaiende armen. Hij tilde een balk weg waardoor beide deuren opensloegen en de ruimte zich opensperde als een keel. Janne drukte zich tegen haar moeder aan. Rilde. Diep daarbinnen gromden vuurleeuwen die langzaam naar voren kropen. Kaken met slag tanden beten tralies door, slokten een karrenwiel op. Gloeiende brokken werden afgerukt van iets dat leek op een werkbank, een ribbenkast met gereedschap, een bundel touwen, landbouwwerktuigen. Een trap veranderde in een zuil van vlammen.

De man greep de trekbomen van een rijtuig, een arrenslee met ijzeren glijders en een krullend frame. Aan weerszijden koperen lampen. Hij klemde zijn kaken wit en zette zich schrap, hing met zijn hele gewicht aan de bomen, zonder resultaat.

De buurman van opa stond in het gras alsof hij zich de grond al had toegeëigend. 'God zal me liefhebben, wat een ijver. Een mens was 'm niks waard, maar een slee.'

Even stond de verrader stil om op adem te komen. Hij tilde zijn pet op, haalde een mouw langs zijn voorhoofd en staarde stoïcijns naar de grond. Het vuur naderde, de hitte. Dunne slierten rook dreven om zijn benen, vervormden zijn gedrongen gestalte. Hij hoestte, bukte en trachtte opnieuw beweging te krijgen in het gevaarte, trok zo hard dat het leek alsof hij de schuur wilde lostrekken van zijn plaats. Zweetvlekken om zijn hals, donkere

ringen onder zijn armen.

Janne voelde de warmte komen. Anders dan die van de zon. Soms maakte haar vader een stookvuur achter in de moestuin dat zacht knetterde, maar dit klonk veel verraderlijker. Er dreigde gevaar voor de man bij de slee. Heel anders dan de gloeiende platen in de staalfabriek waar haar vader zijn handen aan had verbrand.

Haar moeder deinsde achteruit, trok Janne mee. Inmiddels stonden er meer mensen toe te kijken. Iemand mompelde iets. Er werd gelachen. Hier en daar klonken scheldwoorden. Met een donderend geraas stortten er dakspanten neer. De balken spatten uiteen in een vonkenregen. Janne hield haar adem in, zocht IJze. Hij stond veel te dichtbij. Het vuur sloeg door het gat in het dak, vond ruimte, gierde, schold mee met de omstanders.

Op dat moment voegde een man zich bij de NSB'er in de schemering van rook. Een massief lichaam. Brede schouders. Zware handen klemde zich om de bomen. Benen die vroeger een schuit hadden voortgetrokken, turfbroden in rechte rijen hadden gezet. Voeten die gewend waren met kracht af te zetten. Opa Bos.

Even leek het niet te lukken.

Toen toch. Er kwam beweging. Langzaam. De verrader duwde. Een schreeuw.

‘Harder.’ IJzer schuurde over de drempel. De koperen lampen aan weerszijden van de slee fonkelden, de knopen in het leer van de bank. Er leken belletjes te rinkelen.

Niet veel later kwam de slee tot stilstand in het gras. Een kerstprent zonder sneeuw. De toeschouwers weken uiteen. Verstomd.

Van der Sleet leek iets te willen zeggen, maar opa negeerde hem en liep naar IJze. Hij legde een hand op zijn schouder en nam hem mee. Janne en haar moeder volgden. Ze liepen de oprijlaan af, over de paadjes tussen platgetrapt onkruid langs de sloot met kroos. Er dreef een dode eend, de witte buik naar boven gekeerd. Sommige mensen deden een pas naar achteren toen opa langsliep, anderen knikten.

Voor ze de hoek om sloegen keek Janne om. De vlammen bereikten de plek waar net nog de slee had gestaan. Het dak stortte in. Vlieg vuur schoot omhoog. Een gestalte stond gevaarlijk dichtbij, hel verlicht door een regen van vonken: de verrader van Snorrejanbos. De broer van opa. De oom van haar moeder. De man naar wie ze vernoemd was. Ze slikte. Een slee. Wat

moest die man met een arrensee als niemand met hem mee wilde?

8

Op de ochtend van Jannes verjaardag stond daar de bol. Een oog van glas gevuld met water, steentjes op de bodem, een groene tak en een vis die naar haar loerde vanaf het nachtkastje. Een spion die wilde weten wat ze dacht, waar ze over droomde. Als ze zich plots omdraaide, zwenkte hij af, met onschuldige wervelingen van de staart. Een sluier inkt in een straal maanlicht. Zwart en gluisperig als de duivel.

En toch holde Janne die ochtend de trap af en bedankte haar vader en moeder. Ze zou goed voor de vis gaan zorgen. Want sinds de laatste kerkdienst aan de Oldenzaalseweg begreep ze waarom iedereen naar de Vikingen luisterde. Waarom haar moeders ogen vochtig werden en haar vader weer graag de kerkdiensten bezocht.

Verblijdt u! Dat had de nieuwe dominee gezegd. Eerst zijn zangerige stem en toen de vertaler. Verblijdt u te allen tijde! Met haar bord vol broodpap. Met IJze als hij gemeen was. Met alles wat God door de dag heen liet gebeuren. En ook met een verjaardagscadeau waar ze niet om had gevraagd. Dan ging de teleurstelling weg. Kwam er tevredenheid voor in de plaats. Ergens van binnen in haar buik, of net iets daarboven. Dan werden alle dagen fijn.

Het was woensdagmiddag en IJze en Janne zaten op hun hurken achter in de moestuin. IJze had een gat gegraven en er gleden vette wormen door de kleverige aarde op de bodem, die hij doorkliefde met de schep. Hij joelde erbij, alsof hij vijanden doodde die nog prettig lang lagen na te kronkelen van pijn.

Janne bouwde iets van stenen en brokken hout. Op zijn commando. Een bult aan het hoofdeinde van het gat. IJze zou er een kruis in planten. Een stok uit het bos met zijn blaaspijp er dwars op. Jannes springtouw hield de propenschietter op zijn plaats.

IJze sprong op en veegde met beide handen het zweet van zijn wangen. De aarde maakte zwarte vegen. Piratenvegen.

‘Doe je bloes uit.’

Janne ging staan. Ze trok onwennig de knoopjes los. Vreemd om je zo uit

te kleden achter de bonenstaken. Het duurde even. IJze trok zijn kiel over zijn hoofd, schudde zijn armen uit de mouwen en stond in een mum van tijd in zijn borstrok. Blote schouders. Witkalk in de zon. Zijn ogen vonkten. Hij zag er gevaarlijk uit met die strepen over zijn wang.

‘Schiet op, vleermuis. We hebben niet eeuwig de tijd.’

Janne knikte. Ze was alleen niet zo snel. De Viking in de kerk aan de Oldenzaalseweg, die zo klein en druk was waardoor hij op Repelsteeltje leek, had geeneens knopen aan zijn jas gehad.

IJze schoot haar te hulp. Hij duwde met ongeduldig trillende vingers de onderste knopen door de knoopsgaten, greep naar haar kraag en trok de bloes van haar rug. De mouwen gleden binnenstebuiten van haar armen. Hij wilde het kledingstuk in het gat smijten maar bedacht zich.

‘Hier, je moet het zelf doen.’ Hij propte de bloes in Jannes handen. ‘Het is jouw oude mens.’

Ineens keek hij plechtig. Stak zijn eigen kiel in de lucht. ‘Dood aan de oude mens.’ Hoger hief hij het hemd. Reikte op zijn tenen alsof niet het gat voor zijn voeten maar de zon zijn oude mens moest opslokken. ‘Dood aan de satan.’ Zijn stem galmde tot over de akker achter de moestuin en Janne rilde van ontzag.

Toen keilde IJze zijn kilt tussen de gehalveerde wormen, zoals de Viking zijn jas met een klets tegen de tegels van de kerkvloer had geslingerd, haar vader verrukt in zijn handen had geknepen, haar moeder een hand op haar borst had gelegd en de oude dominee goedkeurend met zijn hoofd had geknikt.

‘Nu jij.’ Zijn ogen schitterden.

Janne stak haar bloes in de lucht, wist het niet meer, de woorden, en keek hem hulpeloos aan.

‘Je weet dat je het echt moet willen, hè vleermuis.’

Ze knikte heftig.

‘Je hebt toch ook de kerkdeur horen dichtvallen?’

Een windvlaag streek langs haar blote schouders en kroop in de mouwen van haar bloes, die bolden alsof er een geest in schuilde. De dooie mof? Mensen die verraden waren door Van der Sleet? Oma Bos? Een stem lispelde op de wind: *Janne, doen’t neit, doen’t neit*. Ze klappertandde.

‘Dat waren kerkgangsters die ervandoor gingen.’ IJze schraapte zijn keel

zoals opa van de Nachtegaalstraat dat kon doen als hij iets belangrijks ging zeggen, en spoog over zijn schouder tussen de jonge kolen. ‘Dus jij kunt nu ook nog wegllopen.’ Zijn duim haakte achter de band van zijn borstrok en de wijsvinger van zijn andere hand stak waarschuwend in de lucht. ‘Of wil jij worden zoals Jezus?’

Janne schraapte ook haar keel, vol ernst, en keek op naar IJze, die wel een piraat leek op de voorplecht van zijn schip. Een strijder voor de Noormannen, op zijn hoede voor satan. Een zee van groene stilte. Een hommel naast het riempje van zijn sandaal. Als oma Bos zich alle dagen had verblijd, was ze niet doodgegaan. Als Van der Sleet een beter mens was geworden, had hij Snorrejanbos niet verraden.

De duim van IJze liet de borstrok los. Zijn stem knalde.

‘Wil je dat? Wil je dat?’

‘Ja.’ Met al haar kracht smeed Janne haar bloes in het gat.

‘Halleluja.’ IJze juichte. Hij gooide zijn armen in de lucht en schopte een paar keer snel achter elkaar tegen de bonenstaken, alsof de duivel al voor hem stond. Toen greep hij naar de schop en hakte in op de stof alsof er een leger van wormen uit tevoorschijn gleed. Slechte eigenschappen die ze voortaan zouden doden. Er zou niemand meer worden verraden of dood willen. Janne kneep haar ogen tot spleetjes, sprong en hupte mee op haar plaats tot ze geen kou meer voelde.

Algauw leek IJze er moe van te worden. Enigszins bedaard schepte hij het graf vol met aarde en stampte de grond met beide voeten tegelijk aan. Janne keek toe. Met de hark trok hij lijntjes, zijn tong tussen zijn lippen en diep in gedachten.

Toen het werk klaar was keek hij op. ‘Nu zijn we uitverkoren, vleermuis.’ Met hernieuwde kracht wierp hij de hark in de greppel naast de akker en trok Janne mee in een woeste indianendans, stond plots toch weer stil waardoor ze tegen hem op botste en bijna viel. IJze draaide zich om, boog voorover en speurde haar gezicht af, haar ogen, neus, wangen, haar mond. Zijn duim streek langs haar kin.

‘En je bent al een stuk minder lelijk.’ Zijn lach rommelde ergens in zijn keel. ‘Echt waar.’ Hij kneep in haar wang, kon het toch niet laten en draaide het vel tot de tranen in haar ogen sprongen.

Doodstil stond ze, haar blote armen langs haar zij. Ze zou niet slaan. Niet krabben. God was de zon die haar verwarmde, haar sterk maakte. De wolken

werden Vikingen die langzaam daalden, haar toeknikten. Het blad in de bomen ruiste.

Opeens liet IJze haar los. Hij keek haar aan alsof hij haar voor het eerst zag. Voor zijn doen een eeuwigheid. Toen streek hij haar haren uit haar gezicht en legde een klamme handpalm tegen haar wang.

‘Het spijt me, vleermuis. Echt. Vergeef me. Ik zal je geen pijn meer doen. Nooit meer. Mijn oude mens... was ik even vergeten.’ Hij draaide zich om, stootte een hoog gehuil uit en vervolgde zijn dans over de paden langs de jonge slakroppen, bloemkolen, het bed met rabarber, waarbij hij zijn knieën hoog optrok.

Janne veegde haar tranen weg. Ze danste tot ze pijnsteken kreeg in haar zij en hijgend neerzakte naast de zandribbels. IJze zou haar nooit meer pijn doen. Dat was voor altijd. Voor eeuwig. Ze lachte. Achter de duinen rammelden wagons, raasden de vuurmonden van de fabriek waar haar vader alweer zijn oude werk had hervat, cijfers schreef op gloeiende staalplaten en heel veel melk en water dronk tegen de misselijkheid. Zijn handen waren misvormd, maar hij zou zich te allen tijde verblijden. Ondanks het gevaar, de minachting van zijn baas. Hij maakte zich er niet meer druk om, had hij hun uitgelegd, want er waren belangrijker dingen in zijn leven gekomen.

Terwijl de schaduwen van de bonenstaken zich uitstrekten over het graf, plantten IJze en Janne samen het kruis op de bult aan het hoofdeinde. Ze zakten op hun knieën en stapelden de stenen er stevig omheen. Zo kon de stok met de proppenschieter niet omwaaien. De sterntjes boven hen dempten hun gekrijs. Nu werd het alle dagen feest. Vis-Vikingfeest.

Die avond hoorde Janne de regenfluter. Goe-koeh, goe-koeh. Ver weg nog. Het zou niet lang meer duren voor boer Joor de ladder pakte en de nesten controleerde onder de dakspanten. Het koekoeksei was nauwelijks te onderscheiden van de overige eieren in het nest van de waardvogel. Het vrouwtje paste de grootte aan en de kleur. Geen mus of merel had het in de gaten. Zelfs de kleine jantjes niet met hun eeuwige gekwetter. Maar Janne hield van de vogel, van het geheimzinnige verhaal dat ze in de herfst veranderden in roofvogels, het holle geluid dat door de avondstilte klonk en regen voorspelde of bezoek waar je lang op had gewacht.

De volgende dag rook het hele huis ernaar. De nieuwe dominees, koffie, zandkoekjes op de bakplaat, de prei in de soep en gerookte makrelen uit de ton. Zelfs de vis in haar slaapkamer zwenkte om met onverwacht scherpe hoeken.

Janne stond bij de tafel in de achterkamer. Haar moeder zei dat ze broeder Landgraaf met rust moest laten, maar ze kon het niet laten om naast hem te gaan staan. Handen op haar rug, als bij de kruidenier. Blikken met raampjes in de deksels. Boterwafels, zoute jujubes, haverstro, borsthoning. Daar zat de kleine, wijze man uit het verre land: stijve haren in zijn snor, dwergenvingers die de kroontjespen een stroom woorden in een schrift lieten schrijven, knopen door de leertjes aan zijn bretels, sandalen onder de tafel en een witte pet aan de stoelknop. Bijna de muts van Repelsteeltje. Maar dit mannetje zou zichzelf niet zo snel in tweeën scheuren. Deze Viking bracht alleen maar blijdschap. Samen met de broeder die hem vertaalde, en die nu druk pratend met haar vader door de moestuin wandelde. Soms stonden ze even stil, als haar vader iets niet begreep en zijn schouders optrok. Dan gebaarde de Viking alsof hij voordeed hoe je in dat vreemde, mooie land van hem een konijn moest villen of palingen reeg. Heel anders dan Hollanders dat gewend waren, maar hoogst noodzakelijk om te leren. Daarna zetten de mannen de huiskamer vol met klapstoelen, plaatsten brede planken op krukken voor nog meer zitplaatsen en kwam haar vader zelfs de zoldertrap af met de slee.

De zon was overal en Janne rende van buiten naar binnen. Ze stoof langs haar moeder, die makreel van graten ontdeed, rende langs IJze, die zijn tinnen soldaten opstelde op de schoorsteen, geweren in de aanslag, de lopen gericht

op de lege stoelen. Door de gang holde ze, ze sprong omhoog voor de spiegel tot ze eindelijk haar gezicht kon zien, denderde de trap op, de overloop over, tot ze hijgend stilstond in haar slaapkamer bij de vissenkom. Ze duwde een vuist in haar zij tegen het steken.

Het was er koel. De gordijnen waren half dichtgeschoven. Zo sloot haar moeder de warmte buiten aan de voorkant van het huis. Een zeis zonlicht hakte door de glazen bol, het stille water, de vliesblaadjes van groen, en strekte zich uit tussen steentjes, keitjes, een torentje poepsliertjes. De vissenogen leken wel stuiters uit haar knikkerzak.

‘Ik mag vandaag mijn jurk met de strikken niet aan.’ Janne greep naar het busje voer, rammelde ermee, schroefde het deksel los en hield de opening voor het glas. ‘Dus jij krijgt vandaag ook niet.’ Ze stak haar tong uit, kraste met haar nagels langs het glas.

De vis schoot naar het wateroppervlak en hapte daar naar lucht alsof hij haar helemaal niet nodig had. De vinnen met het tere dradenpatroon wuifden achteloos.

‘Ma zegt dat strikken opsmuk zijn. Dat de nieuwe dominees dat verafschuwen.’ Ze zette het busje voer met een klap terug op het nachtkastje en stampte op het zeil. ‘Maar ik vind ze mooi en alle meisjes dragen strikken.’ Ze boog voorover en tuurde in de vissenogen, de zwarte pupillen met de goudgele irissen. Lichtgevende spikkels. ‘Jij hebt toch ook een mooie sluierstaart.’

Toen sprong ze op, danste langs haar bed en liet de jurk zien die op een haakje aan de kast hing. De sluier had haar moeder gemaakt van oude vitrage, de rok van crêpepapier. Het lint uit de kist van Mieke de straatventster leek wel echt goud. Janne zou de dochter van de farao zijn in het toneelstuk op school, haar rol spelen alsof ze op de beeldbuis kwam bij opa Bos en voordoen hoe ze Mozes vond in de biesen mand, hem verdedigde zodat hij mocht blijven leven. Ze maakte een sprong in de lucht en spreidde de rok.

De vis hing stil voor het glas, hapte vol bewondering. Het was jammer dat de nieuwe dominees er niet bij konden zijn tijdens de uitvoering. Maar als straks de dienst begon in de huiskamer, zou ze goed naar hen luisteren. Janne zou mooier worden dan de meisjes in haar klas. Een schoonheid die vanuit haar buik naar buiten kwam. Trots hing ze de jurk terug, sloeg de deur achter zich dicht en schreed met gestrekte tenen de trap af.

De kamer zat vol. Boer Joor en opa Bos hadden de uitnodiging afgeslagen, maar de ooms en tantes waren allen gekomen en haar vader deed heel aardig

tegen de taaie koppen van haar moeders familie, die hij normaal gesproken zo veel mogelijk vermeed. Zelfs oom Geert kreeg met een knik de rotanstoel toegewezen.

Tante Mireille had taart meegebracht en hielp haar moeder met de koffie. De mannen zaten in de voorkamer en de vrouwen sloten aan beide zijden aan tussen de schuifdeuren. Janne zat naast IJze op de slee. Ook hier had haar moeder de gordijnen iets dichtgeschoven. Een vissenkom vol mensen. Groene blaadjes op de vensterbank. Zeil op de vloer in plaats van steentjes. Daarbuiten was een weg waar vrachtwagens met betonblokken overheen denderden om een pier te bouwen in de zee. Achter de duinen verrezen pijpen, blustorens, ovens en gebouwen van een staalfabriek waar bazen met griezelig schone nagels achter hun bureau zaten en mensen konden ontslaan. Er woonden burens in de straat die lelijke dingen zeiden: dat ze er niet bij hoorden, beter wilden zijn dan de rest. Maar wat maakte het uit? Janne rechtte haar rug. Geen van hen kreeg mensen op bezoek uit een ver land. En haar ouders waren de eersten die hun prachtige verkondiging mochten aanhoren hier in het westen!

Het werd stil toen de Vikingen gingen staan.

Haar moeders ogen werden donkere violen. Ze sloeg haar benen over elkaar en ook de tantes sloegen hun benen over elkaar. Haar vader keek streng naar de gniffelende neefjes op de grond. Janne rolde de zoom van haar rok op en af en IJze perste zijn handen tussen de latten van de slee. Hij droeg zijn oude mens. De kiel die haar moeder had opgegraven en opgelapt.

Het was alleen maar een voorbeeld geweest, had ze uitgelegd, want broeder Landgraaf had na de dienst ook gewoon zijn jasje weer aangetrokken. *Eerst leer je het verschil zien tussen goed en kwaad en daarna leg je alles wat kwaad is af. Dat doe je uit, zoals je een jas uitdoet. Dan word je een nieuw mens. Een mens zonder zonden. Een zegen voor je omgeving.* Toch was het jammer van dat mooie graf en de stenen bult die ze hadden gebouwd.

Repelsteeltje stak zijn bijbel in de lucht en schudde ermee alsof het een doos havermout was. Geen geleerde predikanten en kerken hadden ze nodig om het woord van God te begrijpen. Nee, nee. Hij schudde zijn hoofd, zijn wijsvinger met de ingegroeide nagel. Elk eenvoudig mens, ja zelfs een kind kon de Bijbel lezen en het woord verstaan. Hij danste bijna. De lucht om zijn hoofd ademde stofgoud en haar vader wreef zijn handen wel vier keer af aan zijn broek.

En toen broeder Landgraaf doorsprak over honderdvierenveertigduizend

uitverkorenen, mensen die behoorden tot een koninklijk geslacht, en hij niet alleen de volwassenen maar ook de kinderen in de kamer uitnodigde om daarbij te horen, kreeg haar moeder rode ogen en voelde Janne een vreemde warmte in haar buik.

En toen hij zei dat deze verkondiging een zuivere, ware liefde bracht tussen man en vrouw, tussen alle mensen die luisterden en bereid waren om de ander hoger te achten dan zichzelf, schraapte oom Roelof zijn keel en streek oom Geert meerdere malen met zijn duim over zijn snor.

‘De Schrift geeft hoop op een leven zonder bitterheid. Op een hemels leven. Niet pas in het hiernamaals, maar ook al in het hier en nu.’ Broeder Landgraaf boog zijn hoofd naar de luisteraars in de kamer, zijn handen reikten hun de opengeslagen bijbel aan. Een waardvogel boven het nest. Janne boven haar vissenkomp. Haar vader en moeder met hongerige ogen, de ooms en tantes. ‘Het is God die ons voedt. Niets anders hebben wij nog nodig dan alleen Zijn kostbare woord.’

De regen kwam geruisloos en zonder waarschuwing vooraf. Anders had Janne het gehoord, zelfs hier in de woonkamer, ondanks de zangerige stem, de monotone vertaling. Tien tot vijftientig eieren legde de regenfluit in verschillende nesten.

Er liepen tranen over de wangen van tante Rikstje en tante Lummechien depte haar ogen met een zakdoek. Janne slikte. Haar vader zou na vandaag vast heel anders gaan denken over de taaie koppen van de familie van haar moeder.

De regen was alweer opgehouden. Een bui die niets voorstelde, nauwelijks werd opgemerkt, niet de moeite waard was om voor te waarschuwen, nog geen spinnenweb kapotsloeg.

En toen broeder Landgraaf en zijn vertaler gingen zitten, de zon opnieuw doorbrak en haar moeder iedereen van koffie voorzag, spraken hun stemmen toch weer door en reikte alleen tante Mireille naar haar kopje om te drinken.

De vis moest honger hebben, maar liet niets merken.

‘Soms is het leven niet fijn.’ Janne prikte met IJzes proppenschieter naar het wegschietende zwarte lijf. ‘Soms lijkt het alsof God je in de steek gelaten heeft.’ Ze roerde en het water golfde wild door de kom. ‘Niks aan de hand, hoor. Dan kijkt Hij of je Hem trouw kan blijven, en krijg je morgen nog veel meer eten.’

Ze sloot haar lippen om de plastic staaf, blies bellenbobbels zodat de

sluierstaart machteloos tegen het glas hotste en botste. Toen trok ze de blaaspijp uit de kom, draaide een rondje op haar tenen en wierp de proppenschieter omhoog alsof ze meeliep met de majorettes van de fanfare. 'Je bent best een lieve vis. Alleen die staart, dat is opsmuk. Maar als je God toelaat in je hart, dan komt Hij bij je wonen in de kom en ben je nooit meer alleen.'

10

Toen Janne en IJze op woensdagmiddag uit school kwamen, was de radio verdwenen van het dressoir. Een rare lege plek. Een nieuwe plant op het kantklos. Dikke glimmende bladeren met vettige bloempjes op steel. Ernaast een spreuk in een lijst: *De Here is mijn herder, mij ontbreekt niets.*

IJze stond stokstijf, floot verbaasd tussen zijn tanden en ontdekte dat ook de platenspeler weg was van het bijzettafeltje, de koffer met de langspeelplaten, zijn singletjes, Dorus, De twee Jantjes.

‘Verdikkeme.’ Hij gaf een harde trap tegen het dressoir, vergat voor de zoveelste keer dat zijn oude mens begraven was, slingerde zijn jas op de grond en ging op zoek naar zijn moeder.

Janne zakte op de stoel bij de tafel en staarde naar de lijst. Blankhouten latjes met spinnenwebnerven. Schuine schrijffletters op geschept papier. Spatten alsof het had geregend, pastelkleurige druppels die in sprookjes werden omgetoverd tot kleine parels.

... mij ontbreekt niets.

Het klonk zo mooi, zo rustig, alsof ze keek naar het schilderij dat bij opa Bos boven het bed hing. Een schaapherder die met zijn kudde over de hei zwierf. Als ze er lang naar staarde, zag ze de schapen grazen, de stok bewegen die de herder bij elke stap in het zand plantte. Het gras. De bloeiende heide. Op de achtergrond een hond. De zon brak door de wolkenhemel. Witwollen ruggen. Geen wind. Achter de struiken hielden zich vossen schuil, hongerig wild dat aasde op lammetjes. Maar de herder lette goed op, zodat de schapen onbezorgd hun gang konden gaan. Het was helemaal niet erg dat de radio ontbrak.

De klok sloeg. Er klonk gebonk en gelach op de trap in de gang. Haar moeder kwam binnen met haar jas over haar arm, gevolgd door IJze. Ze liep op Janne toe, kniep geruststellend in haar wang en knipoogde. Toen trok ze haar jas aan en pakte haar tas.

‘Kom, vleermuis, we gaan naar de muziekwinkel.’ IJze timmerde met zijn vuist tegen de schouder van zijn zus. Hij griste zijn jack van de vloer en juichte. ‘Ik krijg een gitaar en jij een blokfluit. Voortaan maken we onze

muziek zelf.'

Haar moeder knikte, haar lippen knepen een vastberaden streep, maar haar ogen straalden vrolijk. Ze haalde haar beurs met de knip uit de la van het dressoir.

'Dan worden we niet meer beïnvloed door de wereld.'

Janne sprong op, huppelde om de tafel. Een blokfluit.

'Ja, ja, ja.'

'Er zal een leraar komen die jullie muziekles geeft. Ik ga de broeders helpen met het vertalen van de liederen.' Ze borg de portemonnee in haar tas. 'En als je goed je best doet, Janne, dan krijg je een viool.' Ze schoof haar tas onder haar kin, strekte haar andere arm, streek met een denkbeeldige strijkstok over de snaren en jodelde, waardoor Janne danspasjes maakte en IJze schreeuwde dat ze niet zo gek moesten doen. Dat ze moesten opschieten want straks ging de winkel met gitaren dicht.

Die middag, terwijl Janne piepgeluiden fabriceerde op haar blokfluit en IJze met zijn nagels langs de snaren van zijn gitaar ragde, scheurde haar moeder foto's uit haar trouwalbum. Van sommige knipte ze haar loshangende krullen weg en bij andere kleurde ze de blote halzen in met inkt.

Het fluiten verveelde. Het lukte Janne niet om een melodie uit het hout tevoorschijn te toveren zoals de juffrouw op school dat kon. De rattenvanger van Hamelen. Ze ging tegenover haar moeder aan tafel zitten, staarde naar de dunne vingers die beurtelings de schaar vasthielden, het kwastje in de inkt doopten en secuur streepjes trokken langs de randen van een jurk.

'Hoe gaat het op school, Janne?'

'Goed.' Janne schommelde met haar benen. De fluit rolde over haar schoot. Voor, achter, voor, achter. Op het schuurdak zat een koor van mussen. Trillers, rollers, snelle loopjes; zangoefeningen die haar moeder niet meer belangrijk vond. Bij het koor had ze opgezegd.

'Speel je nog weleens met Jansje?'

'Ja.' Janne neuriede, zingen kon ook zonder platenspeler en de singletjes van Dorus. Het hoofd op het portret werd een ei. De krullen die haar moeder eraf knipte verdwenen in de prullenmand bij haar voeten.

'Heb je haar verteld van de broeders?'

Janne knikte. Ze pakte een van de kale hoofden op. Zou haar moeder ze ergens anders in plakken? Een nieuw fotoboek? Zou ze er een hoofddoek

omheen tekenen of strakgekamde haren? De lachende mond naast haar duim leek ineens veel groter. De tanden schitterden. Een roofdier; één hap en je arm was eraf.

‘Je mag haar wel een keer uitnodigen als de broeders komen. Wil je dat?’

‘Ja.’ Het hoofd leek wel ziek zonder de krullen. Janne rilde. Maar haar moeder wilde geen aanleiding zijn voor slechte gedachten. Ze boog nog dieper over het tafelblad en de inkt maakte van de parelketting om de hals van tante Riek een sjaaltje.

‘Hoor eens, Janne. Als Jansje naar je luistert en toch het goede niet wil, kun je beter op zoek gaan naar een vriendinnetje dat wel het goede wil. Begrijp je dat? Je kunt ook altijd spelen met de nichtjes.’

‘Ja.’ Janne schoof de foto terug tussen de andere portretten. Vandaag had haar moeder haar haren strak naar achter gekamd. Ze droeg een wijde jurk zonder billen. Eenvoudig maar behaaglijk, in de ogen van God.

‘Kun je nog iets anders zeggen dan alleen ja?’

Janne kneep haar ogen tot spleetjes. Daar, een wolk vogels boven de akker, donkere ruiten die opstegen tegen golven van lucht. Ze klapwiekten, haalden de top en dreven terug. Ze pakte haar blokfluit van haar schoot en floot schel. Korte noten. Scherpe messen die in één beweging de hoorns van de duivel afhakten, met gemak zijn hele kop er afsneden.

Haar moeder schudde haar hoofd.

11

Juni. Zomermaand, weidemaand. De dagen werden langer en warmer. De regen bleef uit en het water in de sloot stond laag. De eerste rietsigaren schoten omhoog, slappe gele lissen. Muggen met vreemd lange poten vlogen traag op en neer in een zinloze regendans. Pas verderop in de maand zou er een omkeerdag zijn, misschien met onweer en harde windstoten. Haar vader groef een kuil achter in de moestuin. Hij kliefde stammen op het hakblok, stapelde droge takken en resthout en maakte een vuur. De wind stond gunstig en nam de rook mee in de richting van de duinen.

Janne en IJze hielpen hun moeder met tillen. Ze sjouwden met vooruitgestoken buiken: boeken, kleding, schoenen met hoge hakken, dunne kousen, het trouwalbum met de overgebleven foto's waar dames met blote jurken en sieraden op stonden die haar moeder onmogelijk weg kon kleuren met inkt, haar vaders sigaren, zijn speelkaarten, Jannes haarlinten, aankleedpop Lilli die de zondige rondingen van een vrouwenlichaam benadrukte, het speelgoedgeweer en de tinnen soldaten van IJze die tot gewelddadigheid opriepen. Alles wat werelds was stapelden ze rond het vuur.

Haar moeder haalde de kussens uit de bank in de voorkamer en spreidde een kleed naast het veld met kruisbessen voor een picknick. Ze vulde een mand met broodjes, bekers voor limonade en koffie in de thermoskan. De zon was nog warm en ze zei dat het jammer was dat IJze nog geen gitaarles had gehad, maar misschien konden ze een lied zingen en wilde hun vader wat voorlezen uit de Bijbel. Het begraven van de oude mens was iets dat je alleen in gedachten deed, zei ze, maar het verbranden van hun spullen was een offer.

Eén voor één mochten ze iets in het vuur gooien. Niet te veel tegelijk. De dunne kousen losten op in een snelle blauwe vlam, evenals de haarlinten. De sigarendoos rook naar bezoek van de ooms. Haar moeders hogehakschoenen rekten zich tussen geelgroene vlammen, verschrompelden en stonken alsof ze weigerden hun ijdele levenswandel op te offeren aan het vuur. IJze mikte zijn soldaten tussen de stammen. Haar vader brak boekenruggen. Zo kreeg het vuur beter vat op de bladzijden en zouden ze gemakkelijker de kaft loslaten. Janne lachte en juichte terwijl het gezichtje van Lilli langzaam zwart wegsmolt en IJze hoste woest rond het kleed.

Voor ze brood kregen uit de mand, vouwde haar vader zijn handen.

‘Lieve Vader in de hemel, wilt U dit eten zegenen...’

Hij bad niet zoals de oude dominee in de kerk, met zware, ingewikkelde zinnen. Haar vader sprak heel gewoon. Hij vroeg of God hen wilde helpen om Zijn weg te gaan. Dat ze nog niet goed wisten hoe het moest. Dat de broeders van de geloofsgenootschap op hun pad waren gekomen tot voorbeeld. Dat ze hun leven wilden geven, gehoorzaam wilden zijn. Hij, zijn vrouw en zijn twee kinderen. Haar vader slikte hoorbaar. Zijn stem werd schor.

‘Wij kozen niet, maar U hebt ons gekozen, ons geroepen om uitverkoren te zijn. En wij danken U daarvoor.’ Toen zei hij amen, hief zijn hoofd en keek hen aan met grote, lieve ogen. IJze, Janne. Even streelde hij haar moeders gevouwen handen. Niet haar billen of haar borst. Geen langdurige zoen op haar mond. Hij reikte haar de mand aan en haar moeder glimlachte. Het felrood op haar lippen was weg. Ze deelde broodjes met makreel in servetten. En eindelijk was het zover.

De zon werd een gouden bal tussen helmgras, de wolken veranderden in koperen vleugels van engelen. Jannes buik en wangen gloeiden. Eindelijk hoorden ze bij de nieuwe dominees en hield haar vader meer van haar moeders binnenkant dan van haar buitenkant. Ze leerde hun een lied, dat ze zelf had vertaald.

*Ikke niet, ikke niet,
is voor mij het nieuwe lied.*

Het oude liedje is voorbij,

Ik zet mijn eigen ik opzij.

Ikke niet, ikke niet,

Is het nieuwe lied.

Ze zaten bij het vuur tot alle spullen waren verbrand, het eten op was en de schemering kou meebracht. Toen schepte haar vader zand op de smeulende resten.

‘Naar bed, want morgen is er, zo de Here wil, weer een nieuwe dag.’

En juist in die nieuwe dag scharrelde IJze rond in Jannes slaapkamer alsof hij iets zocht. Plots slaakte hij een kreet en rende met bonkende stappen de trap af, stoof naar zijn moeder bij het fornuis.

‘Janne speelt vals. Kijk.’ Hij trok aan haar rok, opende zijn knuist en toonde de armband. De zilveren schakels met de Wilhelmina-muntjes die Janne had gekregen van oma Bos en die daar nu zondig lagen te schitteren in het daglicht. Janne kromp ineens achter haar kleurboek, beet zo hard op de achterkant van een potlood dat het hout barstte.

Haar moeder legde de pollepel neer naast de pan, draaide het gas laag. Ze veegde haar handen af aan haar schort en tilde de armband tussen twee vingers op uit de handpalm van IJze.

‘Waar heb je die gevonden?’

‘Achter de vissenkomp.’ IJze schreeuwde bijna, wierp een woeste blik over zijn schouder naar Janne. ‘Ze wist het, de valsspeelster. Dan had ik ook mijn soldaatjes wel kunnen verstoppen.’

‘Een beetje rustig, jongen.’ Haar moeder legde het sieraad naast het blik beschuutkruim. Ze greep IJze bij zijn arm en duwde hem voor zich uit naar de huiskamer. ‘Janne!’

Janne schoot met snelle passen langs haar moeder en spuugde naar de korte haartjes in haar broers nek. Hij rook nog naar het vuur van gisteren en slingerde trots met zijn armen. De verrader.

Maar haar moeder leek zich niet druk te maken. Ze nam hen mee naar de divan, legde haar armen om hun schouders en keek als eerste naar IJze.

‘Je zus speelt niet vals, IJze, want we spelen geen spel. Onze bekering tot de nieuwe geloofsgenootschap is echt.’ Ze sloeg haar benen over elkaar. Haar bloes droeg ze de laatste tijd tot boven aan toe dichtgeknoopt. ‘Het is voor jullie niet altijd makkelijk om alles meteen te begrijpen.’

Janne staarde naar haar moeders lippen. Die kon ze niet verbergen achter hooggesloten knoopjes. De rode lijntjes met daarachter de glanzend witte tanden bleven altijd zichtbaar.

‘Janne heeft er nog moeite mee om dingen in haar leven op te geven voor God. Maar dat is helemaal niet erg.’ Ze kneept even in haar schouder. ‘Ik zal jullie wat vertellen.’ Haar lach klokte. In de keuken borrelden mergpijpen in de pan met water. Schenkel, prei en een dikke winterwortel, maggiplant.

‘Het is geen spelgeheim dat ik jullie ga uitleggen, maar een echt geheim!’

Haar lach was ineens weg. Ze stond op, ging tegenover hen op de salontafel zitten, wat eigenlijk verboden was en ze nu alleen deed omdat het echt belangrijk was wat ze ging zeggen. Haar billen verschoven de theemuts.

De asbak die haar vader vergeten was voor in het vuur.

‘Wanneer je iets voor het geloof doet, bijvoorbeeld iets weggooien wat je eigenlijk heel mooi vindt, dan is je verstand het daar niet mee eens.’ Haar moeders wijsvinger wees naar haar hoofd. ‘Dan ben je gehoorzaam aan God, tegen je eigen verstand en je eigen wil in. En dat is niet leuk.’

Ze zweeg een paar tikken van de klok, wierp een blik naar buurvrouw Merckelbach, die daarbuiten voorbijliep met een doorschijnend plastic kapje over haar krulspelden. De postbode met zijn fiets. Toen keek ze weer naar Janne en IJze, en legde haar hand tegen haar borst.

‘Het deed ook pijn hier van binnen toen mijn trouwalbum gisteren verbrandde met de laatste foto’s van mijn overleden moeder waarop ze helaas sieraden droeg.’ Haar keel slikte. ‘En de mensen om ons heen zullen zeker zeggen dat we gek zijn.’ Ze gebaarde naar de straat, alsof buurvrouw daar nog liep, boer Joor, de schillenboer. ‘Maar ze verstaan ons geheim niet. Ze begrijpen het allermooiste ervan niet.’ Haar ogen werden vochtig, de gekrulde wimpers die ze ook niet kon verbergen, de boogjes van haar wenkbrauwen. ‘Luister.’

Haar moeder stond op, liep naar het dressoir en pakte de bijbel. Even bladerde ze, dacht na, bladerde weer en knikte toen ze het juiste vers gevonden had. Met een heldere stem las ze voor. “Zoek eerst Gods koninkrijk en Zijn gerechtigheid en al het andere zal u bovendien geschonken worden.” Wat zal dat betekenen, denken jullie?’

Janne haalde haar schouders op, maar IJze schoot rechtop, schraapte zijn keel. ‘Dat we alles wat we hebben weggedaan, terugkrijgen van God.’

‘Goed begrepen, jongen.’

‘Ook mijn singletjes?’

‘Ook jouw singletjes. Andere, met veel mooiere liedjes.’ Haar moeder sloot de bijbel, spreidde haar armen en trok hen overeind. ‘Alles wat we opgeven voor God, krijgen we terug. Tienvoudig. Honderdvoudig. En niet alleen dat. We krijgen het echte geluk. Het eeuwige leven. En de mensen zullen ons niet meer uitlachen. Ze zullen denken: hadden wij dat ook maar gedaan.’

Haar moeder lachte en heel haar gezicht leek wel te stralen. Ze maakten een rondedans tot IJze zich lostrok, bedacht dat grote broeders vast geen rondedansjes maakten. Hij schudde zijn schouders en schoot weg naar de bijkeuken.

Voordat haar moeder de balletjes ging draaien voor de soep, gaf ze Janne de armband terug en zei dat ze ermee mocht doen wat ze wilde. Maar Janne wist wat ze wilde. Ze liep naar boven, naar haar slaapkamer en trok haar beer onder de dekens vandaan. Niet alleen zondige dingen zou ze offeren, zoals de armband, maar veel meer dan dat. Toen huppelde ze naar de achterplaats en opende het deksel van de vuilnisbak, neuriënd: ‘Ikke niet, ikke niet...’

12

De dominees van de geloofsgenootschap kwamen niet meer naar de kerk aan de Oldenzaalseweg. Samen met de oude dominee vertrokken ze naar een samenkomstzaal van de Kuif- en Baardkuifhoender Club van het Oosten. Een spookhuis, vond Janne. Het houten gebouw ondersteunde een leegstaande ren, een nachthok met een kippentrap, verschillende schoppen en een doorgeroeste kruiwagen. Er liep een pad naartoe van stoeptegels met groene, glibberige plekken, die ze vermeed. Ze droeg haar zondagse lakschoenen, die niet in het vuur waren geofferd. De stank binnen was enorm, en de banken waren hard, maar de huur was laag, had opa verteld. Aan de schrootjeswand hingen ingelijste foto's van hoenders zonder kam en lellen. Daarvoor in de plaats hadden ze een kuif, een volle baard. Er was een haan met een fontein van veren. Een zwarte hen met een witte rand om haar kop. Buiten lag een speeltuin voor de kleintjes, waar IJze en de neefjes tegen de glijbaan op klommen, de krakende stelling met schommels bestormden en bijna de rand rond de zandbak sloopten. Tot haar vader hen binnen riep.

Uitgezonderd opa Bos waren ze met alle ooms en tantes naar Twente gereisd. Voor het eerst waren er zusters van de geloofsgenootschap meegekomen, die dikke, witte hoofddoeken droegen, achter een tafel zaten en de liederen begeleidden met gitaren en mandolines. IJze en zijn vader zaten vooraan bij de mannen. Janne en haar moeder zaten daarachter bij de tantes, de nichtjes en andere dames die ze weleens had gezien in de kerk aan de Oldenzaalseweg en die nu de oude dominee waren gevolgd in zijn keuze voor de broeders. Alleen oom Gijsbrecht zat naast tante Mireille en knipoogde met zijn tranende oog. Een van de dames fluisterde over de vrouw van de oude dominee die er de laatste tijd zo eenvoudig uitzag, een ander sprak over het nut van de gordijnstrook om de muziektafel, zodat niemand onkuis naar de benen van de zusters kon gluren. Met behulp van de muziekinstrumenten leerden ze nieuwe liederen zingen en tijdens het gebed moest iedereen zich omdraaien zodat ze op hun knieën zaten tussen ruwe knoesten en vlekken van kippenstront. Maar haar moeder trok zich er niets van aan. Ze droeg geen dunne kousen meer en vouwde haar handen op de zitting van de bank. De anderen volgden haar voorbeeld. Janne wilde geen krassen op haar lakschoenen en tilde haar voeten iets van de vloer tijdens het knielen.

Een broeder bad lang. Broeder Tombre, die normaal gesproken vertaalde, sprak een gebed in het Hollands. En toen bad oom Sytse. Onwennig, maar best goed. Janne luisterde trots. Ze mochten weer gaan zitten. Stoelpoten schoven over de planken. Haar moeder sloeg haar kousen schoon. Janne wreef over haar knie, voelde een splinter die venijnig prikte en tante Mireille knikte.

Het werd stil. Zo stil dat ze alleen nog haar eigen ademhaling hoorde. Haar buik steeg en daalde onder de jurk waar haar moeder in de haast nog de strikken vanaf had geknipt voor ze de DKW in stapten.

Broeder Landgraaf stond op. Hij richtte zich tot iedereen die gekomen was en glimlachte zijn ogen tot spleetjes. Zijn snor werd een brede streep. Hij leek groter dan bij zijn vorige bezoek. In de verste verte geen Repelsteeltje. Eerder een goede koning die zijn bijbel hief en zijn volk toesprak in een land waar gevaar dreigde. De planken vloer kraakte onder zijn sandalen en Janne leunde tegen haar moeders schoot.

‘Als wij de wereld liefhebben of hetgeen in de wereld is, dan is de liefde van de Vader niet in ons.’

De stem zong door de rijen, de vertaling volgde. De zusters achter de muziektafel leken wel witte engelen met een sluier voor hun benen. Stille gezichten. De instrumenten op het tafelblad glommen. Gitaarhalzen. Bolle buiken van mandolines.

‘Het onderscheid tussen ons en de gewone kerk is dat wij geloven in de overwinning over alle bewuste zonden. En daarna, met behulp van de Heilige Geest, door het doden van de werkingen van het lichaam, de onbewuste zonde, de heiligmaking. Denkt u eens in wat een geweldige, heerlijke verlossing dit kan zijn in uw leven.’ Broeder Landgraaf maakte een sprongetje. Zijn kleine ogen fonkelden. ‘Gewone gelovigen vragen na een dienst: “Heeft de dominee mooi gesproken? Waren er veel mensen? Wat eten we vandaag? Hoe zouden we ons huis of onze tuin nog mooier kunnen maken? Hoe zouden we meer geld kunnen verdienen?” En als er dan nog tijd overblijft, vraagt men misschien naar de Here en Zijn wil.’

Ineens werd zijn stem lager, klonk zoals opa Bos kon spreken over de oorlog of de kampen, de dood van Snorrejanbos. Hij bracht zijn handen naar zijn hoofd, streek met gespreide vingers door zijn haar. ‘Dan vraagt men misschien naar de Here...’ Hoger hief hij zijn armen, veerde op zijn tenen en gebaarde wanhopig. ‘Dan-vraagt-men-misschien-naar-de-Here...’ Even bleef hij zo staan. ‘Hoe dom, hoe dom. Al deze mensen zullen ten prooi vallen aan

de duivel en zijn grote verschrikkingen.’ Toen zakten zijn armen terug langs zijn lichaam. ‘Maar God zij geloofd en geprezen. Bij ons is dat geheel anders.’

Janne kroop nog dichter tegen haar moeder aan. Het waren niet alleen de ernstige woorden, de warme stilte in de ruimte, het voortdurend meeknikkende hoofd van opa op de voorste rij. Het waren de toehoorders van de Vikingen, de mensen die niet ten prooi vielen aan de duivel, bij wie Janne mocht horen, waardoor haar hele lijf leek te gloeien van blijdschap. Dit houten hok was helemaal geen spookhuis, het was een reddingsboot, een feestzaal voor drenkelingen die net op tijd waren gered.

‘Onze roeping is om te overwinnen. Als men zichzelf overwonnen heeft, als men in staat is om zichzelf te sturen en zijn geest te beheersen, dan is men de juiste persoon om samen met Hem straks in alle eeuwigheid te regeren. Het gaat om eenvoudige en loutere toewijding, om volkomen overgave en trouw.’

Nadat er een lied was gezongen, snelde er een man naar voren. Rode vlekken in zijn hals. Wenkbrauwen als krulveren. Hij richtte zich tot broeder Landgraaf, gooide zijn armen vooruit en riep, huilde bijna, dat hij het moeilijk had. Dat hij hulp nodig had om zijn leven op orde te krijgen, om controle te houden over zijn eigen begeerten, zijn handelen. Dat het zo vaak niet lukte en hij de fout inging. Hij stotterde, spuugde speeksel, wilde nog veel meer zeggen, maar broeder Landgraaf stond op. Hij gebaarde dat de man moest gaan zitten, strekte zich in volle lengte en hief zijn hand, sprak met lange uithalen, nauwelijks bereid te wachten op de vertaling. Woorden op de scherpe kant van een mes. Niemand mocht achteroverleunen. Niemand kon wegdommelen in een prettig gevoel. Iedereen moest op zijn hoede zijn.

Janne voelde haar wangen branden. Sprak broeder Landgraaf tegen haar? Haar hart bonkte, het hout van de bank brandde in haar knieholtes. Ze maakte zich los van haar moeder, schoot rechtop om beter in zijn ogen te kunnen kijken, te luisteren naar iets wat groter was dan de wereld om haar heen. Een weg. Oneindig. Haar vader en moeder. Opa en oma. De ooms en tantes. IJze. De neefjes en nichtjes. De gestalte van de nieuwe dominee leek een portret aan de wand. Een waas van daglicht om zijn silhouet. Een hand die zich naar haar uitstreckte. Een stem die vertelde dat deze wanhopige man een gezegende broeder was, een groot voorbeeld voor hen allen. Want als iemand in nood was over zijn eigen leven, dan was dat juist de weg tot verlossing. ‘Komt tot mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven. Wie niet zoekt, vindt niet.’

Janne greep in de stof van haar rok, hijgde.

‘Misschien lukt het niet altijd.’ Broeder Landgraaf schudde met een uitgestoken vinger.

Soms zeg ik lelijke scheldwoorden tegen IJze, dacht Janne.

Hij klopte op de kaft van zijn bijbel. ‘Maar er staat geschreven: zeven keer valt de rechtvaardige en staat weer op.’

Ik vind het niet leuk van mijn strikken, de armband van oma Bos.

Hij hief het boek, drukte zijn duim tegen de vergulde zijkant. ‘Het is niet belangrijk hoe je valt voor de verleiding, voor je gevoelens en verlangens, of hoe vaak je valt. Als je iedere keer maar opstuitert als een gummibal, vasthoudt dat God jou tot overwinning heeft geroepen en dat het God is die jou verlost. Alleen zo kun je een voorbeeld worden voor alle mensen op deze aarde.’

Janne voelde de tranen prikken achter haar ogen. De hoofden op de voorste rij knikten. Sommige mannen kuchten zacht, andere schraapten achter hun handen om de toespraak niet te verstoren. Tante Lummechien wreef met beide handen over haar wangen. Tante Okje streelde haar buik met het kindje erin. Ergens in de verte luidde een klok van een kerk waar mensen zaten die dit woord niet hoorden, andere vragen stelden. Heeft de dominee mooi gesproken? Wat eten we vandaag? Janne schudde haar hoofd. Hoe dom waren die mensen. Ze haalde de zijkanten van haar lakschoenen langs de ruwe planken en drukte de punten hard tegen de splinters. Maar zij werd anders.

Broeder Landgraaf trok zijn schouder op. ‘Je kunt denken: dat lukt mij nooit. Maar dat is een leugen van de satan. Hij fluistert je in: “Waarom ben je zo blij? Gisteren was je nog zo driftig en ongeduldig.”’ Hij spreidde zijn armen, deed een stap naar voren. ‘Maar dan kun je zeggen: “O, dat is maar tijdelijk. Met Gods hulp zal er een einde komen aan mijn drift en mijn ongeduld en daarom ben ik zo blij.”’ Hij lachte opeens olijk. ‘Men hoopt nu eenmaal niet op iets wat men al heeft.’ Zijn wenkbrauwen rezen en een waaier van nerven ontvouwde zich rond zijn ogen. ‘Men hoopt op iets wat men zal krijgen.’ Toen wees hij naar de man op de tweede rij. Boog voorover. Zijn stem daalde troostend. ‘Het geloof en die hoop maken een einde aan al je zonden. Geef alles op voor Hem en je loon zal groot zijn in de hemel. God zij geloofd en geprezen.’

Broeder Bekkevold ging staan. Hij bad, riep tot God met beide armen geheven. Hij leek op een kraaiende haan. Een fontein van veren. Janne boog haar hoofd, keek naar de krassen op het lak van haar schoenen, sloot haar

ogen en prevelde mee.

Toen de samenkomst was afgelopen, gaven alle broeders de man die zo wanhopig was geweest een hand. Ze sloegen hem op de schouder en spraken met opgewekte stemmen. De vlekken in zijn hals waren verdwenen en zijn ogen straalden. Alleen oom Gijsbrecht liep naar buiten om te roken en tante Mireille staarde voor zich uit met haar tas tegen haar borst geklemd. Maar alles was goed gekomen en Janne zuchtte van blijdschap.

Er lag een platgereden meeuw op de kade en er glipte een zwarte kat voor haar langs, maar Janne kwam heelhuids aan bij het huis van oom Gijsbrecht en tante Mireille. Een uitverkorene stierf niet. Of er moest iets achter zitten, iets belangrijks, een bedoeling van God. En dan was het niet erg. Ook niet als het plotseling gebeurde en al je ingewanden eruit werden geperst door het wiel van een vrachtwagen. Ze lachte en deed hink-stap-sprong over de scheepskabels van de afgemeerde vissersboten, wierp een denkbeeldige bal naar het stille water in de haven, dat glom als een donkere spiegel. Hoog boven haar duikelden sterntjes.

Bij tante Mireille stond de radio nog op het dressoir. Het lampje brandde en het gezang van een koor gonsde haar tegemoet, mannenstemmen die de kamer bevolkten. Een vlieg in de vensterbank. Janne streek met haar vingertoppen langs de harige bobbeltjes in de stof waar het vertrouwde geluid achter vandaan kwam, iets waar ze voorheen van haar vader een tik op haar vingers voor kreeg. Hun radio was verwijderd van het buffet, maar hier leek het wel alsof de broeders nooit hadden gesproken over een nieuwe weg die ze konden gaan.

Op de plank boven het venster stonden de flessen met scheepjes en aan de wand hingen de sierborden. Daar was niets mis mee. Maar dan het naakt boven de potkachel. Ze kreeg er een raar gevoel van in haar buik. Het bleke, blote lichaam, de roze wangen, alsof de vrouw zich schaamde om daar zo te staan zonder kleren, leunend tegen een anker, en Janne het schilderij voor het eerst zag. Stel je voor dat de Vikingen meekeken over haar schouder.

Een kille tocht trok langs haar benen. Een stem zwol aan: ‘O eeuw’ge vader, sterk in macht...’ Een gezang dat ze kende van school. De hoofdleraar die het traporgel bespeelde. Zijn gepoetste schoenen die pompten. ‘O wil verhoren onze bee...’

Zou ze het zeggen tegen tante Mireille als die terug was van petroleumboer Pork? Of oom Gijsbrecht? Moest ze hen waarschuwen?

Ze aarzelde, rende het huis uit, de stoep over, sprong met twee treden tegelijk de steile trap op naar de nettenzolder boven de loods en telde de stappen mee, tweeëndertig, drieëndertig, akelig veel meer dan thuis.

Daarboven in de schemer stond de gedrongen gestalte van oom Gijsbrecht bij de haken aan de muur. De rook van zijn pijp trok weg door het klapraam. Een hardnekkige geur van teer en vis. Gedroogde schar met knijpers aan een lijn.

Janne bleef hijgend staan. Ze beet op haar lip, drukte de zijkanten van haar schoenen tussen de kieren in het hout en wiebelde tot hij bromde dat ze op de kruk moest gaan zitten. De boetnaald was leeg. Met behulp van twee zoeteliefjes stak hij een nieuwe stiklijn op de oude, vulde de naald en breide onbegrijpelijk snel nieuwe mazen.

‘Wat ben je stil, meissie.’ Oom keek op. Zijn oog traande sinds het laatste ongeluk met de *IJM64*, toen een stormgolf hem overboord sloeg en een volgende golf hem weer terug op het dek had geslagen. Hij kon niet meer terug naar zee, deed nu alleen nog klussen aan de wal.

Janne krabde korstjes van haar knie. Oom Gijsbrecht had negen levens, volgens haar moeder, als een kat. Hij had al zo veel meegemaakt en het er elke keer weer levend afgebracht. Maar nu was het anders, na alles wat ze gehoord hadden van de nieuwe dominees. Deze keer moest hij zelf kiezen voor een nieuw leven. De enige weg om van zijn zonden af te komen en een rein hart te krijgen. Janne schoot de korstjes weg van haar duim. Oom moest een stookvuur maken om zijn spullen te verbranden, net als haar ouders dat hadden gedaan.

‘Heb je het nieuwe schip zien liggen in de haven?’

Ze knikte, veegde de bloeddruppels weg van haar knie en likte haar vinger af. Boven haar hoofd stommelden meeuwen. Ze bouwden nesten op het platte dak. Sommige lui hielden ze in de gaten, haalden de eieren weg zodra ze waren gelegd. Ze hadden een hekel aan de jongen die de hele nacht door konden gillen en krijsen.

‘Geen schraal bootje, Janne. Die zal niet gauw omslaan.’ Oom strekte zijn rug, legde zijn pijp in de asbak op de richel langs de wand en knipoogde. Hij doelde op een van zijn eerste vaarten, toen zijn schip kapseisde en zich als bij een wonder weer ophief. Toen geloofde hij ook al in God. Maar dat was een geloof in vergeving van zonden zonder er iets voor over te hebben. Zoiets als een half evangelie. En een half evangelie is een leugen, zei haar moeder. Janne haalde haar kousen op en zuchtte. Bij haar volgende bezoek zou de radio vast weg zijn. En het naakt ook.

‘Hij gaat overweeks. Maar *De hoop* zal wel meegaan de noord in.’ Oom Gijsbrecht grinnikte, schraapte zijn keel en spoog op de planken zonder het breien te onderbreken. Het net aan de haken groeide gestaag.

Janne trok haar rok tot over haar knieën, bedekte de wondjes die al nieuwe korstjes vormden. Oom zou nooit eieren weghalen uit een nest. Het gejangk van de meeuwenmoeder was veel erger, beweerde hij.

Er klonk een stem van beneden. Tante Mireille kwam de trap op. Ze boog onder de lage deur door, zette een glaasje voor oom neer op de plank onder het raam. Een eierdop room met een theelepels advocaat voor Janne. Goed voor de wurmen, volgens tante, die soms zelfs voor IJze een half jenevertje schonk tijdens het spelletje bamzaaien.

Daar waren haar wangen, haar lippen, vlak voor Jannes gezicht, haar ronde heupen, en opeens vroeg ze zich af hoe haar tante er naakt uitzag onder het schort, de gerimpelde rok, de borsten onder de gespannen stof van het lijfje, de buik waar nooit kindertjes uit waren gekomen. Haar wangen vlamden. Haar hals jeukte waardoor ze moest krabben. De mannen van het koor schreeuwden vanaf de kade, hun handen als luidsprekers voor hun mond. ‘O wil verhoren onze bee...’ Ze greep gehaast de eierdop van de vensterbank en roerde het lepeltje door de room. Een felgele cirkel die almaar dunner werd, oploste in het wit dat langzaam verkleurde naar zachtgeel, minder sterk rook dan daarnet. Tante Mireille streek over haar haar.

‘Ons meisje maakt zich zorgen.’ Ze trok haar tegen zich aan waardoor Janne haar been voelde, de weke dij bovenaan met het knoopje van haar kous. ‘Zeg het kind, dat lucht op.’

Janne trok zich los, nam snel een hap, drukte de room met haar tong tegen haar gehemelte, door het gat waar de nieuwe kies maar niet wilde doorkomen.

‘De radio.’ Ze stotterde. ‘De blote vrouw boven de kachel. Dat vinden de broeders van de geloofsgenootschap vast niet goed. En God ook niet.’ Ze spuugde spetters op haar rok. Durfde het niet te zeggen, dat allen die ongehoorzaam bleven, allemaal de grote verdrukking in zouden gaan. Dat ook zij zondige gedachten kreeg van het naakt.

Tante Mireille ging op haar hurken zitten en sloeg een arm om haar heen, wat ineens vreemd en ongemakkelijk aanvoelde, haar lichaam zo dichtbij. Oom Gijsbrecht liet het net vallen, liep met grote stappen naar haar toe en zakte op een knie. Hij rook naar de zee, zijn pijp, touw en teer. Geuren waar Janne wel haar hoofd in wilde wegstoppen, verdwijnen in dat alles.

‘Weet je nog van die keer dat ik de vistank schoonmaakte en mijn maat het ding liet vollopen met zeewater?’ Hij tilde met beide handen haar hoofd op, keek haar strak aan. ‘Die keer dat ik bijna verzoop?’ Zijn ooglid knipperde, er liep vocht weg naar zijn wang, naar de haartjes van zijn grijze bakkenbaard.

Janne knikte. Ze wist het maar al te goed, had al duizend keer het verhaal gehoord, de versie die IJze ervan maakte tegenover de buurjongens. Oom had het laatste restje lucht opgeademd, daarna het zoute water, was weggezonken tussen resten van dode vissen naar de bodem van de tank.

‘Sindsdien doe ik wat ik goed acht.’ Hij klopte op haar hand. ‘De broeders verkondigen een mooi geloof. De een vist hier en de ander daar. Jouw ouders doen de radio weg en wij laten het ding staan.’ Hij haalde zijn schouders op. ‘Maar luister, Janne. Ook als het stormt moet je aan dek, alleen pak je wat vaker de verschansing. En geloof me, het is dezelfde zee, voor mij, jou en voor de broeders.’ Hij lachte en kneep in haar wang, greep naar haar neus, duwde een duimpunt uit zijn vuist omhoog alsof hij haar te pakken had. ‘En nu niet meer piekeren. Dan kruipt er kikkerdril in je oor waardoor je scheef gaat lopen, net als rooie Jelle, dat wil je toch niet?’

Oom Gijsbrecht stond op, trok haar overeind, pakte zijn glaasje en duwde tante Mireille voor zich uit naar de trap. ‘Kom meissies, we gaan langs de kant voor een praatje bak, een kabeljauwtje. En voor jou, Janne, zijn de wangetjes.’

‘Janne, heb je het briefje aan juf gegeven?’

‘Ja, ma.’

‘Begrijp je waarom je niet meer mag meedoen aan het toneelstuk op school?’

‘Ja, ma.’

‘Begrijp je waarom ik de jurk met de sluier heb weggedaan?’

Janne pakte haar blokfluit en knikte kort.

‘Nu weef je aan een ander kleed. Een rein wit linnen kleed.’

Ze floot van de lage naar de hoge do en terug.

‘En elke keer als je het kwade overwint, komt er een draadje bij. En als je bruidskleed af is, ben je een van de uitverkorenen die behoren bij de bruid van Jezus.’

Als ze hard blies, met haar duim half op het gaatje aan de onderkant van de fluit, dan werden de lage noten hoog. Dat had ze geleerd op muziekles.

Haar moeder keek haar aandachtig aan, alsof ze twijfelde of Janne wel goed geluisterd had. Toen draaide ze zich om en haastte zich naar de keuken, de pan met sudderlapjes en de snijbonenmolen, die ze op de rand van het aanrechtblad had geschroefd.

Janne smeede de fluit terug op het dressoir. Zou ze het ooit leren, dat stomme fluiten? Langzaam liep ze naar de vensterbank in de achterkamer en trok een voor een de stekjes van haar moeders graslelies los van de jonge wortels.

Het klopte niet, wat oom Gijsbrecht had gezegd over een zee die voor iedereen dezelfde was en een verschansing die je vaker vastpakte tijdens een storm. Dat wist ze al voordat de volgende samenkomst bij hen thuis begon. Toen broeder Nielsen tijdens de lange reis naar het westen onderweg moest plassen, per ongeluk in een sloot stapte omdat hij nog nooit kroos had gezien, dacht dat hij over gras liep en met een nat pak bij hen aankwam. Hij kreeg haar vaders zondagse kostuum aan, dat hem veel te klein was. Haar moeder

zei niets over de ronde groene blaadjes die nog steeds tussen zijn haren kleefden. Ze lachte zelfs niet om zijn blote voeten met de jubeltenen, die raar afstaken tegen het zeil, omdat zijn schoenen voor het fornuis lagen te drogen. Ze keek alsof God zelf door het kroos was gezakt, zette sterke koffie en smeerde sneetjes brood voor bij de soep.

Op die dag tekende de zon scherpe randen om de wolken en langs de weg bloeiden de bottelrozen. Een zachte wind krulde de tere, witte bloemblaadjes en de belangstelling voor de samenkomsten van de geloofsgenootschap groeide. De gordijnen in het huis waren wijd opengeschoven en Janne zag Samson draven langs de bosrand. Wapperende manen. Een trotse, hoge staart. Haar vader strikte zijn stropdas en haar moeder was op alles voorbereid.

Daar zat achterbuurvrouw Merckelbach tussen de tantes. Twee collega's van haar vader tussen de ooms. Mieke de straatventster zonder haar kist. En niet veel later reed er een dure auto voor, waar IJze als een gek omheen rende. Er arriveerden onbekende mensen die hadden gehoord van de verkondiging en geïnteresseerd waren in het ware woord, volgens haar moeder. Een man in een donker kostuum, een vrouw met naden over haar kuit, en een dochter met rood gestifte lippen. Nettie heette ze, en ze leek op Jannes moeder van voor de tijd dat ze gegrepen was door de verkondiging. Ze kregen de beste stoelen, dicht bij de broeders. En als deze deftige mensen naar Gods woord luisterden, dan zouden de naden en de lippenstift verdwijnen. Dan kwam alles goed.

Om te beginnen zongen ze een lied. IJze had nog te weinig gitaarlessen gehad, maar oom Geert begeleidde hen op zijn ukelele. Tante Rikstje knoopte nog snel haar hoofddoek om en oom Roelof viste de bijbel uit de binnenzak van zijn colbert.

‘Om uwentwil worden wij de ganse dag gedood. Dat is het leven van de bruid van Jezus.’

Janne zat naast IJze op de slee. Ze kneep haar ogen tegen het zonlicht en luisterde maar half. Het overhemd van haar vader sloot strak om de schouders van broeder Nielsen. De naden weken uiteen, maar het stikgaren ertussen was sterk, klosjes die haar moeder gebruikte op haar naaimachine, met draad dat veel harder en steviger was dan het rijggaren waarmee ze de geknipte patronen aan het stof reeg.

‘Het merendeel van hen die God zoeken staat vreemd tegenover deze roeping. Maar wij moeten niet vergeten dat Jezus zelf, door Zijn lusten en zonden die Hij in zijn aardse leven tegenkwam te bestrijden en te overwinnen,

Zijn goddelijkheid terugwon. En samen met Hem zullen wij meer dan overwinnaars zijn.'

Janne verplaatste haar gewicht van rechts naar links. De slee was laag en de latjes sneden in haar billen. Broeder Nielsen stond mooi rechtop. De stof van haar vaders overhemd was zo glad dat je geen enkel weefdraadje zag. Dat was wel anders bij het jasje dat over de stoelknop hing en dat haar moeder soms opperste met een natte doek.

'De bruid van Jezus heeft geen aardse bezittingen nodig. Hoe meer zij beproefd wordt, des te meer straalt haar goddelijke schoonheid. Niets is te zwaar. Niets kost te veel. Zij geeft alles op voor haar bruidegom.'

Broeder Nielsen hief zijn hoofd. Het kroos daalde op zijn schouders. Hij droeg nu sokken van geitenwol. Dat schoot op als je daarmee zou weven. Maar een bruidskleed van geitenwol?

'De gewone kerken zeggen: "De zieken krijgen hulp, de armen worden ondersteund. Dit is christendom." Maar van het kruis in het leven van elke dag willen deze valse profeten niets weten.'

Janne tuurde naar het rib van IJzes broek, haar eigen rok. Had haar moeder niet iets gezegd over linnen? Rein, wit linnen? Ze ging op haar handen zitten. Als ze zich uitrekte, kon ze nog net over de vensterbank heen kijken naar het weiland waar boer Joor achter de mollenvanger aan liep. Ze zou het straks eens vragen aan Mieke de straatventster, die wist alles van naaien. Haar gezwollen handen lagen gevouwen in haar schoot en ze luisterde met tranen in haar oude ogen. Misschien was de stof van een bruidskleed net zo dun als van het overhemd. Nog dunner. Een miljoen draden. Ontelbaar veel dingen die Janne nog moest opgeven.

'Omdat de mensen deze wereld liefhebben, laten ze zich bedriegen door de kerk. Een geloof zonder een volledige bekering, een valse leer. Maar Jezus komt eerst met het offer en daarna met de heerlijkheid. Laten wij worden als gereedschap in Zijn handen. Bruikbaar en nuttig gereedschap.'

Janne keek naar tante Mireille. Ze had helemaal geen tranen in haar ogen, maar diepe denkrimpels in haar voorhoofd. Als zij het naakt wegdeed en oom Gijsbrecht de radio, weefden ze misschien wel meerdere draden tegelijk. Dat schoot lekker op. Janne moest haast maken met haar bruidskleed, straks ging iedereen met Jezus mee behalve zij.

'Indien u dit woord niet verstaat en uw hart zich verhardt, dan bent u verloren. Laten wij ons niet bezighouden met de mensen die hun leven niet willen geven, zij die gehecht zijn aan aardse goederen zoals een beeldbuis of

een radio, sieraden en boeken. Zij willen immers geen discipelen zijn. Laten we breken met de oude familiebanden en als ware broeders en zusters omgaan met degenen die deze weg verstaan.'

Janne kromp ineen. Familiebanden? Ware broeders en zusters? De zon brak het voorraam, drukte scherven in haar ogen waardoor ze opeens hevig traanden. Ze voelde de arm van IJze om haar schouder, zijn stem fluisterde in haar oor dat ze zich geen zorgen hoefde te maken. Maar ze duwde hem van zich af, verborg haar bonkende hoofd tussen haar armen.

Soms haalden mensen eieren uit een nest, wipte een koekoeksjong de andere jongen over de rand of reed er een vrachtwagen over een meeuw. Je kon zomaar doodgaan als God daar een bedoeling mee had. Maar het klopte niet wat oom Gijsbrecht had gezegd over een zee die voor iedereen dezelfde was, een reling om je aan vast te klampen. Vandaag waren er wolken in de lucht als witte bloesems, op andere dagen onweerkoppen, maar elke dag kon Jezus erop verschijnen en Zijn armen uitstrekken naar Zijn bruid. En Janne wilde niet alleen achterblijven.

Plots schoot ze overeind, depte haar ogen met de punt van haar vest en rechte haar rug. Maar zij zou ervoor zorgen dat haar bruidskleed af was tot de laatste draad. En niets of niemand kon haar tegenhouden.

Na die samenkomst zei haar moeder tegen tante Mireille dat ze niet hoefde te helpen met afwassen. Ze zei dat ze beter naar huis kon gaan om eens goed na te denken, als zij en haar man het niet eens waren met de verkondiging van de broeders, zoals ze kenbaar hadden gemaakt. Ze zei dat er offers gebracht moesten worden. Offers die pijn deden. Dat het toch klip en klaar was dat Jezus geen halfzachte maatregelen verlangde van Zijn bruid.

Janne staarde als versteend naar haar moeder, die een schort voor bond en de afwasborstel in het sop liet glijden. Haar strakke gezicht vulde de keuken, besloeg het hele raam, het venster in de achterdeur. Ze griste een schone theedoek onder uit het aanrechtkastje en plonsde een stapel schotels in het hete water, dat wild opspatte.

En tante Mireille ging, haar arm door die van oom Gijsbrecht. Ze liepen de voordeur uit naar de straat. En voordat ze de zijstraat in sloegen, droogde haar moeder haar handen af aan haar schort en bracht hun nog de doos na met overgebleven taart.

Janne liep mee tot de heg. Haar knieën knikten. De harten van de bottelrozen kleurden donkergeel. De mollenvanger in het land liep tegen de wind in en droeg drie dode mollenlijven op zijn rug. De mussen zaten stil in de heg. En Samson trok zich terug in de schaduw van de bosrand, waar het stikte van de brandnetels en je beter geen boshyacinten kon gaan plukken met blote benen.

Haar moeder zei iets tegen tante Mireille wat Janne niet kon verstaan, en duwde de doos in haar zusters handen. Toen schudde ze met samengeknepen lippen haar hoofd en liep met bedachtzame stappen over de stoep terug naar huis, haar aanrecht vol vuile vaat. Mieke de straatventster stond al klaar om te helpen met afdrogen.

Janne zwaaide niet naar oom Gijsbrecht en tante Mireille. Ook niet toen ze nog eens omkeken. Doodstil stond ze daar, haar gezicht in de wind, haar schouders voorovergebogen alsof ook zij dode mollen meedroeg op haar rug. Haar handen plakten. Kleverige aarde in het gat achter de moestuin, gehalveerde wormen die daar lagen te kronkelen. De stem van haar broer. 'Dood aan de oude mens, dood aan de satan.' Ze rechtte haar rug, tuurde

langs de elektriciteitspalen door de lege straat. Zij had gekozen toen, bij het graf naast de bonenstaken, samen met IJze, en God zou haar helpen. Ze hoefde alleen maar te wachten tot haar hart niet meer bonkte in haar keel en het slappe zware op haar rug als zand wegzakte tussen de stoeptegels, zodat ze gewoon weer over het paadje langs de heg naar huis kon lopen.

Boven het dak van het huis doopte de zon zijn kwasten in rode inkt, kleurde wolken als blote halzen. In de vuurdoorn zat een nest verborgen achter bloemen en scherpe doornen. Straks zou de struik bessen dragen. Een goudgele muur als beloning voor merels en zanglijsters. Een feest voor vogels die alle discipelen wilden zijn.

Janne probeerde te huppelen. Ze deed een wankel hink-stap-sprong naar de voordeur, wipte op haar tenen door de gang. Er was niets aan de hand. Helemaal niets. Ze vermeed de woonkamer, de neefjes en nichtjes, de mannen en vrouwen die nu ook broeders en zusters waren geworden, en druk napraatten.

Ze sloop de trap op naar boven, naar de kast op de overloop, en tilde het deksel op van de naaidoos. Daar, onder het speldenkussen, lag haar moeders naaischaar. De nikkelen kleermakersschaar met de zwarte handgreep, die alleen gebruikt mocht worden om stof mee te knippen, omdat hij anders zijn scherpheid verloor. Ze sloot de kastdeur, luisterde of ze IJze hoorde en rende toen zonder lawaai te maken naar haar slaapkamer. Daar stond de glazen bol op het nachtkastje. De vis zwenkte en wuifde met zijn staart.

Janne deed de gordijnen dicht. Ze werd gereedschap in Gods handen, zoals de hamer op de kop van de beitel sloeg of de rand van de zeis scherp tikte.

Buiten op straat hoorde ze de auto starten van de man in het donkere kostuum, de vrouw met de naden langs haar kuit en de dochter met de rode lippen. Zij hadden zich bekeerd, zij hadden het woord verstaan. God zij geloofd en geprezen, had broeder Nielsen geroepen met zijn geheven armen ver uit de mouwen van haar vaders overhemd. En de volgende keer zouden ze de samenkomst opnieuw bijwonen.

Het venster stond op de haak en het gordijn bolde in de wind. De schaar lag naast de kom. Janne stroopte haar mouw op en liet haar hand in het water zakken.

De vis glipte weg, elke keer als ze een greep deed en het water bijna over de rand golfde. Maar Janne was slim. Slimmer dan IJze, die soms kikkervisjes in zijn vuist ving, almaar meer krioelende bruine en zwarte babybolletjes in een jampot propte, maar vaak misgreep. Haar hand bleef doodstil onder in de

kom wachten en schoot uiteindelijk toe. Ze trok haar arm terug en zuchtte opgelucht. Het water gleed langs haar elleboog, drupte op het zeil en op haar schoenen.

Het was niet gemakkelijk, misschien wel het moeilijkste wat ze tot nu toe had gedaan. Het glibberige vissennet moest in haar andere hand, de linker. Het spartelde, hapte. Janne mocht niet te hard knijpen. Ze reikte naar de schaar, wachtte opnieuw, dertig tellen, tot de zwarte sluierstaart stil hing en het niet eens zo moeilijk meer was. Weg met alle ijdelheid. Weg met het zwarte bruidskleed van de satan. Iedereen moest een offer brengen. Ook haar vis. Het was klip en klaar dat Jezus geen halfzachte maatregelen verlangde van Zijn bruid.

De geluiden in het benedenhuis waren verstomd. Alle mensen die de samenkomst met de broeders hadden bezocht waren vertrokken.

Janne liet haar vuist terugzakken in de kom, de rug naar boven gekeerd. Ze strekte haar vingers zodat de vis langzaam afdaalde naar de bodem en op adem kon komen tussen de steentjes, het groen. Zijn bolle ogen staarden dwars door haar heen, de lippen verbaasd geopend. Het water deinde na en zong over een kalme zee.

16

‘Je juf zit bij ma.’ IJze graaide in het knikkerpotje en wees met zijn ogen naar het raam van de bijkeuken, naar de twee vrouwen aan de keukentafel die daar net nog niet hadden gezeten.

Janne schoot overeind, tuurde verbaasd naar het beige vest, het gouden montuur aan de smalle ketting waar ze zo vaak naar staarde als het saai was in de les. Haar moeder stond tegenover de juf en gebaarde heftig tijdens het praten, pakte zelfs de bijbel van het dressoir en wees naar de foto van broeder Landgraaf op de kast.

IJze grijsde, bleef gehurkt, sprong als een kikker naar het muurtje onder het openstaande raam. Maar voordat Janne zich kon afvragen of het zondig was als ze zijn voorbeeld volgde, riep haar moeder haar binnen.

‘Geef juffrouw eens netjes een hand.’

Ze mocht aan de tafel komen zitten. Haar moeder schonk thee met kandij, schikte zandkoekjes als een richel dakpannen en schoof haar stoel bij. Toen greep ze haar hand.

‘Luister, Janne, juffrouw maakt zich een beetje zorgen. Je bent de laatste tijd zo stil in de klas en je speelt helemaal niet meer met de andere meisjes. Zelfs niet nu het hoepeltijd is en je zo graag hoepelt. Wil je ons soms iets vertellen?’

Janne trok zich los. Ze miste haar blokfluit, de zachte muziek van de radio uit de achterkamer. Het huis was zo stil, een kuil zonder knikkers, haar bed zonder beer, haar pols zonder haar armband, de muntjes die ze steeds opnieuw had geteld. Ze haalde haar schouders op.

‘Vind je het moeilijk om op school te vertellen wat ons is overkomen?’

Aan de andere kant van de muur zat IJze. De geluksvogel. Hij had geen juf of meester die thuis kwam om moeilijke vragen te stellen. Hij zat daar maar lekker op zijn hurken en telde zijn knikkers tussen zijn groezelige vingers, liet ze vallen in de palm van zijn andere hand en luisterde mee, stiekem lachend. Net als laatst, toen haar moeder de vissenkomp leeg kieperde in de sloot langs het weiland en hij een steen keilde naar het drijvende, dode vissennet. Het was

haar moeder niet eens opgevallen dat de staart eraf was, maar IJze wel. Je bent gek, vleermuis, zo gek als een ui. Maar niemand wist dat de mooie zwarte sluier lag te drogen tussen het vliespapier van haar plantenpers.

‘Vond je het erg dat je niet mee mocht doen met het toneelstuk?’

Janne schudde haar hoofd.

‘Maar Janne...’ Juffrouw boog naar haar toe alsof ze, net als haar moeder daarnet, haar hand wilde pakken. Haar stem daalde. ‘Was je daar dan helemaal niet verdrietig om?’

Janne keek naar de bril op het beige vest, de levervlekjes in de hals, de ogen daarboven met de gespikkelde irissen. Een tank gevuld met zeewater. Nog meer vissenlijken om stenen naar te gooien. Een laatste hap lucht. Het langzame stikken. De ergste dood, volgens IJze.

Haar hand verdween onder het tafelblad. Ze liet zich achteroverzakken tegen de leuning. Verdriet? Wat wist juf daarvan? Zij had geen oom en tante met een naakt boven de potkachel. Geen opa met een beeldbuis vol wereldse filmpjes die nog steeds niet naar de broeders had geluisterd. Ze liet haar hoofd hangen, zuchtte en gaapte zonder een hand voor haar mond te houden.

Haar moeder greep in.

‘Luister, Janne. Ben je er wel blij mee dat we ons bekeerd hebben tot de geloofsgenootschap van de broeders?’

‘Ja, ja.’ Janne schoot overeind. Ze knikte heftig, zwiepte met haar hakken tegen de zitting van haar stoel, zodat het luid bonkte.

Haar moeder lachte, ze aaide haar wang en knikte opgewekt naar juf.

‘Ziet u wel?’ Ze schoof de richel koekjes naar Janne toe, pakte haar theekopje op van het schoteltje en blies, haar ellebogen stevig geplant op het tafelblad. ‘Zou je het fijn vinden als juffrouw een keer naar de samenkomst kwam?’

Onder het raam niesde IJze met een dichtgeknepen neus. Hij dacht zeker dat ze hem dan niet konden horen met zijn dikke kikkerkop.

De juf. De juffrouw zou naast de tantes op de bank zitten, op de plek waar eerst tante Mireille zat.

‘Nee.’ Janne keek niet op, ze schudde haar hoofd en beet op de binnenkant van haar wang. ‘Nee. Hoeft niet.’

‘Oh.’ Haar moeder kuchte verbaasd. Ze zette haar kopje terug op het

schoteltje, maar bleef het oortje vasthouden. ‘En waarom dan niet?’

Janne staarde naar de scherpe vouwen in de stof van haar rok. De plooien die uitwaaierden als ze maar hard genoeg ronddraaide. Toen keek ze op. Eerst naar juf en toen naar haar moeder. ‘Wie niet zoekt, vindt niet. En juffrouw zoekt niet. Ze wil het goede niet.’ Janne keek haar moeder strak aan, hief haar handen, wuifde omdat ze het zeker wist. ‘Echt niet, ma. Echt niet.’

Juli. Hooimaand, vennemaand. Juffrouw kwam niet luisteren naar de verkondiging van de broeders. Ook niet toen ze geen huissamenkomsten meer hielden, maar verhuisden naar een viskoelhuis in de haven. Het opslagbedrijf van de man met de dure Mercedes. Een loods waar haar vader en de ooms in een mum van tijd een van de ruimtes konden volzetten met klapstoelen. De collega's van haar vader bekeerden zich met hun vrouwen. Buurvrouw Merckelbach en Mieke de straatventster sloegen geen samenkomst meer over. De vrouw met de naadkousen zorgde voortaan voor koffie en haar dochter Nettie begeleidde samen met oom Geert de liederen op een mandoline. IJze speelde mee op zijn gitaar. Hij kende al meerdere grepen en sloeg verrukt de maat.

Haar moeder was trots. Het was een gezegende tijd, zei ze, ondanks de afwachtende houding van opa Bos en de koppigheid van tante Mireille, want de broeders van de geloofsgenootschap wezen haar man aan als voorganger en ze vergat dat hij alleen de lagere school had gevolgd. Ze slingerde geen opmerkingen meer naar zijn hoofd, dat ze net zo goed had kunnen trouwen met het paard van de schillenboer, malle Joop die met een mattenklopper voor de fanfare uit marcheerde. Ze zong terwijl ze zijn overhemden streek en ze drukte hem de bijbel in handen als hij aan tafel zat bij de lege plek op het dressoir. Hij moest beter leren lezen, zodat hij een goed woord kon spreken tijdens de bijeenkomsten. De Geest deed veel, zei ze, maar een leider moest wel weten wat er geschreven stond voor hij iets anders uit zijn mond liet rollen.

Het was volop zomer, de jonge vogels konden allang vliegen en langs de bosrand bloeide een rode zee van klapprozen. Haar vader viste vette baarzen uit de beek en IJze en Janne hoefden geen jas meer aan als ze naar school liepen. Ze speelden bij de bunkers, groeven holen in de duinen, vermeden de stekelige, blauwe zeedistels en plukten wilde bramen die hun moeder inkookte tot zoete, zwarte jam. IJze speelde oorlogje tegen de duivel met een oud vechtmes en Janne lag lui in het gras. Ze luisterde naar de veldleeuwrik, zag de vogel cirkelen, dalen, vallen en droomde van het moment dat ook zij omhoog zou zweven. Een bruidsjaпон van gouddraad, de armen van haar bruidegom. Een feest in de hemel met alle andere broeders en zusters die

behoorden bij de bruid. Ze staarde naar de strakblauwe lucht en wilde niet meer denken aan de juffrouw die bezorgd om haar was, die niet zocht en dus ook niet zou vinden, en met een diepe rimpel in haar voorhoofd hun huis had verlaten. Janne vermeed haar, speelde weer met de meisjes op het schoolplein en vertelde trots dat ze in de grote vakantie naar het buitenland zouden reizen. Dat ze eerst een heel eind met de auto moesten rijden, daarna met de boot een zee zouden oversteken en dat daar in dat verre land mensen woonden die heel erg blij waren als ze kwamen logeren. Nieuwe vrienden. Ze stak haar tong uit naar iedereen die zijn neus voor haar ophaalde.

Janne vond haar moeder in de tuin. Roerloos zat ze op haar hurken tussen de bedden met aardbeien en leek ver weg te zijn met haar gedachten. Boven haar bungelde een dode kraai aan een stok. De poten in een ongewilde spagaat. Een zwart kadaver dat zijn soortgenoten op afstand moest houden met zijn griezelig ingedeukte ogen en verfomfaaide veren. De wind blies haar moeders jurk tegen haar lichaam waardoor Janne duidelijk een ronding zag die behoorlijk bolde. Zou er een kindje groeien in haar moeders buik?

Haar moeder hief haar hoofd en keek Janne verstoord aan.

‘Zeg het eens.’

‘Mag ik een nieuwe jurk?’

‘Hoezo?’

‘Alles zit zo krap.’

Haar moeders ogen gleden langs Jannes gestalte, wakker nu, ze verplaatste haar gewicht op de andere voet en fronste. ‘Dat kan toch nog wel even zo.’

Ze wenkte Janne om naast haar te komen zitten, boog voorover en richtte haar aandacht opnieuw op de strook aardbeienplanten die met hun kartelige bladeren over haar voeten leken te kruipen. ‘Je weet toch dat we met alle broeders en zusters in heel Nederland sparen voor een stuk land waar conferenties kunnen worden gehouden.’ Haar smalle vingers vonden een rijpe, rode vrucht en trokken die los van de steel. ‘Dat is toch veel belangrijker dan een jurk die wat krap zit?’ Het grijze wolkjesvergiëet naast haar in het zand was al voor de helft gevuld.

‘Maar mijn rok wordt te kort.’ Janne bleef staan, maakte zich lang en trok een sip gezicht. Nooit eerder had ze zo graag een nieuwe jurk gewild. Strikken hoefde ze niet, maar ze verlangde naar haar moeders handen die het meetlint rond haar middel zouden slaan, de rok lengte opmaten, de stof uitrolden, klaptten als het naaien gelukt was en haar een pirouette lieten

draaien op haar hakken. Haar moeders ogen zouden haar weer zien, echt zien.

‘Luister, Janne. Die zoom zal ik uitleggen. Maar het is goed om te leren je eigen wil en verlangens op te geven voor een hoger doel. Dat doe ik ook, dat doen wij allemaal.’ Haar moeder plukte een aardbei die aan één kant nog helemaal wit was en zong een couplet dat ze zelf naar het Nederlands had vertaald. ‘Geef je wil op en je lusten, spreek jezelf toe: welterusten.’ De melodie danste, waardoor alles ineens lichter leek te worden, gemakkelijker.

Even slikte Janne. De wind blies in het pluis op de buik van de kraai. Wilde strepen huid leken voort te kruipen als vlezige wormen. Daar was de satan, gevaarlijk dichtbij. Hij wilde haar verleiden om toe te geven aan het gevoel van teleurstelling. Ze hurkte naast haar moeder, vond een volle rode aardbei tussen een tros kleinere witte en onderdrukte de neiging om haar duim door het rijpe vruchtvlees te boren. Ze vocht, sprak een gebed in haar hoofd, legde de aardbei onbeschadigd bij de andere in het vergiet en neuriede mee met het lied van haar moeder. Het was niet erg, het gaf niet. Ze zou zich verblijden. Altijd. Dan schoot het op met dat onzichtbare kleed. Alleen als dat af was mocht ze straks trouwen met Jezus.

Haar vader reed voorop en haar moeder las de kaart. Voor het eerst zag Janne bergen, een waterval, huizen van hout en een meer dat zo schoon en glad was als gepoetst glas. Ze keek en ze sliep en als ze niet meer sliep dan keek ze weer en zweeg. Net als IJze. Soms met open mond. Tot het warm werd in de DKW, en stil, en de motor akelig vreemd ratelde en ze zo langzaam tegen een berg opklommen dat Janne bang werd dat ze achteruit gingen glijden en zo op de auto van oom Sytze en tante Riek zouden botsen. Ze beet al haar nagels af, wilde wel uitstappen en duwen, zag opa en oma al voor zich onder het bloed op de achterbank, die op hun beurt weer de Eend van oom Bert en tante Okje zouden raken. De reiswieg verpletterd tussen bumpers, oom Roelof en tante Rikstje met glasscherven in hun gezicht, de drie nichtjes op de motorkap van oom Geert en tante Lummechien, armen en benen waar botten uit staken, de neefjes daarachter met al hun tanden door hun lip. Geschreeuw en gehuil. Een ravage. En er kon nooit zo snel een ziekenwagen komen met al die scherpe bochten in de weg.

Haar duim bloedde naast de nagel. De auto stonk, maar haar vader vloekte niet en haar moeder foeterde niet. En toen ze aan de andere kant van de berg weer omlaag reden moest hij voortdurend afremmen; anders konden ze van de weg raken, in een ravijn storten, wegzinken in het ijskoude water van een rivier, vast komen te zitten tussen de rotsblokken op de bodem en daar verdrinken; de ergste dood, volgens IJze, de allerakeligste manier om dood te gaan.

Ook haar wijsvinger bloedde nu. Bij de voet van de berg aangekomen verstopte ze haar bevende handen onder haar rok en haalde opgelucht adem omdat ze er bijna waren. Je zorgen maken was ongeloof.

Maar toen haar vader ging tanken, wilde de DKW niet meer starten. Hij draaide wel tien keer tevergeefs de contactsleutel om, stapte uit en schopte tegen de voorband. En opnieuw vloekte hij niet en haar moeder foeterde niet. Ze zei dat God ervoor zou zorgen dat alles werd opgelost. En de ooms baden met hun handen plat op de motorkap en toen dat niet hielp baden ze met geheven armen en toen de motor nog steeds niet wilde starten, sloegen ze haar vader op zijn schouder, duwden de auto naar de kant en verdeelden de bagage

over de andere auto's. De kinderen kregen likijsjes. Janne mocht bij tante Lummechien op schoot en IJze bij de neefjes op de achterbank. Haar vader zat naast opa en oma en haar moeder naast de reiswaag met de baby van tante Okje.

Tijdens die warme middag kwamen ze aan bij een landstrook aan een fjord, een barak tussen hoge bomen en een veld bezaaid met stenen. Janne telde wel tien broeders die hielpen met het opzetten van de tenten, luchtbedden oppompen en gaspotten aansluiten. De zusters zongen meerstemmig tijdens het koffiezetten en reikten taartpunten aan op houten borden. Janne en IJze renden en stoeiden na al dat lange stilzitten. En voordat iedereen ging slapen werd er een samenkomst gehouden tussen de hoge dennen, waarbij ze op banken zaten van gehalveerde stammen. De zon zakte weg achter bergtoppen. Broeder Landgraaf huppelde tijdens het spreken. Haar vader zat vooraan en knikte onophoudelijk. Haar moeder straalde en streelde haar buik, waar een kindje in groeide. Janne leunde tegen oma, die haar duimen draaide, en IJze zat met zijn gitaar tussen jonge broeders en speelde moeiteloos mee met de vreemde melodieën.

Later die week werd Janne met een schok wakker. Even daarvoor droomde ze nog, tuimelde langs de preekstoel, een steile overhangende rots die ze op een foto had gezien. De top was vierkant en plat als de zitting van een stoel. Een bezienswaardigheid waar haar vader en IJze met enkele broeders heen zouden gaan. Janne had gestreden tegen haar boosheid omdat ze niet mee mocht, maar in haar droom was ze er, stond daar op dat rotsplateau terwijl een onverbiddelijke wind haar voortduwde naar de rand. Ze schreeuwde, maar niemand leek haar te horen. Haar vader en moeder, opa en oma, de ooms en tantes, iedereen was betoverd door het uitzicht. IJze wilde haar helpen, greep haar hand maar had niet genoeg kracht. Toen viel ze langs de rotswand met zijn diepe spleten, eindeloos, tot ze neerstortte in ijskoud water. Een fjord vol blauwgroene haarkwallen. Tentakels slingerden zich rond haar benen, prikten als brandnetels. Ze wilde zich losrukken, omhoog zwemmen en schreeuwen, zodat ze die enorm hoge berg af zouden komen om haar op de kant te trekken. In het donker tastte ze naar IJze, greep zijn slaapzak, vond zijn oor tussen het stugge haar en gaf een ruk.

‘IJze.’ Ze fluisterde. De binnentent was dun en in de andere sliepen haar ouders.

‘Mmm...’ IJze trok zich los, wilde zich omdraaien.

‘Ik heb zo naar gedroomd.’

‘Gedroomd?’

‘Ja, heel naar.’

‘Wat dan?’ IJze draaide zich naar haar toe.

‘Ik ging verdrinken in een fjord en er waren allemaal kwallen.’

‘Er zitten hier geen kwallen.’

‘Wel. Ma heeft er één gezien tijdens het zusterzwemmen.’

‘Niks om bang voor te zijn. Het is maar een droom.’ IJze wurmde zijn arm uit de slaapzak en trok haar bij zich op zijn luchtbed. Het matras lag al net zo scheef als dat van haar. Het terrein was niet zo mooi strak als het tentenveld op Terschelling waar ze vorig jaar hadden gebivakkeerd met tante Mireille en oom Gijsbrecht.

‘Ik zou wel willen vissen.’ IJze blies Jannes krullen weg, die in zijn gezicht kriebelden. ‘Wedden dat hier bloedvette vis zit.’

‘Je kunt toch met pa gaan?’

‘Pa is druk met de broeders.’

Janne trok haar slaapzak strak om haar schouders. ‘Ma krijgt een kindje en tante Mireille weet het helemaal niet.’

‘Volgend jaar gaan ze misschien wel mee.’

‘Ik weet niet. Misschien.’ Janne zuchtte, gaapte ineens. ‘Denk je dat wij reine gezichten hebben?’

‘Wat hebben wij?’

‘Pa zegt dat de jongeren hier reine gezichten hebben, waar hij blij van wordt. Open en eerlijk. Heel anders dan wereldse jongeren. Denk je dat jij en ik...’

‘Wij ook hoor, vleermuis. Vooral jij. Kom, ga slapen en niet meer dromen.’ IJze streek met zijn hand over haar ogen zodat ze vanzelf dichtvielen, toen sloeg hij zijn arm nog steviger om haar heen en gromde. ‘Ik ben bij je.’

Haar moeder kreeg gelijk. Na een week op het conferentieoord zorgde God ervoor dat het mankement aan de DKW werd opgelost. Enkele broeders kwamen met de auto het terrein op rijden. Ze wuifden vanuit de opengedraaide ramen en IJze rende met zijn armen wijd de wagen tegemoet. Janne zakte op haar knieën in het gras, vouwde haar handen en dankte God.

Haar vader beweerde dat hij nog nooit zo'n fijne vakantie had gehad. En haar moeder leek nog dikker geworden van alle aardbeien met zure room die ze had gegeten en die daar in haar bolle buik rondzwommen bij hun nieuwe broertje of zusje. Ze zong, sprak en lachte, en vertelde dat ze alle kinderen van God zou aanvaarden, dat ze voortaan geen zieltjes het leven meer onthield die in de hemel lagen te wachten. Ze zei ook nog dat er een zuster naar Nederland zou komen om haar te helpen in de huishouding, zodat ze tante Mireille niet hoefde te vragen tijdens de kraamtijd. En toen haar vader per ongeluk met de auto achteruit over de gitaar van IJze reed werd haar broer niet eens boos. Het instrument verdween diezelfde avond nog in een kampvuur en IJze kreeg zomaar een nieuwe gitaar van een jonge broeder. Tijdens de terugreis beklom de DKW zonder problemen de bergen en leek de afstand die ze moesten afleggen veel korter dan op de heenreis.

En toch beet Janne opnieuw al haar nagels eraf, ver voorbij de randjes waar ze nog vastzaten aan de huid. Ze telde bergtoppen, houten huizen, de deining van de golven op zee, de elektriciteitsmasten, lantaarnpalen, paarden en koeien, molens, schapen, stoplichten, vrachtwagens, tot ze nergens meer aan dacht en alleen nog maar wilde slapen.

De dag na thuiskomst liet haar moeder Jannes nagelbedden zien aan de huisdokter, die zijn wenkbrauwen fronste en iets voorschreef dat in een glazen potje zat met een kwast onder aan de dop. Daar moesten haar nagels meerdere keren per dag mee worden ingesmeerd.

Janne telde de tegels op de vloer van de wachtruimte, de minuten op de klok in de behandelkamer van de dokter, de bruine stopflessen in de kast bij de apotheek, de rondjes van de zweefmolen op het marktpllein die voortaan behoorde bij de wereldse geneugten. En toen ze thuiskwamen telde ze feilloos de seconden mee waarin haar moeder het medicijn over haar nagels uitstreek dat gemeen prikte in de zweertjes. Niet veel later proefde ze aan haar duim. Het opgedroogde lak smaakte vies, naar lijm of erger, in ieder geval naar iets wat je beslist niet in je mond wilde steken. En ze wist dat er nog maar één week over was van de vakantie. Nog maar één week, en dan moesten IJze en zij weer naar school.

Augustus. Oogstmaand, hittemaand. Die laatste zaterdag van de grote vakantie kleurde ze haar kleurboek vol, bedelde bij IJze om zijn onaangeroerde exemplaar en sloeg hem hard tegen zijn wang, toen hij telkens grijnzend het boek wegtrok als ze het van hem wilde aanpakken.

‘Janne.’ Haar vader riep vanuit de voorkamer. ‘Kun je even hier komen?’ Hij sloot de bijbel waarin hij zat te lezen, legde die voor zich op de salontafel en wees naar een plek op de bank waar ze moest gaan zitten. Zijn been sloeg over de andere. Hij had een gat in zijn sok en het bleke eelt drong door de weggesleten wol. ‘Waarom sla je je broer?’

‘IJze zegt dat ik zijn kleurboek mag, maar wil het niet geven.’ Janne peuterde droge schilfers los van haar duim. Ze werd er handig in en het duurde even voor er weer nieuwe lak op kwam. Haar moeder vergat het regelmatig.

Haar vader knikte begrijpend.

‘En waarom wil jij zijn kleurboek hebben?’

‘Het mijne is vol.’

‘Zo.’ Hij wees naar de tafel in de achterkamer. ‘Laat maar eens zien dan.’

Janne sprong op en haalde als de wiedeweerga het plaatjesboek dat ze van tante Mireille had gekregen toen haar vader zijn handen had verbrand in de fabriek.

‘Alstublieft.’ Ze stak het hem toe, plofte terug op de bank en kruiste haar benen onder zich.

Haar vader zette zijn voet terug op het zeil, kwam naar voren uit zijn stoel en sloeg het boek open, likte aan zijn vinger bij het omslaan van de bladzijden en bestudeerde nauwkeurig de afbeeldingen van prinsessen, bloemen en vlinders. Iets wat hij, voor zover ze zich herinnerde, niet eerder had gedaan. Hij kantelde het boek en liet haar meekijken, wees naar de vogel met de groene vleugels die nog niet helemaal was ingekleurd, een bladzijde verder de torens van een kasteel, Doornroosje, een paard voor een koets, de muts van Repelsteeltje.

‘Je zegt dat jouw kleurboek vol is, maar is dat ook zo?’

‘Nee.’ Janne schudde haar hoofd en voelde haar wangen gloeien.

‘Dus eerst sla je je broer en daarbij vertel je ook nog een leugen.’

‘Ja.’ Ze knikte. Daar had ze niet aan gedacht. Maar het was waar wat haar vader zei. Ze perste haar voortand onder de nagel van haar pink. Ergens buiten klonk een bel. In gedachten zag ze de sneeuw witte fietskar de straat in rijden, de rode letters op de zijkant, de staaf die de ijscoman tevoorschijn trok, de platte schep die een schijf ijs afsneed, wafeltjes aan weerszijden. Janne slikte. Ze zou nu maar niet om een ijsje vragen.

Haar vader sloeg traag het plaatjesboek dicht, alsof hij nog veel langer had willen kijken naar de mooie sprookjesfiguren en legde het neer op de bijbel. Toen plaatste hij zijn ellebogen op zijn knieën en vouwde zijn handen.

‘Als ik het goede wens te doen, is het kwade bij mij aanwezig.’ Hij citeerde de tekst zonder fouten, leerde al beter lezen en onthouden. De zon bescheen zijn achterhoofd, de oorschelpen die doorschenen. ‘Begrijp je dat, Janne?’ Zijn ogen knipperden.

Ze knikte, beet hard op haar vingerkootje, wilde per se het laatste stukje nagel te pakken krijgen, het wegbijten tot ze lauw bloed proefde op haar tong.

Haar vader boog zich naar haar toe en greep haar hand. ‘Eerst leren we om onze bewuste zonde te overwinnen en daarna, met behulp van de Heilige Geest, onze onbewuste zonde.’ Hij kneep zacht. ‘En om het verschil te leren

tussen goed en kwaad, tuchtigt God degene die Hij liefheeft.’ Zijn stem klonk verlegen, zoals hij tegen opa Bos sprak tijdens de zeldzame keren dat hij meeding op visite. ‘En als een vader zijn kinderen liefheeft, tuchtigt hij ze om hun het kwade te leren herkennen.’

Geen bel meer te horen. De ijskar was de straat uit. Ze knikte opnieuw. Broeder Landgraaf had er laatst duidelijk over gesproken, zelfs de pollepel genoemd als werktuig tegen het kwaad, of een stok uit het bos.

Haar vader liet haar los. Zijn vingers trilden terwijl hij opnieuw in het kleurboek bladerde en de onaf gekleurde plaatjes telde.

‘Ga dan nu maar de pollepel halen.’

Ze schoot overeind. IJs, zacht ijs dat langs je vingers droop als je niet snel genoeg likte. Watertandend stoof ze langs IJze, die aan de tafel zat en met grote ogen toekeek, reuzenieuwsgierig was naar dingen waar hij niks mee te maken had. De taainagel. Ze trok de keukenla open en droeg de houten pollepel alsof die van porselein was. Met snelle passen liep ze terug naar de voorkamer.

Haar vader stond op en schoof de schuifdeuren dicht, het kanten gordijn voor het glas-in-lood. Even leek hij te aarzelen. Toen sloot hij ook de overgordijnen voor het raam. Geen pottenkijkers, burens die hun hals strekten om vooral niets te missen, verhalen verzonnen die in de verste verte niet leken op de waarheid.

‘Zul je niet bang zijn, Janne?’ Zijn stem werd schor.

Ze schudde haar hoofd, vouwde haar vingers om de bolle kant van de lepel en wiegde heen en weer. Waarvoor zou ze bang moeten zijn?

Haar vader zakte terug in zijn stoel en boog zijn hoofd. Met beide handen streek hij door zijn haar, liet ze zakken tot in zijn schoot en staarde omlaag naar zijn geopende handpalmen, de verwrongen repen huid, de rode randen die als gelubberd elastiek een patroon tekenden naar zijn vingers, de stompjes waar eigenlijk nagels hoorden te zitten, de gehalveerde pink.

Janne deed een stap naar voren. Er hing een haarlok over zijn voorhoofd die ze terugstreekte. In de groef tussen zijn wenkbrauwen plakten druppels zweet. Ze liet haar hand op zijn schouder rusten en voelde het harde bot, de licht trillende spieren onder het overhemd. Haar vader hoefde niet bang te zijn, God zou hen helpen. Ze klopte op zijn arm en stak hem de pollepel toe.

Toen richtte hij zich op, keek Janne indringend aan, trok haar dichterbij naar zich toe.

‘Kom maar, zo, met je buik op mijn knie.’ Zijn hand duwde haar hoofd naar beneden waardoor ze als vanzelf door haar knieën zakte.

‘Dat je IJze niet mag slaan, weet je. Daar krijg je geen klappen voor. Maar je krijgt tien tikken voor al de plaatjes in je kleurboek die je niet hebt afgekleurd. Zo leer je om je eigen leugens te herkennen en ze voortaan ook niet meer te vertellen.’

De pollepel sloeg en haar vader telde hardop.

‘Een.’

Het klonk hees, alsof hij niet genoeg adem in zijn borst vond. Janne knee haar ogen stijf dicht. Ook zij zweette een beetje, maar nu moest ze sterk zijn.

‘Twee.’

Dat klonk al beter. Ze opende haar ogen en keek recht in haar vaders schoenen, die naast de tafelpoot stonden. De veters waren nog gestrikt omdat hij zijn voeten er altijd uit wrikte. Er zaten losse zooltjes in, die eigenlijk te klein waren.

‘Drie.’

Het leek al gewoner. Een stem in een schemerige ruimte. Janne kreeg klappen die ze nooit eerder had gehad. Maar het viel best mee.

‘Vier.’

Nu deed het toch pijn, de slagen op haar billen. Ze zette zich schrap. De brievenbus klepperde. Het fluitje van de postbode klonk, de kettingkast van zijn fiets. Misschien viel het de man niet op, de dichtgeschoven gordijnen zo midden op de dag. Misschien dacht hij dat het tegen de warmte was.

‘Vijf.’

Haar vaders greep werd steviger en plots moest ze aan de kip denken met de gebroken poot. Het hulpeloos gefladder en geschuif van het dier over het zand. Het gekraak van de botjes toen haar vader de schriële nek omdraaide.

‘Zes.’

Ineens hilde ze. Ze wilde niet meer, wist het nu wel van die onbewuste zonden. Ze zou nooit meer leugens vertellen en beter nadenken voordat ze er iets uitflapte. Ze beet hard in de droge stof van haar vaders broek. IJze mocht haar niet horen janken.

‘Nog drie.’

Het klonk opgelucht. Haar vader had haar lief. Meer dan IJze, want Janne was de eerste die door hem werd getuchtigd. Ze moest volhouden.

‘Nog twee.’

Zijn knie drukte tegen haar maag. Een waas van tranen vormde beelden op haar netvlies, het lekkende oog van oom Gijsbrecht, druipende konijnenlijven aan de waslijn met emmers vol ingewanden en bloed, de vissenstaart tussen de plantenpers. Dit was de tucht die ze nodig had en God stond naast haar. Haar tanden lieten de stof los.

‘De laatste.’

Janne gilte toch. De slag kwam onverwacht hard aan, brandde door de stof van haar rok, haar onderbroek, haar billen. Haar lichaam schokte.

Toen liet haar vader haar los. Eindelijk. Hij legde de pollepel naast het kleurboek en tilde haar op zijn schoot. Er stonden tranen in zijn ogen. Hij wiegde haar alsof ze de baby was van tante Okje. Zijn dochter die het kwade leerde herkennen, de zonde kon overwinnen.

Het was fijn. Ze snikte omdat het zo fijn was. De kalme schemering in de voorkamer. Zijn armen om haar heen. Zij samen achter de schuifdeuren. De tijd hield de klok tegen, het eindeloos tellen in haar hoofd. Ze veegde haar neus af aan zijn mouw, streek met haar wijsvinger over de grillige littekens op zijn handen. Zijn stem sprak sussende, lieve woordjes, vertelde over een koninkrijk van God waarin zij straks samen mochten gaan regeren, omdat ze geleerd hadden het verschil te zien tussen goed en kwaad. Omdat ze de tucht over hun leven hadden liefgehad.

September. Herfstmaand, fruitmaand, havermaand. Oom Gijsbrecht kwam door de achterdeur. Hij bracht gebakken wangetjes mee in een krant. IJze juichte, maar Janne hield haar adem in. Even dacht ze dat het misging, dat de rug van haar moeder naar hem toegekeerd bleef, dat haar handen niet meer ophielden met roeren in pannen, deksels optillen en aan gaspitten draaien. Dat oom Gijsbrecht voor altijd bij de deur moest blijven staan en de meeuwen aan de andere kant van het keukenraam de verdere middag ongestoord met hun harde snavels in het canvas van zijn fietstas konden pikken.

Toen krompen de vlammen onder de pannen tot kleine blauwe tongetjes. Haar moeder draaide zich om. Janne en IJze kregen een theedoek voorgebonden, de krant werd uitgevouwen en ze mochten met hun vingers de nog warme vis oppeuzelen.

Haar moeder schonk koffie voor oom, maar ze ging niet bij hem zitten. Ze bedankte wel voor de reepjes gedroogde schar. Gezouten vis die de Zeeuwen aten bij de thee, maar die ook hielp tegen flauwtes tijdens een zwangerschap. Ze vroeg hem zelfs de groeten te doen aan tante Mireille, en vertelde er meteen achteraan dat er een zuster kwam helpen tijdens de kraamtijd en dat de hulp van haar zus niet nodig was. Ze wist ook niet of het wel zo'n goed idee was, als ze op kraamvisite zouden komen. Haar moeder slikte even en haar wangen kleurden. Haar zwager moest toch begrijpen dat ze het geloof zuiver wilden naleven, juist nu er een nieuw uitverkoren kind geboren werd.

De zon trok weg van de achterplaats, de meeuwen vlogen scherp krijsend op en Janne drukte een viswangetje plat tegen de onderkant van het tafelblad.

Maar oom Gijsbrecht knikte en glimlachte en leek zich er niet druk om te maken. Hij knipoogde naar Janne, sloeg IJze kameraadschappelijk op zijn schouder, tikte zelfs vriendelijk tegen zijn pet toen hij zijn been over de stang van zijn fiets sloeg en vertrok fluitend door de poort.

‘Misschien krijgen we wel een broertje.’ IJze stond tussen de hoge esdoorns aan de walkant van de sloot en keilde een steen over het water.

‘We krijgen een zusje.’ Janne bleef op de weg, haar springtouw kletste op het beton.

‘Hoe kun jij dat nou weten?’ IJze zocht naar meer keien tussen het gras.

‘Ik weet niet. Zomaar.’

‘Je lijkt ma wel, die denkt dat dat kindje in haar buik heilig is.’

‘Is toch zo. Ze is uitverkoren.’ Janne sprak elk woord langzaam en ernstig uit.

‘Hoezo? Het is gewoon een baby, sufkop, net als jij en ik dat zijn geweest.’ IJze kwam overeind, maakte een snelle sprong. Zijn klomp stak tussen haar springtouw.

‘Hou op.’ Janne schopte naar zijn schenen. ‘Je hoorde toch wat ma zei? Zelfs tante Mireille mag niet komen helpen. Het moet zuiver blijven.’ Ze stapte naar achteren, op veilige afstand van IJze, die nu met een stok inhakte op het brokkelende beton. Ze wikkelde het springtouw meerdere malen om haar handen voor ze het opnieuw rondsloeg.

‘Wat is er dan niet zuiver aan tante Mireille?’

‘Ze wil niet bij de geloofsgenootschap horen.’ Janne sprong wisselend van voet en hijgde.

IJze zuchtte ineens en wierp de stok tussen de brandnetels. Hij vond een nieuwe steen, een platte kiezel die hij over het water liet ketsen. ‘Wedden dat het een jongetje wordt?’

Nog sneller sprong Janne. ‘Wedden mag niet...’ haar adem stakte, ‘van de broeders.’

IJze mompelde iets, schopte naar een kip, die luid kakelend opvloog. ‘Het wordt een jongen, vleermuis.’ Hij hief zijn armen, stoof achter de hen aan en schetterde over zijn schouder: ‘Een doodgewone jongen, hoor je, met niks heiligs eraan.’

21

Oktober. Wijnmaand, reuzelmaand, eikelmaand. De zuster van de geloofsgenootschap kwam naar hun huis in een tijd dat de zwarte rook uit de pijpen van de staalfabriek door de wind naar de grond werd geslagen en de huizen en bomen in de straat vermoeid de winter in leken te gaan. Ze heette Itsje, was zo mager dat IJze zich afvroeg of ze geen verklede man was, en droeg een dikke, schubbig vlecht om haar hoofd. Tot hun verbazing sprak ze al behoorlijk goed Nederlands.

Janne verhuisde naar de slaapkamer van IJze. Ze moest slapen op het luchtbed en ze kreeg wel drie dekens tegen de kou. Haar moeder zette de poppenwagen naast het bed met de nieuwe pop erin. Een lelijk ding met stijve benen die in de plaats gekomen was voor Lilli met de zondige rondingen.

En toen ze een maillot aankreeg, IJze en Janne nieuwe dikgebreide truien droegen van oma uit de Nachtegaalstraat, de planken in de kelder onder de trap vol stonden met weckpotten groenten en jam, en er bij boer Joor een slachtvarken hing aan de ladder tegen het achterhuis, kreeg haar moeder een meisje en hilde twee dagen achtereen.

Het duurde en duurde, tot haar vader naar achterbuurvrouw Merckelbach liep om met haar telefoontoestel naar broeder Nielsen te bellen om advies, en daarna met grote passen terug beende en haar moeder op strenge wijze toesprak. Zijn stem klonk dwars door de slaapkamerdeur naar de overloop, waar IJze en Janne doodstil stonden te luisteren.

Hij zei dat er iets veranderen ging in dit huis, dat de leiding voortaan op zijn schouders rustte, zoals de Bijbel dat voorschreef. Een man was het hoofd van de vrouw en zij hoefde alleen maar te volgen en hem ten dienste te zijn. Voorheen was dat anders geweest, in de periode dat ze nog verblind waren, maar nu moest ze leren zich te voegen, de richtlijnen van Gods woord ter harte nemen en zich niet meer domweg laten meeslepen door vrouwelijke emoties. Een zuster moest zich rustig, in alle onderdanigheid, laten onderrichten. Dan kwam alles goed.

De vloer kraakte en opeens stond Itsje daar. Ze greep IJze en Janne bij de schouder en stuurde hen zonder een woord naar beneden.

Maar het hielp wat hun vader had gezegd. Want hun moeder stopte met huilen en het meisje werd Jette genoemd, naar de vrouw van broeder Landgraaf. IJze en Janne mochten de baby om de beurt vasthouden.

‘Jij wist het niet hè, vleermuis?’

‘Wat?’

‘Nou, waar ma zo om hilde.’

‘Wat dan?’

‘Die sufferd van een dokter, die zei dat het kindje dood was, net als de vorige keer.’

‘Oh.’

‘Maar Jette was niet dood. Ze was alleen maar een beetje stil. En weet je, ik had hem voor zijn potje geslagen, maar onze pa is toch vriendelijk gebleven.’

‘Heeft ma nog eens een kindje gehad?’

‘Ja. Een jongetje.’

‘En die ging dood?’

‘Ja. Daarom wilde ma geen kindjes meer en mocht pa niet met zijn plasser in haar buik. Maar dat was voor onze bekering.’

‘Plast pa nu in ma’s buik?’

‘Ja, dan komen er kindjes.’

‘Je liegt. God zelf maakt de kindjes.’

‘Zieltjes, vleermuis. God maakt zieltjes en stopt die in de plas van pa. Dan kunnen ze groeien in de buik van ma. Daar zijn vrouwen voor.’

‘En als kindjes doodgaan?’

‘Dan gaan ze naar de schoot van Jezus. Dat is niet erg, toch?’

‘Maar waarom hilde ma dan zo lang? Jette was niet eens dood.’

‘Vrouwen staan dicht bij de aarde, die huilen sneller en langer. Jij ook. Dat zegt broeder Landgraaf. En mannen staan dicht bij God. Daarom moet ma naar pa luisteren en jij naar mij. En dat helpt. Want nu jankt ze niet meer.’

Haar moeder hilde niet, maar lachte ook niet. Ze zat rechtop in bed met kussens in haar rug en las stencils van de broeders. Itsje lachte in haar plaats. Om haar op te vrolijken zongen ze samen liederen en spraken over de

prachtige verkondiging die een oplossing was voor elk probleem. En Janne bakte haar eerste koek.

Itsje schoof een stoel bij het aanrecht, waar ze op mocht gaan staan. Ze knoopte een schort om haar hals en deed voor hoe het deeg moest worden gekneed. Ondertussen vertelde ze over zondagochtendsamenkomsten bij de geloofsgenootschap in haar eigen land, waar alleen kinderen mochten komen. Wel meer dan honderd kinderen. En waar broeder Landgraaf zo eenvoudig sprak dat zelfs de allerkleinsten het begrepen.

Drie slierten deeg werden een vlecht. Met een kwast streek Janne er geklutst ei over voor een glanzend bruine korst. Amandelen met suiker. Itsje warmde de oven voor. En het schort, het aanrecht, de tegels en zelfs Jannes vlechten zaten onder het meel, maar dat vond ze helemaal niet erg.

Nadat de koek was afgekoeld op de snijplank, kreeg iedereen een stuk en haar vader zei dat het nog nooit zo lekker geroken had in huis. Janne lachte trots. Itsje schonk thee en verhaalde van broeders die verdwaald waren in de bergen en God vroegen om een teken, waarop er een oude man verscheen die hun de weg wees en toen opeens spoorloos verdween. Wonderbaarlijk, maar overduidelijk Gods werk, volgens haar vader.

En na de thee mocht Janne Jette in de teil doen onder het toeziend oog van Itsje. En toen gebeurde het. Ook zij, Janne, kreeg een teken van God. Wonderbaarlijk maar overduidelijk. Haar kleine uitverkoren zusje, die het geluk had gehad om geboren te worden in de nieuwe geloofsgenootschap, lachte haar eerste lach alleen naar haar. En Janne boog nederig haar hoofd.

Het was zaterdagavond en Itsje verbood IJze in de keuken te komen toen zijn zus in de teil zat. Ze zei dat haar naaktheid bij hem de zonde kon oproepen en Janne liet het zeepblok terugvallen op het schoteltje en zakte tot haar nek weg in het warme water. Wat als Itsje ook rare gedachten kreeg van haar blote lijf? Zoals bij haarzelf het zweet uitbrak toen ze dacht aan de borsten van tante Mireille. Maar Janne was nog helemaal plat. Hoe konden IJze of Itsje daar nou zondige gedachten van krijgen?

Het water koelde af en ze moest gaan staan. Itsje sloeg de handdoek om haar heen en wreef, maar Janne rukte zich los en stapte uit de teil. Ze kon best zichzelf afdrogen. Daar had ze geen zuster van de geloofsgenootschap voor nodig, hoe lekker die ook rook naar de pannenkoeken die ze had gebakken. En ze hoefde heus niet te helpen met Jannes nachtjapon en het uitkammen van haar haren. Dat deed ze voortaan zelf.

Itsje lachte. Ze noemde Janne een dametje, keek helemaal niet naar haar naaktheid en draaide het gas laag onder de ketel met kokend water voor IJze. De gordijnrand om de schouw wapperde door de stoom.

Zonder zich af te drogen roetsjte Janne haar nachtjapon aan, en de schone onderbroek die klaarlag. Op haar tenen sloop ze door de voorkamer naar de gang. Het slot van de voordeur klikte akelig luid en ze wachtte een paar tellen. Toen stapte ze naar buiten, vloog als een haas langs de heg de donkere poort in. Op de achterplaats bleef ze staan, haar rug tegen de bakstenen muur naast het keukenraam gedrukt. Ze rilde. Het was koud en griezelig donker om haar heen. Boven haar hoofd golfde een dicht wolkendek waarop Jezus niet zichtbaar zou zijn als hij terugkwam en dat kwam nu even mooi uit.

De lamp boven de tafel brandde. Daar stond IJze. Hij trok razendsnel zijn onderbroek uit en sprong bijna tegelijkertijd in de teil. Het nieuwe water uit de ketel stoomde en golfde over de rand. Itsje stond met haar rug naar hem toe achter de strijkplank.

Janne tuurde door de stoom en wachtte op de hitte in haar buik, het zweet op haar wangen. Ze probeerde te denken aan dat deel van IJze dat verstopt was in de teil. Want als nu de zondige gedachten kwamen, zou ze meteen op haar knieën zakken en gaan bidden om die zonde te overwinnen. Ze zou

draden weven aan haar bruidskleed, misschien wel meerdere tegelijk.

Er kwam geen hitte in haar buik, hoe hard ze ook tuurde door het beslagen raam. Daar stond het bord met overgebleven pannenkoeken die Itsje zou opwarmen als ze morgen uit school kwamen. Met appelstroop of bruine basterdsuiker. Haar moeder zou misschien wel aangekleed aan tafel komen zitten met Jette op schoot, en eindelijk weer ergens luid om lachen.

‘Wat moet dat?’ Haar vaders klompen schuurden over de tegels. Zijn hand greep Janne in de nek. ‘En nog wel op blote pootjes. Hoor jij niet al in bed te liggen?’

Ze kromp ineem, voelde opeens een heel andere hitte in haar lijf, iets wat haar benen verstijfde, haar armen. Haar oren suisden. Zijn knuist duwde haar de warme keuken binnen, waar het rook naar Sunlightzeep en IJze nog dieper wegzakte in de teil. De mond van Itsje viel open.

‘Ons meisje hier hoort in bed te liggen, maar in plaats daarvan sluipt ze rond op de achterplaats en gluurt naar binnen in haar eigen huis.’ Ergens in haar vaders stem klonk een lach. Hij tilde Janne op het aanrecht, wees naar haar voeten, die onder het zand zaten van de poort, en kietelde onder haar tenen.

Maar IJze lachte niet en Itsje ook niet. Ze zette de strijkbout terug op het fornuis, draaide het gas uit en gebaarde haar vader mee te komen naar de huiskamer. Ze liet hem voorgaan, wilde de deur dichtdoen, bedacht zich, tilde Janne van het aanrecht en stuurde haar naar de gang, weg bij IJzes naaktheid. Toen sloot ze alsnog beide deuren, terwijl Janne daar in het donker haar voeten afveegde aan de traploper. Honderdvierentwintig tellen wachtte ze, tot de deur naar de gang weer openging, en haar vader haar meenam naar de voorkamer. Itsje bracht hem niet de houten maar de ijzeren pollepel, van het rek naast het fornuis. Zijn gezicht stond strak en hij sloeg zonder een woord van uitleg.

Het deed gemeen pijn en Janne schreeuwde het uit.

‘Wat is hier aan de hand?’ Haar moeder stond in de deuropening. Haar ogen knipperden verbaasd. Een warrige vlecht kleefde tegen haar schouder. Ze droeg haar kamerjas met de roosjes en liep naar hen toe, trok de lepel uit haar vaders hand. ‘Zo is het genoeg, de boodschap is nu wel overgekomen.’ Haar stem klonk als vroeger, beslist.

Janne schoot overeind, rende naar de achterkamer en kroop onder de tafel. Ze snikte en rukte met haar tanden wild de velletjes van haar vingertoppen. Door haar tranen heen staarde ze naar het kantklos op het dressoir waar

voorheen de radio had gestaan. Uit de vettige plant die ervoor in de plaats was gekomen, had haar moeder de verdorde bloemen weggeknipt. Ernaast stond het lijstje met de spinnenwebnerven. *De Heer is mijn herder, mij ontbreekt niets...*

Waarom had haar vader de schuifdeuren niet dichtgedaan? Itsje niet weggestuurd? Hij en Janne hoorden samen te zijn tijdens het tuchtigen. Het was niet eerlijk. Ze kroop weg tussen haar knieën en wreef over haar pijnlijk beurse billen.

Een vrachtwagen liet het venster trillen en Itsje liep naar haar moeder. Het lamplicht gleed over de schubben om haar hoofd, verlichtte haar bleke huid, waardoor ze wel een engel leek. Gouddraden van heilige werken. Ze legde een hand op haar moeders arm en vertelde dat Janne naar haar blote broer had gegluurd. Ze zocht naar de juiste woorden in hun taal en legde uit dat ze de zonde die onreinheid heette niet hard genoeg konden aanpakken. Dat haar vader het met wortel en tak moest bestrijden. Dat ze hun kinderen moesten redden. Dit was de enige weg om hen te behoeden voor de verwerpelijke uitwassen van lusten en begeerten die zich op latere leeftijd zouden aandienen. Ze pakte de bijbel van het dressoir en las iets voor waar Janne niets van begreep. Iets over een zwaard dat men niet moest weerhouden van bloed. Haar moeder knikte ernstig en haar vader strekte zijn rug waardoor hij al wat meer rechtop kwam te staan.

Toen liep Itsje naar de achterkamer. Ze bukte, greep naar Jannes arm en trok haar onder de tafel vandaan. Engelenvingers die verbazend hard knepen. Met de punt van haar schort veegde ze Jannes tranen weg, tikte troostend tegen haar wang en schoof een stoel bij. Ze mocht gaan zitten, maar ging snel weer staan. Haar billen schrijnden. Niet eerder had haar vader zo hard geslagen. Misschien behoorden de lusten en begeerten wel tot de ergste zonden. Ze kreeg een beker melk en telde de slokken.

IJze glipte tussen de schuifdeuren door naar de gang. Zijn pyjama plakte tegen zijn rug. De secondewijzer van de klok aan de muur had ineens haast. Negen, tien, elf.

Plots dacht Janne aan haar bruidskleed. De nieuw geweven draden. Misschien één gouden draad ertussen voor al die lusten en begeerten die waren weggeslagen. Nog één voor haar vader. Het verbeterd gezicht van daarnet. Alles wat hij daarachter verborgen hield voor Itsje; de moeite die het hem kostte om zijn kinderen te slaan.

In de keuken zette de zuster water op voor thee, ze klapte de strijkplank in

en bracht een stapel strijkgoed naar boven. In haar land hadden de broeders misschien niet zo'n moeite met slaan.

Janne dronk haar beker leeg, de drie laatste slokken. Toen keek ze op naar haar moeder, greep de hand die frummelde aan de kamerjas. Haar moeder hoefde zich geen zorgen te maken. Voorheen was dat anders geweest, in de periode dat ze nog verblind waren, maar nu moest ze de richtlijnen van Gods woord ter harte nemen. Dan kwam alles goed. Janne streelde de huid die als een dun vlies over de blauwe aders spande en probeerde een glimlach.

Haar moeder zuchtte diep, bijna een snik. Een zwarte vlieg tussen haar wenkbrauwen met forse poten. Ze boog voorover, pakte Janne bij de kin en streek met haar duim langs haar wang. De lijntjes rond haar mond verzachtten. Haar ogen, bijna de blik van tante Mireille. De geur van tante Mireille.

Haar vader had zich afzijdig gehouden, maar deed nu een stap in hun richting en streek met trillende handen zijn haren glad. Toen pakte hij de bijbel van de salontafel, legde het boek op het dressoir en bracht de pollepel terug naar het rek naast het fornuis. Hij nam grote, stevige stappen en Janne keek hem trots na. De baas van haar moeder was haar vader, en de baas van haar vader was God.

November. Slachtmaand, bloedmaand, nevelmaand. De meeste bomen hadden al hun blad verloren en het water in de sloot stond hoog. Janne telde geen ijsvogeltjes meer. Ze strooide geen kruimels voor de mussen en kleine jantjes. De regenfluiters vertrok zonder dat het haar opviel en de sperwer trok zich terug in het naaldbos. Een scherpe, gekromde snavel, een vlezige washuid met neusgaten, klauwen die er niet voor terugdeinsden om zelfs duiven mee te nemen naar zijn nest, ook al schreeuwde je nog zo hard met je armen door de lucht maaiend. Maar Janne las in de Bijbel.

Itsje had gekookt naar een recept van Jannes moeder. Zuurkool uit het vat. Niet gespoeld, hoe zuurder hoe beter. Spek. Prakaardappels. Twee bouten van een fazant. Boer Joor stond bij de achterdeur, reikte de vogel aan en zei dat er nog hagel in kon zitten.

Janne lette goed op, peuterde zwarte korrels los uit de kluwen gelige kool, maar Itsje tikte tegen haar wang. Ze zei dat het jeneverbessen waren en dat je daar je tanden niet op kon breken. Ze knipoogde, wees met lachende ogen naar haar vader aan de andere kant van het tafelblad, naar zijn kin die glom van de jus die van de bout af droop. Voorheen zou haar moeder daar iets van hebben gezegd, met een scherp bijtende stem. Maar nu niet meer. Daar had de verkondiging voor gezorgd. Nu volgde haar moeder niet domweg haar vrouwelijke emoties, maar richtte ze haar aandacht op het eten en glimlachte dankbaar naar Itsje. Zij zat bij het raam en was niet bang voor de donkere wereld daarbuiten, voor de satan die daar rondzwierf over de achterplaats, tussen de gordijnen door gluurde en hoopte dat er iemand zwichtte voor het kwaad.

In de schuur brandde licht. Straks ging haar vader nog kijken bij de jonge konijntjes. De voedster was nukkig en knaagde aan het hok. Er mocht geen tocht komen bij het nest.

‘Morgen zit jullie moeder weer gewoon aangekleed aan tafel.’ Haar vader keek Janne strak aan over de bout, knikte alsof hij verwachtte dat ze zou gaan juichen of iets anders zou doen waaruit bleek dat ze daar blij mee was. Maar toen Janne niet reageerde, wendde hij zich tot IJze. ‘Jullie moeder heeft nu lang genoeg gerust, en het wordt tijd dat ze Itsje wat werk uit handen neemt.’

Janne negeerde het lichaam op de stoel naast haar, de roosjes op de stof van de kamerjas, de losse bandjes aan de kraag die werden gestrikt als het koud was in huis. De mond kon blazen als een boze gans in de wei. De ogen waren dodelijker dan een schot hagel. Ze staarde naar de korrel op haar bord die niet afkomstig was uit het jachtgeweer van boer Joor, maar gewoon ergens groeide aan een plant. Een gedroogde, zwarte bes die door haar moeder was opgeschreven in haar receptenschrift en die zuurkool met prakaardappels nog lekkerder maakte. Misschien had Itsje nog nooit zoiets gegeten in dat verre land van haar? Waarom sprak haar vader alsof haar moeder er niet bij was?

‘Duizenden vrouwen krijgen kinderen en na een week nemen ze gewoon weer alle huishoudelijke taken over. Geen aanstellerij.’ Haar vader legde het bot terug op zijn bord, hij strekte zijn arm, zijn glimmende knokkels klopten even vriendelijk op haar moeders hand. De sliertjes kool tussen de tanden van haar vork trilden zo heftig dat Janne bang was dat ze eraf zouden glijden. Dan moest haar moeder een hap nemen met niks. En dat was toch raar? Maar de vork ging terug naar het bord, rustte uit op de rand en dacht na.

Itsje schepte jus met de pollepel uit de keukenla. Ze neuriede alsof ze tijdens een warme zomeravond buiten zaten op banken van gehalveerde boomstammen en de zon langzaam wegzakte achter bergtoppen. IJze hakte in op het zwoerd van het spek, schoor haartjes van de varkenshuid, en legde die in een rijtje op de rand van zijn bord. Janne vergat dat ze haar mond moest openen om een hap te nemen, waardoor het aardappelkruim tegen haar lippen kleefde. Ze veegde het snel af met de rug van haar hand.

Haar moeder keek op, glimlachte naar niemand in het bijzonder, prikte deze keer resoluut haar vork vol en knikte toen naar haar man. Ze boog voorover en nam een hap, kauwde en kauwde, zoals ze vroeger als zangoefening denkbeeldige bonbons at die vreselijk plakten. Toen trokken de spieren in haar hals zich samen en slikte ze door.

Janne prakte opgelucht haar aardappels, fijner nog dan daarnet en keek naar buiten. Naar de man met de hoorntjes die ze niet kon zien in het donker, maar van wie ze wist dat hij daar was. Ze stelde zich zijn teleurgestelde ogen voor en lachte zomaar hardop.

Het was woensdagmiddag. De bel ging. Opa Bos stond met pakjes onder zijn arm in de deuropening. Te laat bedacht Janne dat je de benen van mensen die nog niet voor de broeders gekozen hadden ook niet omhelsde. Ze trok hem mee de woonkamer in.

Itsje keek met afschuw naar de man die een zegelring aan zijn vinger

droeg, haren tot over de kraag van zijn overhemd en veel te lang haar hand schudde.

Haar moeder kwam de trap af met Jette op haar arm en IJze stormde de kamer binnen. Opa Bos ving hem in zijn armen, noemde hem een sterke, jonge beer en sloeg hem stevig op de schouder. Haar moeder vroeg Itsje koffie te zetten en de cake aan te snijden. Ze stuurde IJze naar de kelderkast voor een weckpot aardbeien en Janne mocht bij opa op de leuning zitten en hem helpen Jette vast te houden.

Toen nam haar moeder tegenover hem plaats en zuchtte alsof haar schouders lange tijd iets zwaars hadden gedragen, maar nu mochten uitrusten. Haar handen dansten terwijl ze vertelde over de moeilijke bevalling, over de dokter die dacht dat haar kindje weer dood was en dat ze toen niet meer kon stoppen met huilen. Maar haar man had de broeders van de geloofsgenootschap gebeld voor advies en dat had geholpen. En ze sprak over de reis die ze hadden gemaakt naar het buitenland, de overtocht met de veerboot, de broeders en zusters daar, die zo gastvrij waren geweest en de startmotor van de auto hadden gerepareerd. En ze vertelde over al het werk dat Itsje verzette om haar te helpen. Dat ze van haar leerde zichzelf te offeren, haar eigen wil als het ware uit te wissen om te allen tijde bereidwillig te zijn, dienstbaar, en dat ze de kinderen onderwees om het verschil te zien tussen goed en kwaad. Dat haar man IJze en Janne tuchtigde uit liefde, en niet zoals andere mensen dat deden uit kwaadheid en onmacht. Haar moeder was bovenal God dankbaar, want zij had wel haar baan opgezegd, maar haar man was overgeplaatst naar een andere afdeling van de fabriek waar hij meer ging verdienen. En de broeders hadden hem aangewezen als voorganger. Ze vertelde dat ze met alle broeders en zusters in Nederland een conferentieoord hadden aangekocht in de bossen van Twente. Een voormalig kamp met barakken dat niet veel geld had gekost en makkelijk opgeknapt kon worden. En ze was trots op IJze, die gitaarlessen volgde en al heel veel liederen kon meespelen. Maar ze twijfelde of ze voor Janne een viool zou kopen, want het blokfluiten bleef maar bij een schel gepiep. Haar wangen bloosden opeens hevig, toen ze vertelde over achterbuurvrouw Merckelbach die tot geloof gekomen was, de rijke familie, de collega's met hun vrouwen, Mieke de straatventster. En ze kreeg last van tranen toen tante Mireille en oom Gijsbrecht ter sprake kwamen, die voor vrijheid van religie kozen en niet begrepen dat dat juist een valse vrijheid was.

Toen de koffie en de cake met aardbeien op waren, keek ze opa strak aan en vroeg wanneer hij naar de samenkomst kwam, want daar werd het nu toch echt wel tijd voor.

Janne kromp ineen. Haar schouders zakten onder een gewicht dat haar leek te verpletteren. Ze zocht steun bij opa, leunde tegen zijn enorme lijf, de kolossen van armen waarmee hij de slee van Van der Sleet uit de schuur had getrokken. Op zijn brede knieën lag Jette in een dekentje. Ook al zouden er vlammen naar voren springen die alles wilden verslinden tot er alleen zwartgeblakerde geraamtes overbleven, opa zou hen redden, opa zou zelfs de verrader van zijn eigen broer redden.

De grotensenstemmen deinden door de kamer. Ze klonken ver weg, dichterbij, ze bruisten als een branding met grauwe schuimkoppen, striemden als zand in haar gezicht. Golven spoelden over haar schoenen. Jette in haar dekentje werd de meeuw die ze eens had gevonden op het strand, verfomfaaid en besmeurd met een blauwzwarte drab. Janne tilde de vogel op, een zware last die moest worden gered. De doorweekte zoom van haar rok kletste tegen haar knieën. De wind hield aan, ijzig koud. Teer besmeurde haar jas, haar handen. Ze boog haar hoofd en kromde haar rug.

IJzes voetstappen dreunden op het zeil, bonkten over de tegels op de keukenvloer. De achterdeur sloeg.

Jette schrok wakker, hilde ineens.

De afstand tussen haar moeder en opa werd groter. Een strandvlakte. Een slijkplaat vol pek en dode vogels. Even voelde ze zijn armen in een stevige greep om haar heen. Toen bracht hij Jette naar haar moeder toe en liep naar de gang, verdween door de voordeur.

Jannes lichaam begon te beven, met vreemde harde schokken. Opa kon hen niet redden. Deze keer niet. Het trof haar als een scherpe steen uit de katapult van IJze. Ze balde haar vuisten, spande al haar spieren, beet op haar tanden tot het knarste, maar het schokken wilde niet ophouden. De klok sloeg, vier luide slagen. De tik van de secondewijzer nam het over. Een stem in haar hoofd begon mee te tellen. Haperend, daarna vloeiender, een loop van getallen die alle nare gedachtes uitbande.

Itsje kwam kalm neuriënd de kamer binnen en knikte naar haar moeder alsof ze trots op haar was. Haar blanke engelenhanden zetten lege kop-enschotels op een dienblad, schoven kruimels bijeen, legden lepeltjes en vorkjes in een rechte rij. Er reden vrachtwagens voorbij met betonblokken voor in zee, voor pieren die almaar langer werden, zich als twee armen uitstrekten naar het onbekende land achter de horizon.

Er zou een dag komen dat de broeders van de geloofsgenootschap met een schip daarheen voeren, ergens gingen spreken in een kerk waar mensen tot het

ware geloof zouden komen. Waar een zaadje eerst moest sterven voordat het kon gaan groeien en er geen last te zwaar was om te dragen.

Die nacht steeg de kou op door het zeil van IJzes slaapkamer, spoelde als kille golven over het luchtbed, doorweekte de schapenvacht, het laken, de dekens. Janne stond op en kroop klappertandend naast het warme, magere lijf van haar broer. De wind beukte tegen het huis, raasde door de goot en wroette tussen de dakpannen. Hij rukte aan de afvoerpijp, die losbrak en met een luid geratel tegen de bakstenen klapperde. IJze sloeg een arm om haar heen, snurkte als een big in het varkenskot en Janne warmde haar voeten tegen zijn schenen.

En zo vond Itsje hen de volgende ochtend. Ze torende hoog boven hen uit, klemde haar lippen opeen alsof ze nooit meer een woord zou spreken en stuurde IJze en Janne zonder eten naar school.

Tijdens het speelkwartier keek juffrouw naar Janne alsof ze haar een lange tijd niet had gezien. Ze riep. Janne moest op een kruk komen zitten naast haar bureau en frummelde aan haar rok. Kwamen er nu weer moeilijke vragen? Haar maag rammelde.

Maar juf zette haar bril af, haalde een chocoladereep tevoorschijn uit een la, scheurde de wikkel los en brak er een stuk af. Ze stak het Janne toe en glimlachte.

‘Je ziet er zo prachtig uit vandaag, Janne, heb je een nieuwe trui?’

Janne knikte. ‘Van opa Bos.’ Ze beet twee blokken af van de reep, kauwde en zoog de chocola achter haar kiezen langs haar keel in. De wol van de trui was zacht. Heel anders dan de ruwe bollen waar oma uit de Nachtegaalstraat mee breidde. Onnodig duur, had haar vader gemompeld. Maar hij was blij geweest met de envelop die opa Bos op de schoorsteenmantel had achtergelaten ondanks zijn onwil om naar de broeders te komen luisteren. Haar vader had tussen zijn tanden gefloten toen hij de biljetten telde.

Janne lachte naar juffrouw. ‘Er zitten vlinders op de mouwen.’

‘En ben je blij met je nieuwe zusje?’

‘Ja.’ Ze knikte. ‘Jette is onze engel. Zij is uitverkoren.’

‘Zo, dat is mooi.’ Juf leek opgelucht. ‘En ben jij ook uitverkoren?’

Janne beet op het laatste blok chocola, gaf met volle mond antwoord, wat haar moeder beslist zou afkeuren, maar juf zei er niets van.

‘Jawel. Maar ik ben in de wereld geboren. Ik moet eerst sterven, net als een zaadje in de aarde.’ Haar lippen kleefden, ze likte ze af. Toen haar vingers. Haar honger was nog lang niet gestild.

‘Zeg eens eerlijk, Janne.’ Juffrouw boog naar haar toe. Ze verborg de andere helft van de reep onder haar hand en fluisterde. ‘Vind je het echt fijn om bij die geloofsgenootschap te horen?’

‘Ja.’ Janne moest lachen om de rare vraag, hikte ervan. ‘Wij zijn uitverkoren. Wij mogen met Jezus mee als hij terugkomt op de wolken.’ Ze duwde haar vuisten tegen haar maag, probeerde niet aan de reep te denken en keek juffrouw strak aan. ‘En u komt in de grote verschrikkingen terecht.’ Ze liet haar stem dalen, fluisterde bijna. ‘Mag ik nog wat chocola?’

‘Vind je het dan helemaal niet erg dat je niet mee mag op schoolreisje of geen sieraden mag dragen zoals de andere meisjes?’

‘Nee.’ Juf moest haar geloven. ‘En met al die wereldse spullen pas ik niet door de smalle poort. Dat is toch logisch.’

Juffrouw begreep het gelukkig. Ze zuchtte.

‘Ik zie je zo graag lachen, spelen en dansen met de andere meisjes.’

‘Wij dansen niet.’ De woorden leken wel stenen die ze in een sloot liet plonzen. Ooit zou juf wensen dat ze ook die keuze had gemaakt. Als Jezus terugkwam en alle mensen die op aarde achterbleven zouden worden als duivels.

Juffrouw kneep haar lippen opeen en knikte. Ze gaf Janne eindelijk de rest van de aangebroken reep, greep haar hand en streek langs de vingertoppen, de afgekloven nagels. Toen aaide ze over haar hoofd, de dikke strengen haar aan weerszijden van de scheiding en liet haar hand daar rusten. Vreemd lang. En Janne stond het toe, vanwege de chocola.

‘Janne.’ Jufs stem werd hees. Ze werd verkouden. De tijd van het jaar, zou oma zeggen. ‘Wil je aan je moeder vragen om je haar eens uit te kammen? En zeg maar niet dat ik dat heb gezegd.’ Janne kreeg een duwtje in de rug. ‘Kom. Ga nu maar fijn spelen.’

Ze schoot ervandoor, vond IJze achter het fietsenhok, die verrast tegen haar schouder stompde en het overgebleven stuk van de reep naar binnen schrokte.

Al in de poort roken IJze en Janne de gebakken kaneel, ondanks de harde windvlagen. Itsje had wentelteefjes gebakken. Ze kneep in hun koude rode wangen en vertelde dat ze trots op hen was. Dat het helemaal niet erg was om eens een maaltijd over te slaan. Dat je door de honger te voelen juist meer doordrongen werd van de zonden.

IJze en Janne knikten wel meerdere keren en schoven gehaast aan tafel. Vouwden hun handen voor het gebed.

‘Here, zegen deze spijze, amen.’

Ze ratelden de woorden op zoals vroeger de typemachine van hun moeder ratelde toen ze nog werkte voor haar baas. Ze smulden van de warme sneetjes die Itsje met een spatel zo vanuit de koekenpan op hun bord hevelde en voelden zich ook trots. Niets zeiden ze over de chocoladereep van juf, want ze hadden echt honger gehad. Ze hadden nagedacht over hun onbewuste zonden van de afgelopen nacht. Ze hadden gepiekerd over al het slechte dat in hen huisde en zich voorgenomen om nooit meer bij elkaar in bed te kruipen, ook al vror het dat het kraakte of had Janne nog zo eng gedroomd. Haar moeder droeg haar grijze, wijde jurk en strooide neuriënd suiker over de onafgebroken stroom wentelteefjes.

En toen ze voor de tweede keer die dag naar school waren geweest, liet Janne het zien. Tijdens het theedrinken. Dat de pop met de stijve benen precies onder haar nieuwe trui paste en dat zij nu ook een uitverkoren kindje kon krijgen. Janne liet de vlinders op haar mouwen vrolijk fladderen.

Haar moeder lachte en de theepot zong. Ook Itsje glimlachte, maar op een andere manier. Ze keek alsof Janne iets verstoep hield achter haar rug. Een gouden bal, een lelijke kikker die kon veranderen in een prachtige prins. Ze zette haar kopje neer, vouwde haar handen en vroeg hoe Janne daarbij kwam, het idee van een kindje in haar buik.

De klok sloeg en Janne telde de slagen niet mee. Ze wiegde de pop en legde het uit. Dat IJze misschien beter kon plassen in haar buik, in plaats van in de sloot of de wc. Dat er dan meer zieltjes in de hemel een kans kregen om te worden geboren.

En diezelfde middag nog was ze God dankbaar. Dat vertelde ze Hem wel vier keer, knielend voor de hooibaal in de schuur, terwijl de voedster onafgebroken aan het gaas van het hok knaagde en de kippen in haar kousen pikten. Want toen haar vader na zijn werk thuiskwam, had hij de schuifdeuren dichtgeschoven, de gordijnen gesloten, de deur naar de gang. En de schemer in de voorkamer was als een zachte deken geweest, het gloeiende rooster in

de kachel als een warm schapenvel.

Ze had op haar tong gebeten, dat wel, gejankt als de hond van zuster Merckelbach aan de ketting. Maar de duivel moest eruit. Die afschuwelijke lusten en begeerten der jeugd, waar ze nog steeds zo weinig van begreep. De zonden die ze nu toch eindelijk eens moest kunnen weerstaan. Want zieltjes mochten alleen geboren worden uit reinheid en niet uit begeerte. Lusten die de satan in je lichaam wilde stoppen op plaatsen waar je niet aan hoorde te denken. Zelfs niet per ongeluk.

Naderhand had haar vader haar op schoot genomen, haar over de rug gestreken tot ze niet meer huilde en met trillende stem gezegd dat hij daar ook een strijd mee voerde, met die lusten: het kijken en bewonderen, en dat hij nog liever zichzelf sloeg dan zijn kleine meisje. Elke klap deed pijn aan zijn hart, zei hij, maar Janne moest leren om zich rein te bewaren, precies zoals de broeders hadden gesproken.

Die avond werd Janne als gereedschap. Ze luisterde naar de stem in haar hart. De werking van de geest, Gods geest. Ze sloop op blote voeten de trap af, de donkere poort door, het erf over naar de schuur waar het peertje schemerde achter een vlies van webben. Het was er stil. De kippen zaten op stok. De wind was gaan liggen en er scheen een volle maan met scheefgezakte ogen. De vleermuizen hielden hun winterslaap en de geesten van overledenen lagen te rusten in de duinpannen achter de akker.

Janne tilde het jute op dat de kou tegenhield. Ze schoof het gaashek opzij, greep de voedster in haar nekvel en tilde het konijn uit het hok.

‘Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u...’ Ze liet het doek terugzakken en duwde met haar rug tegen de schuurdeur. *‘Indien de graankorrel niet in de aarde valt en sterft...’* Het scharnier met de veer kermde. De striemen op haar billen trokken pijnlijk. *‘Wie zijn leven liefheeft, maakt dat het verloren gaat...’* Daar was de bietenkuil. Daar lag de stok waarmee haar vader een rat had doodgeslagen. *‘Als ik het goede wens te doen...’* de kruiwagen lag omgekeerd in het zand, *‘is het kwade bij mij aanwezig.’*

Janne ging zitten, negeerde de pijn en drukte de voedster stevig neer op haar knie.

‘Kom maar, niet bang zijn. Even doorbijten.’ Ze greep naar de stok. *‘Dat je niet mag knagen aan je hok, weet je, daar krijg je geen klappen voor. Maar je krijgt tien tikken voor alle keren dat je lelijk hebt gedaan tegen je jongen.’*

Het dier spartelde wild, krabde door de stof van haar rok. Ze sloeg een paar keer mis en raakte haar eigen been. Daarna ging het beter. Ze telde bij

elke slag, tot tien. Toen nam ze het konijn in haar armen en wiegde het verstijfde dier.

Het was fijn. Janne glimlachte omdat het zo fijn was. De windstille nacht. Zij samen op de kruiwagen. Haar stem sprak sussend lieve woordjes, vertelde over de hemel, een koninkrijk van God waarin zij straks samen mochten gaan regeren, omdat ze geleerd hadden het verschil te zien tussen goed en kwaad. Omdat ze de tucht over hun leven hadden liefgehad.

De voordeur stond nog op een kier. Alleen in de huiskamer brandde licht. Er kwam een streep onder de kamerdeur door. Haar vaders stem bromde alsof hij ergens uit voorlas.

Zonder geluid te maken veegde ze haar verkleumde voeten af aan de traploper, sloop omhoog naar de overloop, de smalle trap op naar haar nieuwe slaappleats. Dat deel van het huis hoorde er eigenlijk niet meer bij, was zelfs minder belangrijk dan de kelder onder de trap, waar rijen weckpotten stonden op planken en haar vader de aardappels had uitgespreid over de tegelvloer.

Itsje had het luchtbed tussen de koffers en dozen gelegd en Janne schoot vliegensvlug onder de dekens. Hier kon ze niet tot gevaar zijn voor IJze met haar lusten en begeerten. De kou leek wel feller toe te happen. Ze rilde, trok de schapenvacht tot over haar neus en staarde naar de zolderbalken met hun grillige nerven, littekens als op haar vaders handen. De maan scheen door het klappaampje. Het blauwige nachtlucht vulde de lampetkan van oma Bos, gleed over de dekenkist waarvan het ijzerbeslag stuk was. Haar stem steeg op, lispelde langs de zolderbalken, de ruwe stenen van de schoorsteenmuur.

Janne trok haar knieën op tot onder haar nachtjapon, stopte haar voeten diep weg in de bontmuts uit de kist. Zoals haar vader leerde luisteren naar Gods geest en haar moeder leerde om hem te volgen en geen scherpe opmerkingen te maken, zo zou de voedster leren niet lelijk te doen tegen haar jongen. En Janne zou kou, honger of pijn lijden zonder te klagen. Haar hart bonsde van blijdschap.

December. Heilmaand, sneeuwmaand, donkeremaand. Het eerste laagje nachtijs lag op de sloot en op de dag voor kerst mocht Janne met haar moeder mee naar het warenhuis aan de hoofdstraat. De winkel had rondlopende trappen met smeedijzeren leuningen die leidden naar verdiepingen waar alles te koop was wat je maar kon wensen. Omdat haar vader nu de leider was van het westen en hij de gemeenteleden moest dienen met Gods woord, kwamen opa en oma en de ooms en tantes uit Twente de kerstdagen in het westen doorbrengen. Ze mochten logeren in het gastenhuis van broeder Parlevliet, de broeder van wie ook het koelpakhuis was en waar het kerstfeest zou worden gevierd.

Op de kerstafdeling van het warenhuis liep haar moeder wel vier keer rond een enorme boom, voor ze eindelijk besloot de dure piek te kopen. Janne genoot van de kerstliedjes, de stem van de Kerstman, de rinkelende belletjes. En ineens miste ze toch weer de radio, de muziek die zo prettig door de kamer had geklonken als ze uit school kwam. Ze bad onmiddellijk om vergeving, weefde draden van dieprode zijde, die je alleen kreeg tijdens de kerstdagen, en bad om sneeuw, een dikke laag, zoals de verdwaalde broeders in de bergen hadden gebeden om een teken en meteen antwoord hadden gekregen.

Voor de kinderen kocht haar moeder eenvoudig speelgoed. Op een hogere verdieping zeep voor de zusters, wanten voor Itsje, zakdoeken voor de broeders, een warme sjaal voor oma en Mieke de straatventster. Haar moeder dwaalde door het warenhuis en vergat bijna de tijd. Ze greep Janne bij de hand en haastte zich naar de draaideuren. Want Jette zou nu wel liggen schreeuwen omdat ze weigerde uit de fles te drinken en Itsje zou wanhopig wiegend met haar door het huis lopen.

Het sneeuwde niet. Haar moeder stopte de pakjes in de fietstassen en tilde Janne achter op de bagagedrager. Ze fietste alsof haar leven ervan afhing en zong luid een lied van de geloofsgenootschap, waardoor de voorbijgangers hen verbaasd nakeken. Janne zwaaide met haar benen en neuriede het refrein mee. Haar wangen tintelden. Zij alleen verstonden het ware woord van God tussen al die mensen op straat.

Thuis verstopte haar moeder de pakjes in een mand. Ze wilde de piek laten

zien aan Itsje, maar er lagen flinterdunne scherven tussen het vloeipapier in de doos. In haar blijdschap had Janne tegen de fietstassen geschopt. De punt was afgebroken en ze liep met slepende voeten naar de keuken, ging op haar tenen staan en haakte de ijzeren pollepel van het rek.

Maar op dat moment hield haar moeder haar tegen. Ze zei dat het een teken van God was. Dat ze in de winkel al had getwijfeld of het ding niet veel te ijdel was. En Itsje bevestigde dat. Het was een teken, zei ze, want de broeders van de geloofsgenootschap waren niet gehecht aan aardse versierselen en Janne mocht daar niet voor gestraft worden.

Haar vader hing de lepel terug naast het fornuis, tilde haar op in zijn armen en maakte zonder erbij na te denken een dansje door de kamer.

‘Dat is toch geen gezicht, vleermuis.’ IJze wees naar de afgezakte piek, die haar moeder toch over de top van de boom had geschoven in de loods. De tak stak scheef door de ronde vergulde buik. ‘Jouw schuld.’

‘God geeft niks om aardse versierselen.’

‘Welles. Wat dacht jij nou? Pa las laatst nog uit de Bijbel voor over het nieuwe Jeruzalem. Een stad van diamant en goud en nog veel meer van dat glimmende spul. En over versierselen gesproken. Zo’n kerstboom dan?’ Hij wees, grinnikte, waaierte met zijn vingers alsof hij wel duizend parels en edelstenen tevoorschijn toverde, en ontdekte toen opeens de stapel pakjes die verstopt lagen onder de boom. ‘Wat heeft ma voor mij gekocht?’

‘Zeg ik niet.’

IJze gaf een ruk aan haar vlecht. ‘Je stinkt.’

‘Niet.’

‘Je hele nek is zwart, viespeuk, en er hangt een bruine kerstbal in je haar.’ IJze lachte hard om zijn eigen grap.

‘Je stinkt zelf.’ Janne voelde toch even aan de bol van klitten in haar nek, die ze vermeed te kammen omdat het zo’n pijn deed.

‘Kom, vleermuis.’ IJze trok haar mee de gang in. ‘Dan laat ik je de stapelbedden zien die we maken voor in de barakken op het conferentieoord.’

In het midden van een kleinere loods stond een provisorisch opgestelde tafel; een oude deur op schragen met vieze bekers en bouwtekeningen. Over de vloer verspreid lagen planken, lange en korte balken, blikken met spijkers en schroeven, en gereedschapskisten.

‘Als wij klaar zijn met zagen en timmeren, moeten jullie zusters het hout

lakken. Daarna brengt de vrachtwagen van broeder Parlevliet alles naar het kamp. Daar schroeven we de boel in elkaar.' IJze nam grote stappen over het hout en tikte tegen het blad van een zaag alsof hij bijna alles alleen moest doen. Zijn hele gezicht lachte. 'Dit vindt God toch veel belangrijker dan dat gefrunnik van jullie aan zo'n boom.'

'Uitslover.' Janne greep een hamer en sloeg op de rand van de oude deur waardoor de bekers opwipten. 'Dat kan ik ook hoor, timmeren en zagen.'

Met een ruk trok IJze de steel uit haar hand. Een zucht alsof hij jaren ouder was.

'Luister nou maar gewoon, vleermuis. God houdt niet van vrouwen die het beter weten. Jullie hebben andere taken.'

'Dat is niet waar. Itsje weet alles veel beter dan pa en jij.'

'Itsje?' IJze bleef staan, keek alsof Janne een vies woord had gezegd, iets waar hij zwaar over moest nadenken voor hij een antwoord gaf. 'Die spoort niet. Daar loopt een streepje door.'

'Je liegt.' Janne stampvoette. Ze wilde de bekers wel van de deur vegen, maar hield zich in. Een zuster liet zich niet leiden door emoties. 'Itsje is al heel lang een zuster van de geloofsgenootschap en zij weet veel meer van de Bijbel dan wij allemaal bij elkaar.'

IJze bevroor. Zijn ogen staarden haar aan alsof er een enorme vlecht met reusachtig dikke schubben om haar hoofd groeide. Toen bukte hij zich en graaide wild in een blik naast de schraag. 'Onzin. En kijk jij maar uit. Straks word je net zo'n lelijke heks als zij.' Met een noodvaart jaste hij drie spijkers door een lat.

Op Eerste Kerstdag lag de haven vol boten. De *Albatros*, de *Allanwater*, de *Catherina*, de *Titon*. Kattekers, Urkers.

Haar vader parkeerde de DKW tussen de kabels en waarschuwde voor de lijnen en kettingen waar je lelijk over kon struikelen. Haar moeder droeg Jette in de reiswaag.

Janne kon het niet laten om naar de overkant te kijken, het huis van oom Gijsbrecht dat almaar schever tegen het pakhuis ernaast leek te leunen, de lichtjes achter het venster, de smalle trap naar de nettenzolder. Al maandenlang was het grote geluk in hun leven en hoorden ze bij de geloofsgenootschap, maar toch trok er iets samen in haar buik.

De loods was feestelijk versierd. Er stonden geen taarten van tante

Mireille, maar zuster Parlevliet had gezorgd voor gebak van een echte bakker. Chocolademelk. Schalen met mandarijntjes en dikke plakken kerststol. Zelfs de vislucht was minder sterk dan anders.

Niet veel later speelden oom Geert, Nettie en IJze kerstliederen die ze samen hadden ingestudeerd. De kinderen mochten vooraan zitten op de grond. De meisjes links en de jongens rechts. Daarachter zaten de volwassenen op klapstoelen.

Haar vader sprak als eerste. Een beetje onwennig. Hij droeg een nieuwe stropdas.

Opa van de Nachtegaalstraat zat met geheven hoofd op de voorste rij tussen de ooms. Oma zat met haar handen gevouwen voor haar buik op de achterste rij tussen de tantes. In het keukentje pruttelde de koffiepot en iedereen in de ruimte luisterde roerloos naar de eenvoudige, maar prachtige toespraak van hun leider.

‘Zoals je de zaag zijn werk moet laten doen, zonder te veel druk te zetten het blad als vanzelf door het hout moet laten gaan, zo moet God zijn werk kunnen doen in ons leven.’ Haar vader strekte zijn vingers, zijn onderarm werd strak als een zaagblad. Hij veerde op, hief met zijn andere hand de bijbel zoals broeder Landgraaf dat kon doen en schudde ermee. Janne wreef in haar handen, legde ze tegen haar wangen en zuchtte. Het was waar wat de broeders hadden gezegd: haar vader had van God de gave gekregen om te spreken. Nog nooit had hij zo mooi gesproken.

‘En waarom vieren wij dit kerstfeest?’ Zijn arm doorkliefde de lucht. ‘Omdat Jezus is geboren uit gehoorzaamheid aan Zijn Vader. Maar dat niet alleen.’ Zijn gestrekte vingers zaagden de bijbel open. ‘Wij zijn hier ook tezamen om te vieren dat we de broeders van de geloofsgenootschap mogen kennen, om te weten dat zij ons het ware woord hebben gebracht en om te beseffen dat wij onvoorwaardelijk gehoorzaam aan hen zullen zijn. Zij zijn het die rechtstreeks onder God staan en wij zullen een absoluut vertrouwen hebben in de juistheid van hun beslissingen.’ Zijn stem juichte bijna en Janne rilde van ontzag.

Later boog hij voorover naar de kinderen op de grond, hurkte neer en las voor uit Johannes. Zijn wijsvinger bij de regel en de woorden langzaam en duidelijk uitsprekend.

‘Groter blijdschap ken ik niet dan dat ik hoor, dat mijn kinderen in de waarheid wandelen.’

Haar vader stond op en danste met houterige passen voor de kerstboom

langs. De lichtjes leken mee te wiegen en Janne dacht dat ze wel uit elkaar kon knappen van blijdschap en trots. Daarna sprak broeder Parlevliet, broeder Van der Plas, de collega van haar vader, oom Roelof en oom Sytze. En toen eindelijk, na nog wat liederen en getuigenissen van zusters, stond opa op en begon met het uitdelen van de pakjes.

Die avond, na het eten van de kalkoen met de familie uit Twente, mochten ze opblijven. IJze bouwde een vliegtuig uit zijn nieuwe bouwdoos en Janne kleurde in een nieuw kleurboek. Het was goed dat ze tucht had gekregen om haar gekladder in het vorige exemplaar, want nu vulde ze alle vlakjes volledig in en werden de platen veel mooier. Bijbelse taferelen die je langs de geperforeerde rand kon afscheuren om op te hangen of aan iemand cadeau te geven.

Naast de kandelaar op de schoorsteenmantel stond de weckpot met mannakorrels. Kleine kaartjes met bijbelteksten, die haar moeder van Itsje had gekregen. Als je wilde weten wat God voor jou in gedachten had, kon je op elk gewenst moment een kaartje uit de pot pakken. Iets wat bij de geloofsgenootschap heel gebruikelijk was. IJze vond het onzin, maar Janne had al een mannakorrel mogen trekken. Prediker 10:1: Dode vliegen doen de zalf van de zalfbereider stinkend gisten; een weinig onverstand heeft meer invloed dan wijsheid en eer. IJze had geproest van het lachen, maar Itsje had Janne aangekeken alsof ze plots was veranderd in een vieze vlieg die in staat was om alle weckpotten in de kelderkast te laten schimmelen. Vol schuldgevoel had Janne haar hoofd gebogen. Ook dit was een teken van God. Voortaan moest ze beter op zichzelf letten. Ze mocht geen onverstandige dingen zeggen. Ze zou het hele huis en alle mensen om haar heen kunnen besmetten met haar domme, onnadenkende gedrag.

In de voorkamer klonk geroezemoes. Haar vader vertelde aan opa dat er onverwacht een voedster was doodgegaan, dat hij had geprobeerd de jongen te voeden, maar dat het helaas niet was gelukt.

Janne rommelde in haar kleurdoos, zocht naar haar nieuwe potloden. Even vroeg ze zich af of dat het moederkonijn was die zij had getuchtigd. Toen boog ze zich over de bladzijde en kleurde de ezel van Jezus grijs met zwarte hoeven. De palmtakken werden felgroen. De jurk van Jezus bruin. Zijn voeten roze. Haar vader had meerdere voedsters met nesten en van tucht ging je niet dood. Zonder Gods wil viel er geen mus van het dak.

Ze besloot haar kleurplaat straks aan oom Sytze te geven, die tussen de schuifdeuren zat. Hij speelde onafgebroken met een pen sinds hij niet meer rookte en vertelde dat hij zoveel steun had aan de liederen als hij het er

moeilijk mee had. Haar moeder zat naast hem en vroeg zich af of de zaag wel een goed voorbeeld was geweest in de toespraak van haar man. Tante Okje streek over haar buik en zei dat het gebak van de echte bakker zo lekker had gemaakt. Tante Riek fluisterde dat ze duidelijk de aanwezigheid van Gods geest had gevoeld tijdens de toespraak van haar broer. Itsje twijfelde over het danspassen maken in een samenkomst, ook al waren ze ter ere van de Heer, en oom Bert beet op zijn snor en luisterde met een eerbiedige blik in zijn ogen naar de enige zuster in hun midden die al meerdere jaren tot de geloofsgenootschap behoorde.

De kaarsen op de schoorsteen fonkelden. Haar vader wrikte zijn voeten uit zijn schoenen en ontkurkte een fles wijn. Hij gebaarde naar haar moeder om glazen uit het dressoir te halen, vroeg aan Itsje om leverworst te snijden en stuurde IJze naar de kelderkast voor mosterd. En toen iedereen weer plaats had genomen, schonk hij de glazen vol terwijl zijn stem een andere toon kreeg dan daarnet. Een stem van een leider die wist wat hij wilde zeggen.

Hij sprak dat het een bijzondere dag was geweest. Een gezegende dag. Hij wachtte met het laatste glas in zijn hand. De kaarsen flakkerden en walmden. Maar er waren ook dingen die anders hadden gekund. Want misschien had hij beter niet kunnen dansen om de boom. En de opmerking van zijn vrouw over de zaag was een goed voorbeeld van wat broeder Landgraaf had gezegd. Namelijk, dat de zusters dichter bij de aarde stonden en daardoor eerder twijfelden aan Gods geest. Hij zweeg een moment, glimlachte en zei toen dat het helemaal niet erg was dat ze het spoor even bijster was geweest, want het was immers een onbewuste zonde. Als de betreffende zuster, in dit geval zijn vrouw, dat maar wel wilde inzien. Zoals hij ook inzag dat het maken van danspassen niet tot opbouw was geweest.

Haar vader plantte de lege wijnfles in zijn schoen naast de tafelpoot en boog voorover naar de schaal op tafel. Hij haalde een plak leverworst door de flinke schep mosterd op de rand voor hij toehapte. Zijn mond kauwde en sprak.

‘Vandaag zijn wij omringd door mensen die dit kostbare woord mogen verstaan. De Here heeft mij een vrouw gegeven die datzelfde geluk en verlangen naar overwinning met mij deelt. En daar ben ik onuitsprekelijk dankbaar voor.’ Hij knipperde met zijn ogen en slikte.

Opa glimlachte. Oma haalde een zakdoek langs haar ogen. Tante Riek knikte heftig met haar hoofd. Tante Okje gaf de schaal met worst door aan oom Bert, die twee stukken tegelijk pakte. IJze mompelde iets waar niemand aandacht aan schonk en spoog in de graslelie naast hem op de vensterbank.

En Janne boog zich over Jezus op de ezel. Ze durfde niet naar haar moeder te kijken, die daar tussen de schuifdeuren zat. Iedere beweging van haar zou te veel zijn. Zoals die afschuwelijke zangoefening van vroeger, waarbij er een denkbeeldig beestje op haar gezicht zat, dat ze er zonder haar handen te gebruiken af moest zien te krijgen. Janne drukte de leverworst fijn tegen haar gehemelte. Haar kleurplaat werd prachtig en oom Sytze zou er blij mee zijn.

De dag na kerst had het nog steeds niet gesneeuwd. De lucht was van een dun grijs-wit verbandgaas, maar Janne twijfelde niet. God zou het vandaag of morgen laten sneeuwen. Hij stelde alleen haar geloof op de proef. Als straks de eerste vlok zou vallen, was dat een teken van zijn eindeloze geduld met haar.

De familie uit het oosten was al vroeg in de ochtend teruggereisd naar Twente. Haar vader ging met IJze naar de loods om stapelbedden te timmeren. Haar moeder wilde de schaar pakken uit de naaidoos om de klittenbal uit Jannes haren te knippen, maar Itsje vroeg haar te wachten. Ze pakte de bijbel van het dressoir, draaide zich om en kwam vlak voor hen staan. Toen bladerde ze en las voor zoals alleen zij dat kon, met een zangerig accent: ‘Doch indien het een schande is voor een vrouw, als zij zich het haar laat afknippen of zich kaal laat scheren, dan moet zij zich dekken. Leert de natuur zelf u niet, dat, indien een vrouw lang haar draagt, dit een eer voor haar is? Immers het haar is haar tot een sluier gegeven.’ Itsje bladerde en las weer. ‘En de haren van uw hoofd zijn ook alle geteld.’

Janne zag zichzelf weerspiegeld in de kerstballen, zittend op een kruk. De voile van haar toneeljurk was weggegooid, maar haar eigen krullen waren haar tot een nieuwe sluier gegeven. Een zichtbare sluier. Daar had ze nog niet eerder bij stilgestaan. Ze strekte haar schouders naar achteren en schudde haar loshangende krullen. Het was jammer dat God het loshangen verbood, maar Hij had wel gelijk. Ze werd er blij én ijdel van.

Achter haar op een keukenstoel zat haar moeder. Ze liet de schaar onder het speldenkussen en pakte zuchtend de kam. Itsje legde de bijbel terug op het dressoir en nam naast haar plaats met breiwerk. Ze zongen. Tweestemmig. Hun monden sperden zich in het spiegelende glas. Hongerige vogelbekken. Een lied in de taal van Itsje, die Janne onmogelijk kon verstaan, maar toch tot troost en zegen was, volgens haar moeder.

Janne verbeet de pijn en dwong zichzelf naar het lied te luisteren. De lage en de hogere stem, die zacht vibreerden. Klanken die haar omringden, de pijn wilden verzachten van de trekkende tanden van de kam. En toen de monden al meer dan vijf liederen hadden gezongen, kwam de hoofdpijn opzetten van

achter de klittenbal. Janne raakte de tel kwijt. Haar huid leek wel los te komen van haar schedel. Ze gaf het op, hilde, smeekte haar moeder om de schaar te gebruiken. Maar Itsje legde haar breiwerk neer, greep Janne bij de schouders vast en maande haar moeder om door te gaan. Ze hief een nieuw lied aan. Een Nederlands lied. ‘Verblijdt u te allen tijde, zo lezen wij in Gods woord...’

Opeens was er die kracht. Een wervelwind vanuit haar borst, die haar optilde, haar losscheurde van de kruk, onder de dwingende handen vandaan trok. Ze werd verlost van de kam die de brand op haar achterhoofd veroorzaakte en die werd aangewakkerd door de onvermoeibaar opengesperde monden in de kerstballen. Ze griste haar fluit van het dressoir en schoot de voordeur uit.

De kou was een verademing. Haar krullen wapperden. Ze rende de betonweg op, voorbij de boerderij van boer Joor, Samson. Er floepten lelijke woorden uit haar mond. Een verboden rijmpje van school. Bij de sloot met de krakeenden smet ze haar fluit in het water. Toen holde ze het bos in, het Hoogoventerrein langs met de rijen wachtende zelflossers. Bollenwagens vol kalk. De sluizen. De haven. De loods. Het scheefgezakte huis van oom Gijsbrecht.

Janne vloog de kleine kamer binnen met de sierborden, de scheepjesflessen, recht in de armen van tante Mireille, die rook naar kooltjes en zoute vis en haar kalmerend over de rug streelde. Ze kreeg warme chocolademelk. Er lagen cadeautjes te wachten, ook al was het geen kerst meer. Janne hilde. Waarom was het zo moeilijk om Gods weg te gaan? Waarom wilde God oom Gijsbrecht en tante Mireille er niet bij hebben? Hij leidde toch alle dingen?

Het lint ging gemakkelijk los. Ze vouwde het papier open en daar op haar schoot lag een babypop met een gerimpeld gezichtje en dichtgeknepen vuistjes. Geopende lipjes waar een speen in paste. Kromme beentjes in een gebreide trappelzak. En de satan was in geen velden of wegen te bekennen.

Janne noemde de pop Ilse, naar de vrouw van broeder Nielsen, en oom Gijsbrecht klopte op haar schouder, ving haar neus tussen zijn vingers en zei dat hij nog nooit zo’n mooie naam had gehoord.

De radio speelde en de potkachel straalde warmte, maar ze durfde haar hoofd niet op te heffen, bang om het naakt te zien; de vrouw naast het anker, die haar voorheen nooit opgefallen was, maar nu Jannes wangen en buik zou laten gloeien van zonden. Ze drukte de zachte pop tegen haar borst en lachte en snikte tegelijk.

Later die middag legde tante Mireille een handdoek om haar schouders en knipte de klittenbal weg, die ondanks de pogingen van haar moeder nog steeds zo groot was als een tennisbal.

En de satan kreeg opnieuw geen voet over de drempel van het huis aan de strandweg, want haar moeder werd niet boos toen Janne werd thuisgebracht. Ze bedankte tante Mireille vriendelijk, nam het pakje aan voor IJze, maar vroeg niet of ze koffie wilde. Ze sloot kalm de voordeur en glimlachte naar Itsje alsof ze samen een belangrijk geheim deelden. Toen nam ze Janne mee naar de achterkamer, knoopte een hoofddoek om haar geknipte krullen en legde de ijzeren pollepel klaar voor als haar vader thuiskwam.

Buiten trok de lucht langzaam dicht, maar er viel geen sneeuw.

‘Waarom draag je een hoofddoek?’

‘Mijn haar is geknipt.’

‘Het is toch alleen maar korter.’

‘Ja, maar het is een schande.’

IJze floot tussen zijn tanden. ‘Het is toch geen oorlog meer.’

‘God vindt het een schande.’

‘Waarom heeft ma het dan geknipt?’

‘Tante Mireille heeft het gedaan.’

‘Was die hier?’

‘Ik was naar haar toe. Ze heeft de klittenbal weggeknipt. Ze had ook cadeautjes voor ons. Voor mij een echte babypop: Ilse.’

‘En voor mij?’

‘Weet ik niet. Ma heeft het pakje weggegooid.’

‘De pop ook?’

‘Ja.’

‘Da’s oneerlijk. Pa heeft toch ook het geld gehouden van opa Bos.’

‘Ja, maar wij weven aan ons bruidskleed.’

‘Stik toch in je stomme bruidskleed.’ IJze rende weg van de achterplaats. Zijn klompen dreunden door de poort naar de overkant van de weg, de stal van boer Joor waar om deze tijd van de dag de koeien werden gemolken.

Janne hief haar hoofd op naar de wolken, spreidde haar armen en hapte de

eerste vlokken sneeuw. Dat moest een teken zijn. God had zijn geduld met haar niet verloren. De pijnlijke striemen op haar billen vervulden haar met trots. Als God pa toestemming had gegeven om het geld te houden van opa Bos, dan gaf Hij haar misschien nu ook wel toestemming vanuit de hemel, want haar oog viel op het halfgesloten deksel van de vuilnisbak, het handvat dat als een eendensnavel de lucht in stak.

Alles werd grijs. Een mooi en vredig zacht grijs. De sneeuw viel en Janne tuurde door het keukenraam. Itsje stond voor het fornuis met haar rug naar haar toe. Haar vader en moeder zaten in de voorkamer. Zij zouden het niet begrijpen. Sommige leden van de geloofsgenootschap kregen meer licht dan anderen, had broeder Landgraaf gezegd.

Ze schoot naar de zinken bak, tilde het deksel op, griste de pop en het rode pakje van de kalkoenbotten. Toen holde ze door de moestuin, waar alleen nog boerenkoolplanten stonden en een enkele stengel met spruiten. Ze rende door de greppel langs de akker, naar de oude schuur van zuster Merckelbach. De hond was gelukkig binnen. Dikke vlokken sneeuw zweefden langs het vensterglas, kleefden aan de vensterbank, maar smolten niet.

Janne sloot de deur en smeed het pakje van IJze op de werkbank. Hier was het veilig. Sinds de dood van haar man kwam zuster Merckelbach niet meer in de schuur. Zelfs niet met haar fiets. Voor de oude wastobbe zakte Janne op haar knieën. Ze wiegde Ilse in haar trappelzak, voelde het lijfje in haar armen, de kromme beentjes. Heel anders dan de stijve harde pop in haar poppenwagen. Toen sloot ze haar ogen en bad. Ook al zou iedereen haar vreemd vinden, God zou haar begrijpen.

Almanak van de visserij, 365ste jaargang van het jaar 1960. Januari. Tijdgod Janus. Tweehoofdig – verleden en toekomst. Janne wierp, zonder haar vader om toestemming te vragen, zijn splinternieuwe almanak in de vuilnisbak.

In het nieuwe jaar brachten haar vader en moeder hun stembiljetten oningevuld terug naar het stembureau. Ze legden het uit aan de mensen achter de tafels: dat het koninkrijk waarin zij geloofden niet van deze aarde was. Dat zij straks in een nieuwe wereld mochten gaan meeregeren waar niet gestemd hoefde te worden omdat hun God daar de enige en almachtige was.

In dat nieuwe jaar kregen ook IJze en Janne een samenkomst met broeder Landgraaf, waarbij alleen kinderen mochten komen. De vrachtwagen van broeder Parlevliet had de stapelbedden naar het conferentieoord gebracht. Daar hadden de broeders de bedden in elkaar geschroefd, een keuken en toiletruimte gebouwd, een washok met wasmachines en een zaaltje voor samenkomsten. Verschillende leidende broeders uit het buitenland werden uitgenodigd om dat te vieren en er zouden diverse samenkomsten worden gehouden.

Broeder Landgraaf las heel anders voor dan in een gewone samenkomst en broeder Tombre vertaalde veel mooier dan gebruikelijk. Het gaas op de microfoon vermenigvuldigde het geluid van hun stemmen. Twee snoeren brachten de woorden naar luidsprekers rondom. Er hingen lange vitrages voor de ramen die het licht temperden en er waren wel vijf rijen met kinderen. Janne zat op het puntje van haar stoel en perste haar vingertoppen door de gaatjes in haar kousen. Dit was spannender dan het luisteren naar een sprookje of de verhalen van de juffrouw op school, tante Riek met haar geesten of witte wieven. Want dit was echt gebeurd, zoals het verhaal van Snorrejanbos en zijn verrader Van der Sleet.

De apocriefe boeken. Zeven broers en een moeder. Gedwongen tot het eten van varkensvlees. Met gesels en pezen geslagen. De voorgelezen woorden sloegen op je wangen, beslopen je van achteren, porden in je rug, je zij, opletten jij. Het was een geheim. De enige weg om te ontkomen aan de duivel.

‘En de koning zeer gram wordende, gebod dat men pannen en ketels heet

zou maken; en als die terstond heet gemaakt waren. Zo gebod hij dat men deze, die voor de anderen gesproken had, de tong zou afsnijden, en hem het vel rondom aftrekken, en zijn uiterste leden afhouden, en dat de andere broeders en de moeder dit zouden aanzien.'

Janne schoof naar het meisje op de stoel naast haar en greep haar hand.

'Als hem nu alle leden onbruikbaar waren gemaakt, zo beval de koning dat men hem, die nog zijn adem haalde, aan het vuur zou brengen, en in de pan braden.'

Het werd muisstil in de zaal. Alleen de kachel snorde. Er klonk een schreeuw van buiten uit het bos. Een dier op de vlucht voor een roofvogel. Een regenfluit die was veranderd in een sperwer. De kinderen uit haar klas zouden dat erge zeggen: loop naar de hel. Dat was hip. Maar ze zouden niets van dit verhaal begrijpen. Zoals ze ook niet begrepen dat Janne een hoofddoek wilde blijven dragen, ook al vonden ze haar kortgeknipte haren nog zo hip. Als ze niet wilden luisteren naar de broeders, gingen ze zelf ook naar de hel.

Broeder Tombre spiedde over zijn bril voor hij verder las. Sommige jongens wiebelden op het randje van hun stoel. IJze ook. Het meisje naast Janne rook naar wasgoed dat net van de lijn kwam. Ze vlocht haar vingers door die van het kind en beet de binnenkant van haar wang stuk.

'En als de eerste op deze wijze gestorven was, zo leidden zij de tweede tot de bespotting; en het vel van het hoofd met het haar rondom afgetrokken hebbende, vraagden zij hem: Zult gij nog geen zwijnenvlees eten, eer dat het lichaam van lid tot lid gestraft wordt?'

Broeder Tombre boog naar hen toe. Zijn hand gebaarde alsof hij zelf ook weigerde het vlees van een varken te eten. Hij las het verhaal uit tot de zevende broer en de moeder aan toe.

'Maar de moeder was zeer te bewonderen,' legde broeder Landgraaf daarna uit. 'Ze heeft haar zeven zonen op één dag zien omgebracht worden, om de hoop die zij hadden op de Here. Want zij vermaande een ieder van hen trouw te zijn aan God. En zo, zo zullen ook wij in deze tijd lijden om onzer zonden wil, ook al ben je nog maar een kind. Denk je eens in. Wat een heerlijkheid.'

De Makkabeeën. Met gesels en pezen geslagen. Janne huiverde. Het vel van het hoofd met het haar. Wolken uit een kokende pot. Het was akelig en prachtig tegelijk. Want broeder Landgraaf vertelde over de beloning. Dat de moeder en haar zoons herenigd werden in Gods koninkrijk en voor eeuwig

gelukkig zouden zijn. Zijn oogjes straalden, alsof hij door de wolken heen in de hemel kon kijken en vertellen hoe het was om daar te zijn.

Janne liet haar buurmeisje los. Het was raar om zomaar een hand van iemand vast te houden die je helemaal niet kende. Maar ze zouden straks wel samen in de hemel zijn als leden van de bruid. Dus misschien was het helemaal niet zo vreemd om dat te doen.

Ze zongen: 'De satan verslagen en onder de voet.' Ze mochten met hun hakken bonken op de planken. En ze zakten op hun knieën om te bidden. Allemaal tegelijk. Hardop. Sommigen huilend. En dat gaf een enorm kabaal. Maar het voelde alsof ze zweefden, of ze met alle kinderen in de schoot van Jezus verbleven. En daar waren geen mensen die hen dwongen om varkens te eten. Daar was God die hen hielp om thuis en op school de boze te weerstaan.

Tijdens de tweede dag van de conferentie verzamelden alle broeders en zusters zich rond de vijver aan de rand van het terrein. Janne stond bij haar broer op de dijk. Nog meer kinderen keken toe vanaf die plek. Ondanks de stralende zon lagen er rond de kale boomstammen ijzige plakken sneeuw. Toch liep haar vader tot zijn middel de vijver in en kruiste zijn armen voor zijn borst. Broeder Landgraaf legde een hand op zijn rug. Hij hief zijn andere arm in gebed en riep met luide stem: 'In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.'

Toen drukte hij haar vader achterover onder water.

Janne huiverde en greep naar IJzes mouw. Ze kon het maar niet uit haar hoofd bannen, het verhaal van de Makkabeeën. Er stond gelukkig geen kokende pot op het kleine strand, maar deze vijver was gevuld met ijskoud water en ze vroeg zich af hoelang haar vader ondergedompeld moest blijven. Maar na drie tellen kwam hij alweer boven en schudde het water van zijn hoofd. Een boog van druppels sprankelde in de zon. Hij hief zijn armen en juichte naar de broeders op de kant. 'Halleluja.' Zijn overhemd plakte aan zijn borstkas en de bundels spieren op zijn schouders en armen waren duidelijk zichtbaar onder het dunne katoen. Daar stond haar vader. Zijn heupen rezen uit het water en zijn benen liepen moeiteloos terug naar de kant, terwijl de omstanders een refrein zongen van een lied. Janne voelde haar hart bonzen. Haar vader was geen domme arbeider, zoals de burens in de straat beweerden, haar vader was een broeder die Gods woord verstond, een leider die geroepen was om het evangelie te brengen en op wie iedereen trots kon zijn.

Na hem kwamen de overige mannen aan de beurt. Broeder Landgraaf werd vanwege de kou afgelost door broeder Nielsen, broeder Bekkevold en broeder

Tombre. En nadat alle broeders gedoopt waren, kwamen de zusters. Haar moeder als eerste.

Maar toen ze terugwaadde uit de vijver, hield Janne van schrik haar adem in, want haar moeders natte japon plakte nog meer aan haar lichaam dan de kleren van haar vader dat hadden gedaan. De borsten, haar taille, de slanke hoge benen. Ze leek wel naakt. Janne spiedde schichtig naar de broeders op het strand, die alweer een ander refrein zongen. Als zij verboden verlangens kregen, was dat haar moeders schuld. Ze had haar dikke winterjas aan moeten houden of een vormeloze wollen trui. Maar de meesten van hen hielden hun ogen terneergeslagen, op hun hoede voor de lusten. En ook alle tantes en zusters die daarna werden gedoopt deden hun jas uit voordat ze het water instapten en hadden na de onderdompeling natte jurken die aan hun lijven plakten.

Toch gloeiden Jannes wangen. Ze kromp ineens alsof ze zelf naakt was toen ze naar haar moeder keek, want niemand had een lichaam zoals zij. Een lijf dat de satan maar al te graag zou willen gebruiken om te verleiden. Haar moeder deed daar gelukkig niet meer aan mee. Niet bewust. Maar toch voelde het niet goed en Janne hoopte dat Itsje haar erop zou wijzen als ze weer thuis waren, zodat die onbewuste zonde alsnog overwonnen kon worden en dit nooit meer zou gebeuren.

Na afloop van de doop speelde een jonge broeder op zijn trompet. Een melodie die de vogels het zwijgen oplegde, de hoge dennen rondom leek te bedekken met een laagje fluweel en doorklonk tot ver voorbij het conferentieoord. Alle gedoopten straalden in de winterzon, feliciteerden elkaar en liepen met hun droge jas om hun schouders geslagen gezamenlijk terug naar de barak.

‘Heb je die jonge broeder gezien die als laatste werd gedoopt?’ IJze en Janne liepen achter de stoet aan over het bospad. ‘Dat is de man die na de oorlog nooit is opgehaald door zijn ouders.’

‘Niet opgehaald?’ Janne stopte haar hand dieper weg in de jaszak van IJze en huiverde. Dat was net zoiets als alleen achterblijven op aarde als Jezus zijn bruid kwam halen, terwijl iedereen omhoog zou zweven naar de hemel.

‘De mensen hadden haast niets te eten. Alleen tulpenbollen of stoofpot van dahliaknollen. Soms werden ze er ziek van. Daarom brachten ze hun kinderen naar het platteland tot de oorlog voorbij was.’

‘Wilden die ouders hem niet meer?’

‘Dat weet-ie niet. Misschien zijn ze gedood in een kamp.’

‘En zijn opa en oma dan?’

‘Ook.’

Janne tuurde naar de jonge broeder met de witte handdoek om zijn schouders. Hij liep met stevige passen tussen haar vader en oom Sytze in. Zijn rode haren piekten door het vijverwater.

‘Maar nu heeft hij de broeders en ons allemaal.’ Ze huppelde blij. Dat was misschien nog wel beter dan een eigen familie hebben die Gods woord niet verstond.

‘Dat is toch heel iets anders.’ IJze haalde zijn schouders op.

Ineens werd ze ernstig. ‘Wij zijn één groot lichaam. Gods lichaam. Dat betekent dat wij familie zijn.’

‘Dat is niet echt. Dat is alsof.’ IJze haalde zijn neus op en drukte zijn elleboog tegen haar arm. ‘Hou eens op met dat gehuppel.’

Janne dacht aan opa Bos. Zijn afscheid was toch ook niet alsof. Ze trok haar hand los uit zijn jaszak, zwaaide met beide armen langs haar lichaam en probeerde net zulke grote stappen te maken als haar broer.

‘Nou vleermuis, dan heb jij er nu een grote broer bij.’ IJze grinnikte. ‘Een rooie nog wel, maar ik bedank.’ Hij schopte tegen een dennenappel die tussen de druipende rokken van de zusters belandde. Tante Riek liep aan de arm van tante Okje. Ze merkten het niet eens, zongen een lied van de geloofsgenootschap uit het buitenland, alsof ze net als haar moeder de taal konden spreken, maar Janne wist zeker dat dat niet zo was. De broeders vooraan liepen sneller, verdwenen al om de hoek van de barak.

Opeens sloeg ze IJze, stompte tegen zijn jas, de smalle harde ribbenkast eronder die geen slagen leek te voelen.

‘Hij hoort wel bij ons, hoor je. Hij is gedoopt. En dat is heel belangrijk. Daar mag je niet om lachen. En wij worden ook gedoopt als we groter zijn.’

‘Gedoopt?’ IJze stond stil. Hij greep haar polsen vast. Zijn grijns werd breder. ‘Dacht je nu echt dat ik me laat dopen in dat vieze vijvertje?’ Hij wees met zijn hoofd over zijn schouder. ‘En die man daar?’ Hij knikte naar voren. ‘Die man is gewoon een broeder. Meer niet. Ik ken hem niet eens.’

Janne rukte zich los. Ze holde tussen de hoge dennen door de andere kant uit. Waarom deed IJze zo? Broeder Landgraaf had het zo duidelijk gezegd: laten we breken met de oude familiebanden, en als ware broeders en zusters omgaan met degenen die deze weg verstaan. Dat moest hij toch begrijpen? Ze

rende tot ze niet meer kon, bleef staan bij een lager gelegen bos. Jonge kale berken. Struiken met hier en daar een bes, verschrompeld blad. Higgend drukte ze een vuist in haar rug en schopte hard tegen een laaghangende tak. De twijg zwiepte terug, haakte met harde doorns in haar kousen, maar ze weigerde te bukken om de stekels los te maken. Er waren belangrijker dingen dan stomme dikke kousen, haar uiterlijk. Ze trok lange lussen door gewoon weg te lopen, gaten waar ladders uit kwamen die ze zelf zou moeten stoppen met stopwol uit de kist van zuster Mieke. De straatventster die niet langer langs de huizen hoefde omdat de broeders hadden besloten haar voortaan te onderhouden. Maar wat IJze ook beweerde, Janne zou trouw blijven aan Gods woord. Zij zou de rode broeder verwelkomen als een broer, ook al was ze nog maar een kind. En haar eigen broer mocht wel oppassen. De doop, daar mocht je niet zomaar om lachen. In het geloof was er niets alsof.

Janne had het cadeau van tante Mireille nog niet aan IJze laten zien. De conferentie was ertussen gekomen. Maar toen ze op maandag uit school kwamen, trok ze hem mee naar de moestuin. Gebukt renden ze door de greppel om niet te worden gesnapt. God had haar niet voor niets een teken gegeven toen de eerste sneeuwvlok viel. Zelfs de hond had Hij weggestuurd, zodat die hen niet kon verraden met zijn gejack. De kou hield aan en ook in de schuur werd hun adem wit.

IJze scheurde gehaast het papier van het pakket, gaf een schreeuw van blijdschap en sloeg tegelijkertijd zijn hand voor zijn mond. Niemand mocht hen hier zien. Maar daar was de fles waarin een bootje met volle zeilen de zee bevoer. Het dure cadeau waar haar broer al zo lang om had gevraagd, maar dat hij nooit had gekregen. Hij floot terwijl hij het schip bestudeerde, de witte zeilen, de blauwe kleigolven voor de boeg. Hij trok zelfs zijn zakdoek tevoorschijn om het glas te poetsen. Janne lachte, ze haalde een oude deken onder haar jas vandaan, een laken uit het ledikant van Jette. De knuistjes van Ilse voelden koud aan en ze wikkelde haar in de warme wol, wiegde de pop in haar armen.

Terwijl IJze op de werkbank met een schroevendraaier probeerde de kurk uit de fles te krijgen, maakte ze een warm bed op in de wastobbe. Net als Jette had Ilse het geluk geboren te zijn in het nieuwe geloof. De pop dronk gulzig uit de speelgoedfles en Janne zong, liederen die de pijn van de kou verzachtten, de satan op afstand hielden. Het enige licht kwam door het ruitje boven de fiets van buurman Merckelbach, een zilverwit licht dat grote komma's tekende op het rare krullerige zadel dat wel nooit leek gebruikt.

‘Hoorde je wat ma gister zei tegen pa?’

De woorden van het lied die Janne had onthouden zong ze hardop.

‘Itsje gaat weg. Ze gaat terug naar de geloofsgenootschap in haar eigen land, naar huis.’

Janne zong door. Een heel couplet. Tot het doordrong. De naam van de zuster die er altijd al leek te zijn geweest. Het land waar het water zo doorschijnend was als glas en waar mensen woonden die al veel langer Gods

woord verstonen, waardoor het goed was om hen te gehoorzamen.

‘Wat erg.’

‘Erg? Dat gezeur van dat mens. Je bent gek.’

‘Maar hoe weten we dan of we het goed doen?’

‘Wat goed doen?’

‘Gods woord. Hoe dat allemaal moet.’

‘Luister, vleermuis. Voordat de Vikingen kwamen, kregen we nooit klappen. En door die Itsje is het alleen maar erger geworden. Heb je gezien hoeveel spijkers pa in de schuurbalk heeft geslagen?’

Janne knikte. Al een hele rij oude klompnagels, voor elke bewuste zonde die IJze had begaan en waar hij tucht voor had gekregen. Pas als hij die zonden had overwonnen, zou haar vader de nagels er weer uittrekken. Maar er bleven wel altijd donkere gaten achter in de balk. Littekens die IJze moest meedragen als waarschuwing in zijn hart.

‘Nou dan. Itsje kan van mij in de stront zakken met haar gezeur over lusten en begeerten. En die sukkel van een Landgraaf erbij. Waarom moeten we anders zo stom stiekem doen hier?’

Er ritselde iets. Een muis. Gods geest die hen waarschuwde. Janne rilde van de kou. De woorden van IJze verbijsterden haar, alsof alles zinloos was geweest, een betovering die vrede had gebracht in hun huis, hen tot betere mensen maakte, maar die nu opeens was verdwenen. Ze zakte voorover tegen de rand van de wastobbe en voelde zich zwaar en moe.

IJze floot tussen zijn tanden, haalde de knijpkat van de spijker en kneep een straal licht onder de werkbank. Blikken, emmers gereedschap, oude klompen.

‘En weet je wat ik de grootste onzin vind?’ Zijn stem siste onder de werkbank door. ‘Dat gewoon goed doen niet genoeg is. Zoals opa Bos goed doet of oom Gijsbrecht.’ IJze kwam overeind. Hij liet het erbij en hing de knijpkat terug aan de spijker. De scheepjesfles rolde hij voorzichtig in een oude lap. ‘Dat God er altijd zo nodig bij gehaald moet worden.’ Hij mompelde iets wat ze niet kon verstaan, maar Janne wist dat het een lelijk woord was. Iets dat leek op een vloek en ze hem al lang niet meer had horen zeggen.

‘Kom, vleermuis, het wordt donker. We gaan.’ Haar broer trok aan haar jas, maar ze rukte zich los. Eerst moest Ilse onder de deken. Het kon nog

vriezen 's nachts. Ze boog dieper over de rand. Nu ging het erom dat ze haar geloof niet zou verliezen. Standhouden moest ze voor haar vader en moeder en Jette, al wist ze niet goed hoe. Zacht zong ze voor de pop, zo zacht dat IJze het niet kon verstaan.

‘Here, houdt ook deze nacht over ons getrouw de wacht.’

De volgende dag wachtte ze tot Itsje wegfietste met de boodschappentas aan haar stuur. Toen legde Janne de pop samen met de scheepjesfles op het aanrecht.

Haar moeder scheidde de room van de melk om er boter van te kloppen. Haar hand liet verschrikt de spaan terugglijden in de pan, maar Janne moest boete doen. De hele nacht had ze door het zolderraam naar de wolken gestaard. Ze had vage gestalten gezien die gehaast voorbij vlogen, geesten op zoek naar rust die ze nooit zouden vinden omdat ze de zonde hadden liefgehad tijdens hun leven. Oma Bos was opgestegen uit de lampetkan. Ze had een ijskoude adem in Jannes gezicht geblazen en haar tanden hard in haar neus gezet. Haar mond had woorden gefluisterd waar geen enkel antwoord op te vinden was.

‘Je broer terugwinnen? Geloof je het zelf? Wilde je niet gewoon spelen met je nieuwe pop? Heb je niet zelfs een lakentje gestolen van Jette?’

Janne had geprobeerd het grauwwitte lijkengezicht weg te duwen, ze had haar vingers in haar oren gestopt en gehuild in het kussen. Maar het was waar, hoe langer ze erover nadacht en al haar nagels tot bloedens toe wegbeet. Het was waar. Ze had het zelfs hardop naar het zolderraam geroepen. ‘Het is waar, vergeef me, het is waar.’ En misschien kon ze het nog goedmaken. Misschien kon ze de ogen van IJze openen door eerlijk te zijn, door de waarheid te vertellen, zodat de betovering terugkwam in hun gezin en alles weer fijn en veilig zou zijn.

‘Heb je dat allemaal uit de vuilnisbak gevist?’ Haar moeder leunde tegen het aanrecht en keek alsof de babypop iets vies was, iets wat stonk, terwijl Janne de trappelzak helemaal schoongewreven had. Ze boog haar hoofd.

‘Ga rechtop staan.’ De kou was mee naar binnen gekomen en verstrakte haar moeders gezicht. Het klonk als een bevel, bijna boos, alsof zij door haar dochters gedrag opnieuw moeite had met de verleidingen van de satan. ‘Je loopt zo scheef de laatste tijd.’ Haar vinger prikte Jannes kin omhoog. ‘Hup. Schouders naar achteren. Geen aanstellerij. Neem een voorbeeld aan je broer. Sinds we de verkondiging naleven, is hij zo’n lieve jongen geworden.’ Haar lippen verzachtten. ‘Geen pesterijen meer, altijd gehoorzaam. Nooit

problemen. Zelfs niet op school. Maar jij...' Ze streek met beide handen langs haar schort. 'Jij lijkt alleen maar aandacht te willen trekken. Van je juf, van Itsje, maar vooral van je vader.'

Een zucht ontsnapte uit haar moeders borst, waardoor Janne plots moest denken aan de tekst op de mannakorrel die ze uit de weckpot had getrokken. De vlieg die de zalf van de zalfbereider stinkend deed gisten. Ze herinnerde zich maar al te goed hoe Itsje naar haar had gekeken na het voorlezen ervan. Die blik. Maar Janne wilde geen vlieg zijn die alles deed stinken, ze wilde al helemaal niet de oorzaak zijn van haar moeders zorgen. Het werd bijna onmogelijk om haar schouders goed recht te houden.

Haar moeder pakte de fles en bestudeerde het scheepje met de volle zeilen. Haar ogen keken al minder streng. 'Ga je broer maar eens halen. Hij is boven in zijn slaapkamer.'

IJze schopte in zijn woede venijnig hard in Jannes buik. En nog voordat ze de trap afliepen moest ze huilen. Niet eens van de pijn, nee, daar was ze aan gewend geraakt sinds de tuchtelingen, pijn was niets, maar ze hilde omdat zijn oude mens terug was. Ze jankte omdat de satan hem opnieuw in zijn greep leek te hebben en pal in haar gezicht zijn puntige tanden bloot lachte. De strijd tegen de zonden van de voorbije maanden leek voor niets geweest.

'Je bent een vuile verrader, weet je dat. Een doortrapte gemene griet.'

Een schop in haar rug deed haar bijna van de trap vallen en ze greep naar de leuning, durfde het hout niet meer los te laten. Dit was het lijden voor Jezus en dit had ze verdiend. Alles had ze verpest door toe te geven aan haar verlangen naar de aardse babypop, door IJze het cadeau van tante Mireille te geven. En het leek erop dat ze zelfs haar moeder had besmet. Ze kromde haar rug, droeg een kolenzak vol zonden mee op haar schouders. Een duivels gelach rolde met haar mee de traptreden af.

IJze sloeg en Janne ontweek ze niet, zijn klappen. Ze verlangde naar tucht, de striemen van de pollepel die haar konden bevrijden van de schuld. Niet de houten, maar die van ijzer. De felle pijn die haar zou helpen om Gods weg te gaan en nooit meer toe te geven aan verleidingen.

Maar toen ze bij de tafel stonden, IJze met wijde, boze benen en zijn armen gekruist voor zijn borst, zei haar moeder dat Janne moest stoppen met het plengen van krokodillentranen, het oeverloze aandacht vragen. Ze zei dat ze alles eerlijk had opgebiecht en dat er niets meer was om zich druk over te maken. Tucht was niet nodig. De verbeterde lippen van IJze spleten naar een grijns, toen ten slotte bleek dat hij de fles mocht houden. Haar moeder pakte

Ilse van het aanrecht en legde haar terug in Jannes armen. De harde blik was weg en een glimlach gleed om haar mond. Ze wendde zich af, viste de spaan uit de pan met melk en hervatte het zeven van de room.

Even was er blijdschap, als voorbijschuivend zonlicht over de akker, maar meteen daarna het besef. Een kokende pot. IJze wilde niet meer geloven in het kostbare woord van de broeders. Hij zei er niets van tegen de volwassenen in het huis, maar hij zou blij zijn als Itsje weg was en zijn vader dan misschien geen nagels meer sloeg in de balk boven de schuurdeur.

Janne liet haar schouders hangen. Ze wilde zitten, of liever slapen, ook al was het midden op de dag. Waarom deed ze alles verkeerd? Waarom had ze gewacht tot Itsje boodschappen ging doen, voor ze de pop en de fles op het aanrecht had gelegd? De zuster zou alles meteen hebben voorzien en dan was het misschien nog goed gekomen. Dan hadden ze beiden tucht gehad. IJze en zij. Dan waren de pop en de fles opnieuw in de vuilnisbak beland. Maar Itsje ging hen verlaten en de satan was een sluwe vos, een wolf in schaapskleren die door het domme gedrag van Janne opnieuw hun huis was binnengeslopen.

De motor van de auto met het vreemde nummerbord ronkte. Janne klemde haar armen om de magere heupen van Itsje. Ze duwde haar hoofd hard in haar buik, maar het hielp niet. Ze ging. Een tas, een kleine, bruine koffer, een aai over haar hoofd en de autodeur sloeg dicht. IJze was in geen velden of wegen te bekennen.

Die nacht sloop Janne de trap af, de voordeur uit en stak de strandweg over.

Flarden mist lichtten op. Een vitrage van druppels. In het witte donker leek de boerderij van boer Joor te zweven. Janne wist dat er bomen stonden met stekelige naalden, dat de betonweg zich splitste en een deel omhoogliep de duinen in, afboog tot achter de stallen. Dat daar de ingangen waren naar de bunkers die met hun donkere gangen doorliepen tot aan het Hoogovensterrein, misschien zelfs tot aan het strand. Dat ze zeiden dat je daar niet moest komen omdat het er gevaarlijk was. Dat er vuil was neergegoot, jerrycans met brandbaar spul, ijzer en glas waar je in kon trappen, planken met roestige spijkers, wapentuig, granaten uit de oorlog. Dat er vieze mannen rondliepen die wat van je wilden, vooral als je een kind was.

Janne wist ook dat ze het toch niet konden laten, IJze en zij, op die warme zomeravond, toen ze met een knijpkat naar binnen waren gegaan en Janne rillend zijn broekriem vasthield om haar broer niet kwijt te raken, terwijl IJze kneep voor een straal licht en ze van alles vonden, behalve granaten en enge mannen.

Maar nu klemde ze haar babypop tegen zich aan en ging alleen. Haar jas over haar nachtjapon. Haar sloffen met de leren zooltjes aan haar voeten. IJze lag allang in bed.

Was het Gods geest die haar dreef? Haar opnieuw maakte tot gereedschap in Zijn handen? Janne voelde de kou niet en ze was al helemaal niet bang. God zou haar helpen, Hij zou haar leiden als ze gewillig was en haar oren voor Hem opende. Ze drukte een kus op het koude, plastic wangetje. De bomen en struiken zwegen en Samson stond roerloos aan de slootkant.

Tijdens die zomeravond hadden ze een mes gevonden. Eigenlijk vond IJze het mes in een gang die doodliep op een in de haast gemetselde muur van

bakstenen. Zo leek het. Voegen vol klodders cement. Druipers. Het stonk er naar petroleum. Ze wilden weer omkeren, een andere zwarte opening in het beton zoeken om doorheen te gaan, maar half onder het zand blikkerde er iets in de lichtstraal van de knijpkat. Het was smerig, roetig, alsof het in de as van een vuur had gelegen. IJze pakte het op tussen duim en wijsvinger, en naar gelang hij beter keek en enthousiaster werd, omklemde hij het mesheft met zijn hele vuist.

Janne kreeg de opdracht om te knijpen voor licht en IJze stootte ijzingwekkende indianenkreten uit en stak in op een denkbeeldige vijand die voor hen stond in het donker. Het beangstigde haar. De felle, korte steken. Zijn gegil in de nachtzwarze gang waar de lucht leek stil te staan, en je als vanzelf zo kort mogelijk ademde. De straal licht werd minder naarmate haar hand lam werd en ze het koud kreeg, ondanks de zomerwarmte buiten. Ze klappertandde, struikelde ergens over waardoor de kat uit haar hand schoot. Ze hoorde IJze lachen, wat griezelig nagalmde. Alsof hij verder weg stond en Janne zijn broekriem nooit meer terug zou kunnen vinden. Toen voelde ze zijn hand. Ze klemde zich aan hem vast.

‘Kom, vleermuis.’ Hij bukte en kneep alweer. Het licht weerkaatste in het staal dat hij blijkbaar al had opgepoetst aan zijn mouw. Hij gromde met een geluid waarin een zwaarte doorklonk, een echo die voor hen uit rolde. ‘Met dit mes hoeven we nooit meer bang te zijn.’

De mist werd dichter. De bomen leken schimmige spoken. Het beton liep op, ging over in zandhaver, helmgras. Her en der kale braamstruiken en vlierbosjes, een spar. Er schoot iets weg voor haar voeten. Een vogel vloog op met korte, waarschuwendende kreten, maar Janne had geen mes nodig om niet bang te zijn. God gaf haar ogen die in het donker konden zien. Hij liet de oranje lampen oplichten langs het Hoogoventerrein.

Ze klauterde tegen een zandverstuiving op, voelde de dauwdruppels op haar wangen tijdens het glijdend afdalen. Daar was de open vlakte waar aan de rand de kolos van beton verrees, de half ondergestoven ingang van de bunker, alsof een enorme mond naar zijn laatste adem hapte.

Janne stond stil. De Makkabeeën. De broers die ongetwijfeld naar adem hadden gehapt, terwijl het vel van hun lichaam werd getrokken, hun tong en ledematen werden afgehakt. Maar de moeder was zeer te bewonderen, had broeder Landgraaf uitgelegd, om de hoop die zij had op de Here: de hereniging in Gods koninkrijk.

Ze hoorde een geluid achter zich, aarzelde een moment. Verwachtte IJzes

stem die iets in haar oor zou sissen: dat mes is van mij. Zijn vingers die haar nek konden omklemmen als een bankschroef: alleen ik mag ermee spelen. Maar nog voordat de onmogelijkheid ervan tot haar doordrong, stak Janne de vlakke over, rende naar de ingang en zakte neer op haar knieën. Ze legde Ilse naast zich neer en graaide in het mulle zand. Janne speelde niet.

... om de hoop die zij had op de Here.

Ze zocht en vond het mes, wikkelde de lap eraf. Het had een lemmet met een platte beschermrand, een punt als een dolk. Ze streek met haar nagel langs het scherp zoals haar vader deed met het fileermes voordat hij de vissen ontdeed van hun ingewanden. Toen pakte ze de pop en ging staan, klemde het heft stevig vast in haar vuist.

Zo gebod hij dat men deze, die voor de anderen gesproken had, de tong zou afsnijden, en hem het vel rondom aftrekken, en zijn uiterste leden afhouden, en dat de andere broers en de moeder dit zouden aanzien.

De mist trok op. Het mes fonkelde als een zachte vlam. De staalfabriek gromde en siste, spoog. Ze stak toe. Felle, korte steken. Een offer voor IJze. Straks zouden Janne en Ilse herenigd worden in Gods koninkrijk en voor eeuwig gelukkig zijn.

‘Jij bent niet gek, jij bent gestoord.’ De stem van IJze gierde met de wind mee door de poort. Hij smiet de romp van Ilse op de tegels van de achterplaats. Het hoofd met het gat waar eerst de lippen hadden gezeten rolde erachteraan.

‘Ik ben niet gestoord.’ Janne greep snel het plastic lijf waar ze de armen en benen van af had gesneden en stopte het onder haar jas.

‘Wie doet nu zoiets? En nog wel met mijn mes?’

‘Ons mes.’ Janne huiverde.

‘Mijn mes. En als je toch een pop begraaft, doe dat dan niet daar, en laat dat ding gewoon heel.’ Zijn armen zwiepten als takken in de wind, sloegen tegen het gaas van de kippenren.

‘Dat kon niet.’

‘Waarom niet?’

‘Jij hebt toch ook het verhaal gehoord van de Makkabeeën?’

‘Ja, en?’ IJze stond ineens stil en keek haar aandachtig aan.

‘Dat moest ik doen, van God.’

‘Dat geloof je toch niet, zo’n verhaal. Dat kan helemaal niet. Waanzin.’

‘Broeder Landgraaf zei...’

‘Broeder Landgraaf is gek. En al die anderen ook.’ Het gezicht van IJze betrok, hij schopte tegen de vuilnisbak. ‘Laat ze naar de hel lopen met hun schijnheilige koppen.’

Janne zakte op haar knieën, vroeg zich af of ze het wel goed had verstaan. Gejaagd griste ze ook het hoofd van Ilse naar zich toe en verborg het achter haar mouw. Ja, IJze had het gezegd, dat erge over de hel. Ergens in haar lichaam voelde ze een pijn. Een wond waar iets uit stroomde, warm en donker, een vloedgolf die ze met geen mogelijkheid kon stelpen. Haar vingers begroeven zich in het opengesneden mondje van de pop. Door een waas van tranen zag ze IJze, haar broer die al zo groot leek en die volgend jaar naar de middelbare school zou gaan.

‘De duivel heeft je te pakken.’ Ze snikte.

‘Nee, hij heeft jou te pakken, en pa en ma.’ IJze kwatte naast haar op de grond. ‘Heb je dat gezien?’ Hij wees naar de balk boven de schuurdeur. ‘Wacht maar, als ik groot ben...’ Hij boog voorover, boorde zijn ogen in haar, een vreemde, harde blik, alsof hij geen kind meer was, maar een man. Iemand voor wie anderen je waarschuwden uit de buurt te blijven. ‘Ik pak ze allemaal terug.’

Janne kromp ineen, ze greep haar jas vast, trok aan haar kraag alsof die de schuld was van alles. Alles wat nu zo onbegrijpelijk was geworden. Het hoofdje van Ilse bungelde aan haar vingers. Toen keek ze hem aan, schreeuwde: ‘Nee, IJze, nee. Jij begrijpt het niet. Jij moet je bekeren tot de geloofsgenootschap. Opnieuw.’

Even leek het of hij ging lachen. Een verkrampte grijns, weer jongensachtig ruw. Zijn schouders schokten. ‘Nooit meer. En als het kan ga ik weg, hoor je, ik ga bij tante Mireille wonen of opa Bos.’

De regen sloeg haar tegen de grond. De namen van de mensen van wie ze met zo veel moeite afscheid had genomen. De wind joeg stormgolven over haar heen, maar er was geen verschansing. Ze kon zich nergens aan vasthouden. IJze was beland op een andere zee, een woelig, stinkend water vol leugens en demonen. Geesten van de duivel hielden hem gevangen, waardoor hij misschien niet meer gered kon worden. Janne beukte haar voorhoofd hard tegen de tegels. Harder nog. Pijn gaf duidelijkheid. Pijn was de enige mogelijkheid om alles terug te zetten op z’n plaats. Onmiddellijk. IJze was haar broer, haar medestrijder tegen de satan. Hadden ze niet samen hun oude mens begraven? Waarom hielp God haar niet?

Ze voelde zijn hand in haar nek. IJze greep haar vast, trok haar overeind en schudde haar door elkaar. De regen droop uit zijn haar langs zijn gezicht waardoor ze niet kon zien of hij ook huilde. Zijn huid was vlekkerig rood en zijn ogen gloeiden.

‘Ga mee, vleermuis, dan gaan we naar tante Mireille en komt alles nog goed.’ Hij streek de tranen van haar wangen met de rug van zijn knuist, het vuil van haar geschaafde voorhoofd, voorzichtig om haar geen pijn te doen. ‘Ga mee. Alsjeblieft.’

Alles was in de war. De wind had er een rommel van gemaakt op het erf. Plukken stro haakten aan de waslijn. Een zinken emmer rolde rinkelend over de tegels. Haar haren waaiden in haar mond. Ze hoorde de koeien in de stal, het rammelen van hun kettingen. Ze rook haar broer, zout en kolen, de

mestvaalt, de bunker, de reep chocola die ze hadden gedeeld, de koude nacht bij hem in bed waarvoor ze beiden waren gestraft. De onbegrijpelijke lusten en begeerten. Zijn magere armen klemde zich om haar heen en voor even vond haar schrijnende voorhoofd zijn ribbenkast. Ze drukte haar schokkende lichaam tegen hem aan, wilde hem nooit meer loslaten, nooit meer hoeven nadenken. Beelden schoven voorbij in haar gedachten: de samenkomst bij de kippenclub, de wanhoop van de broeder met de wilde wenkbrauwen, de zangerige stem van broeder Landgraaf. Niemand mocht achteroverleunen, niemand kon wegdommelen in een prettig gevoel. Iedereen moest op zijn hoede zijn; hun enige redding om te ontkomen aan de satan. Itsje fluisterde in haar oor: Gij hebt nog niet ten bloede toe weerstand geboden in de worsteling tegen de zonde.

Ineens trok Janne zich los. Ze deed een stap naar achteren. Hoe vaak had ze dat niet gehoord? Waarom begreep ze die tekst nu pas? Het was waar. Zo helemaal waar. Ze mocht zich niet mee laten slepen door een prettig gevoel. Ze had nog niet ten bloede toe weerstand geboden aan de verlangens. Haar broer was een wolf in schaapskleren. De vermoeidheid van de afgelopen dagen gleed uit haar vandaan. Iets anders kwam ervoor in de plaats, een hete vechtlust. Ze keek IJze strak aan, rukte de romp onder haar jas vandaan, wees naar de gaten waar ze de armen en benen had weggesneden. Ze mepte naar hem met het hoofd.

‘Zie je dat? Zie je dat?’ Haar stem sloeg over, krijste. ‘Alles heb ik voor jou gedaan om je terug te winnen, alles. Maar jij...’ Ze smiet de stukken van de pop tegen de kippenren, wilde wegrennen. Bleef plots toch weer staan, ineens rustiger. Eerbiedig wees ze naar de lucht. ‘Ik hoor bij pa en ma. Bij onze Jette. Bij God.’ Toen prikte haar vinger als een vechtmes zijn richting uit. ‘Maar jij, jij hoort nergens meer bij.’

31

Die nacht bestrafte God de wind, maande de kolkende branding achter de duinen tot kalmte en legde de staalfabriek het zwijgen op. Daar stond Samson, de zwarte Fries, slapend achter de rietkraag. En daar stond Janne aan de walkant, negen jaar oud en niet bang.

De maan scheen zodat ze goed kon zien waar ze haar voeten moest plaatsen op het gladde gras. Uitglijden mocht niet. In haar armen droeg ze Jette. Ze voelde de beentjes door de trappelzak schieten, de teentjes waar ze soms zacht in beet, de billetjes op de commode, de plooien die goed afgedroogd moesten worden omdat ze anders rood werden en er uitslag van kon komen.

Hier waren ze alleen. Hier stonden hoge esdoorns langs de slootkant. In de herfst hingen de kruinen vol blad dat ritselde als briefpapier. Trossen helikoptertjes ertussen. Roterende vleugels waar Janne en IJze tegenaan bliezen om ze in de lucht te houden. Nu hieven ze hun takken kaal en roerloos op naar de hemel. Vanwege de winter en de windstille nacht. En onder de walkant sliepen krakeenden tussen wrakhout met hun koppen weggezakt tussen de veren.

Janne stapte uit haar schoenen, ging zitten en schoof op haar billen naar voren. Ze liet haar voeten in het water zakken tot ze de bodem voelde. Een weke drab drong door de wol van haar sokken, nestelde zich tussen haar tenen. Aarde rook ze, rottend hout. De bittere geur van een dood dier.

Toen ging ze staan en waagde een stap. Nog een. Daar beneden zwommen brasem en vetjes, die hun buik vulden met watervlooien. Baarzen, die haar vader soms ving, al aan de walkant doodsloeg en onthaakte. Bij de volgende stap verloor ze een sok. De andere ook. Langzaam waadde ze verder. Het water bolde haar nachtjapon, bereikte haar knieën, haar billen, haar onderlijf. Het voelde alsof ze moest plassen, ijsvlammen die haar buik verslonden, maar het was niet erg. Pijn was niets, pijn maakte een beter mens van je. En alles was beter dan de leegte te voelen wanneer ze aan IJze dacht.

Midden in de sloot stond ze nu. Het water kwam tot haar middel. Ze glimlachte. Het was goed wat ze deed. De stof van haar pon zakte en de modder zoog, maar ze wankelde niet. Hoog in de lucht klonk gegaggel.

Kolganzen, die allang moesten slapen tussen hun soortgenoten in het weiland.

Daar lag Jette in haar armen, haar beentjes roerloos nu, de oogjes strak gericht op haar zus, alsof ze begreep hoe belangrijk het was, dit moment, de keuze die ze maakten. Er mocht niemand meer gegrepen worden door de duivel. De maan scheen een helderwit licht. Achter de rietkraag brieste Samson. Zijn hoeven kwamen met zachte ploffen neer op het natte gras.

Janne boog haar hoofd en kuste het vochtige wangetje in de holte van haar arm. Toen sloot ze haar ogen, drukte het lijfje van Jette dicht tegen zich aan en hief haar andere hand omhoog naar de hemel, zoals ze de broeders had zien doen.

‘In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.’ In de paar seconden voor de onderdompeling verdween de kou. De pijn sloeg om naar een prettig getintel. Janne ademde diep in, kneep haar lippen opeen en liet zich achteroverzakken tot onder het wateroppervlak. Pas daar opende ze haar ogen, zag modderzand drijven in een zwak licht boven haar hoofd. Haar hart sloeg traag en rustig in haar borstkas. Ze dreef, zweefde gewichtloos. Een vis, een vogel in de avondlucht met roerloze vleugels.

Er gleed iets langs haar billen, slijk waarin je al dieper kon wegzakken. Rattenstaartlarven leefden daar. Waterpieptorren, die knarsten als ze ongerust werden.

De trappelzak. Janne greep de stof steviger vast. Het water was te troebel om Jette te kunnen zien. Maar het had lang genoeg geduurd. Ze moesten omhoog, zoals alle broeders en zusters na de doop uit het water waren opgestaan, stralend van blijdschap.

Janne zocht naar stevigheid, vaste grond om zich tegen af te zetten, een steen, rietwortels, maar haar voeten gleden weg. Haar vingers graaiden in los zand.

Kon ze Jette even loslaten?

Het lukte niet. Er was geen bodem meer onder haar voeten, geen zwak licht boven haar. Alleen duisternis. Een nijpende kou. Hoepels die draaiden en draaiden. Om haar middel, haar borst, haar hals. Meisjes uit haar klas dansten in een wilde kring, schaterden. Het duizelde in Jannes hoofd en ze snakte naar adem. Water drong haar mond binnen, haar keel. Ze kokhalsde.

Waar waren de krakeenden, Samson? Het gladde gras aan de walkant waarover ze niet mocht uitglijden? Jette, waar was Jette? Waar was God?

Toen Janne wakker werd zag ze licht schitteren als wasgoed op de bleek, rein, wit linnen in de zon. Twee gedaantes zag ze tussen haar wimpers door. Langgerekt en wazig. Ze wilde haar hand heffen, hun vleugels zien, hun lange, witte gewaden, maar de slaap trok haar terug in een donkere diepte en haar ogen sloten zich als vanzelf.

Ze luisterde, hoorde stemmen fluisteren, het knerpen van schoenzolen op zeil, het ruisen van kleding. Een geur drong in haar neus van iets wat ze niet kon thuisbrengen. Kijken wilde ze, zien wat er zich rondom haar afspeelde, maar iemand had stenen op haar ogen gelegd, zware keien uit de sloot. Ze raakte uitgeput. Al haar kracht had ze nodig om Jette vast te houden. Ze mocht haar zusje niet nog eens kwijtraken en klemde de stof van de trappelzak stevig in haar vuist.

Zeil op de vloer van de hemel? Misschien was dat helemaal niet zo raar? Ze had alleen altijd aan een soort buiten gedacht met gras en bloemen, bomen zoals de poppels naast hun huis, een kalm stromende beek met glashelder water. Geen moment had ze aan een binnen gedacht, of een geur die in de verste verte niet leek op die van boshyacinten, bottelrozen. Eerder iets weghad van de jodium die haar moeder op haar knie druppelde als ze gevallen was.

Opnieuw gefluister. ‘Zo’n jong meisje nog. Kijk dan. Een plaatje. En dan zo’n drama.’

Een zucht streek langs haar wang, warme vingers bevoelden haar voorhoofd. Iets trok aan de trappelzak van Jette en ze verstevigde haar greep in de stof.

‘Gisteren hebben haar vader en moeder de hele dag bij het bed gebeden. Om de beurt, het broertje ook, soms met hun handen in de lucht.’

De stem die antwoordde was lager, ouder. Er klonken handelingen alsof er iets werd verwisseld, een sticker die werd verwijderd, getingel van dun ijzer. Kinderstemmen, ergens in een andere ruimte.

‘Toch bijzonder om te zien hoe die ouders kracht en troost halen uit hun geloof. Zo puur en oprecht. Om jaloers op te worden.’ Papier werd

verfrommeld. De klep van een afvalbak sloeg.

‘Maar dat broertje. Intens verdrietig, die arme jongen.’

Janne voelde ineens hoe koud ze het had. Ze wilde haar mond openen. Vragen waar ze was, waarom de vrouwen achter de stemmen dan zelf geen kracht en troost haalden uit hun geloof? En ineens begreep ze het, wist het zeker. Ze was niet in de hemel. Daar waren geen ongelovige mensen. Ze lag in een vreemd bed, samen met Jette. Ze waren ergens waar ze niet thuishoorden. Bij wereldse mensen. Mensen die verduisterd waren in hun verstand. Ze huiverde. De kou rolde over haar heen, duwde haar voort naar een afgrond. IJze greep haar hand. Toch viel ze, eindeloos, langs een rotswand vol donkere spleten. Haarkwallen klapwiekten met vleugels als van de sperwer, een vlezige washuid met blazende neusgaten. Tentakels sleurden haar van de kansel af in de kerk aan de Oldenzaalseweg. Daar onder haar was de fjord, de bodem van de sloot. Janne vocht om boven te blijven, maar was te moe. Jette. Ze moest voor haar zusje zorgen, vooral nu. Hier. Met al haar kracht trok ze de stof van de trappelzak nog dichter tegen zich aan.

‘Janne.’ Iemand tikte tegen haar wang. Meerdere malen. ‘Word eens wakker, meisje. Kijk eens wie daar zijn?’

Eén oog kreeg ze open. Toen nog één. Het wit golfde om haar heen. Er was veel te veel van. De lampen aan het plafond, de gordijnen aan de rails rond haar bed, het verband om haar hand waar een slangetje uit kwam. Haar ogen traanden. De vrouw boven haar lachte. Ze had rimpeltjes rond haar mond. Een wit kapje op haar hoofd. Dat was de vrouw die God niet zocht. Het was haar stem die had gesproken naast Jannes bed. Dus zij ging straks naar de hel. Het vagevuur waar mensen voor eeuwig brandden. Maar nu rook ze nog lekker en schoof een kussen achter haar rug. Ze wees naar de andere kant van de kamer en knikte.

Janne draaide haar hoofd opzij. Daar stonden ze. Haar vader en moeder. Haar broer met hoog opgetrokken schouders, de weckpot mannakorrels in zijn hand en de bijbel met de leren omslag onder zijn arm geklemd.

De bijbel? Janne knipperde met haar ogen. IJze zou nooit zomaar de bijbel willen dragen, en de mannakorrels al helemaal niet. Had hij zich opnieuw bekeerd? Een onverwachte warmte verdreef de kou uit haar lijf. Haar armen en benen tintelden. Al haar moeite was niet voor niets geweest. Ze zuchtte met een snik. God had haar offer gezien. Hij had hen herenigd, zoals de moeder met haar zoons was herenigd in het verhaal van de Makkabeeën. Nu waren ze allemaal gered van de satan.

Het duurde even voor ze een geluid uit haar borstkas kreeg. Toen lachte ze schor, half hoestend, en strekte haar arm uit naar IJze, die zijn ogen neersloeg, met de punten van zijn schoenen over het zeil schuifelde alsof hij steentjes zocht tussen het gras, plat gesleten keitjes die bijna zacht aanvoelden in je handpalm, een jaszak vol. Vermoeid liet ze haar arm naast zich neervallen, was helemaal vergeten dat er verband om zat waar een slangetje uit kwam.

Waarom kwamen ze niet dichterbij? En wat zagen ze wit. Alsof ze heel lang buiten in de kou hadden gestaan. Ogen als van hongerkindjes op de plaatjes van school, mensen die tijdens de oorlog iemand hadden verloren. Opa Bos, als hij sprak over Snorrejanbos.

Plots dacht ze aan Jette. Eindelijk kon ze de trappelzak loslaten, haar zusje toevertrouwen aan haar moeder. Ze moest nodig worden verschoond, een fles, slapen in haar eigen ledikant thuis. Een warme kruik in de kous.

Langzaam ontspande ze haar vuist. Ze tilde haar hoofd op, richtte haar blik naar de zijkant van het matras en zag hoe de prop in het laken zich ontvouwde tussen haar vingers. Geen zacht breisel van een trappelzak, maar scherpe kreukels in katoen die ze als vanzelf probeerde glad te strijken. Een lege strook stof naast haar been.

Janne hapte naar adem. Ze voelde haar longen volstromen, de lucht waar ze zo naar had verlangd in de sloot. Daar was Jette, in de stilte. Haar wijd opengesperde mondje vol troebel water. Het borstkastje zwol op. De handjes graaiden verbaasd. Ze keek haar zus aan, onafgebroken. Toen zonk ze weg, een schim die langzaam oploste in modderzand, en Janne zag haar eigen armen als wuivende halmen. Ze schreeuwde, brulde, maar daar in de stilte bestonden haar geluiden niet. Alles werd slap. Haar benen, haar buik, de klemmende spieren rond haar borst. Ze viel terug in het kussen, wilde huilen, wist niet of dat mocht, een onbewuste zonde, ongeloof.

Haar vader en moeder waren nu toch dichterbij gekomen.

Maar Janne keek van hen weg, vluchtte naar de diepe donkerte waartegen ze gevochten had en die nu zo veilig leek, zonder vragen en gedachten. Haar oogleden zakten, haar vuist zocht het laken.

Toen voelde ze muizenvoetjes trippelen over haar neus. IJzes vingertoppen streelden haar wang. Hij legde iets in haar handen. Een leren omslag, zacht en warm ademend tegen haar huid. Zijn stem fluisterde verlegen: 'Kijk, vleermuis.'

De weckpot mannakorrels sprong open met een zuigende klik.

VAN DE WINNAAR VAN DE ACADEMICA DEBUTANTENPRIJS 2010:
INDRUKWEKKENDE ROMAN OVER DE VERNIETIGENDE WERKING
VAN HET GELOOF OP EEN JONG MEISJE

NWADAM

WWW.NIEUWAMSTERDAM.NL

9 784046 810540